

Tom Gentenaar
MSc2 April 2021
Docent: J. Schoonman

ZEEWOLDE

SLOTSTUK VAN EEN EEUW STEDENBOUW
IN DE IJSSELMEERPOLDERS

Wolderwijd

de Zegge

• NED. TOERISTEN KAMPEER CLUB

opp. ca. 5 ha

Horst

Heerenla

• NED. CARAVAN CLUB

opp. ca. 10 ha

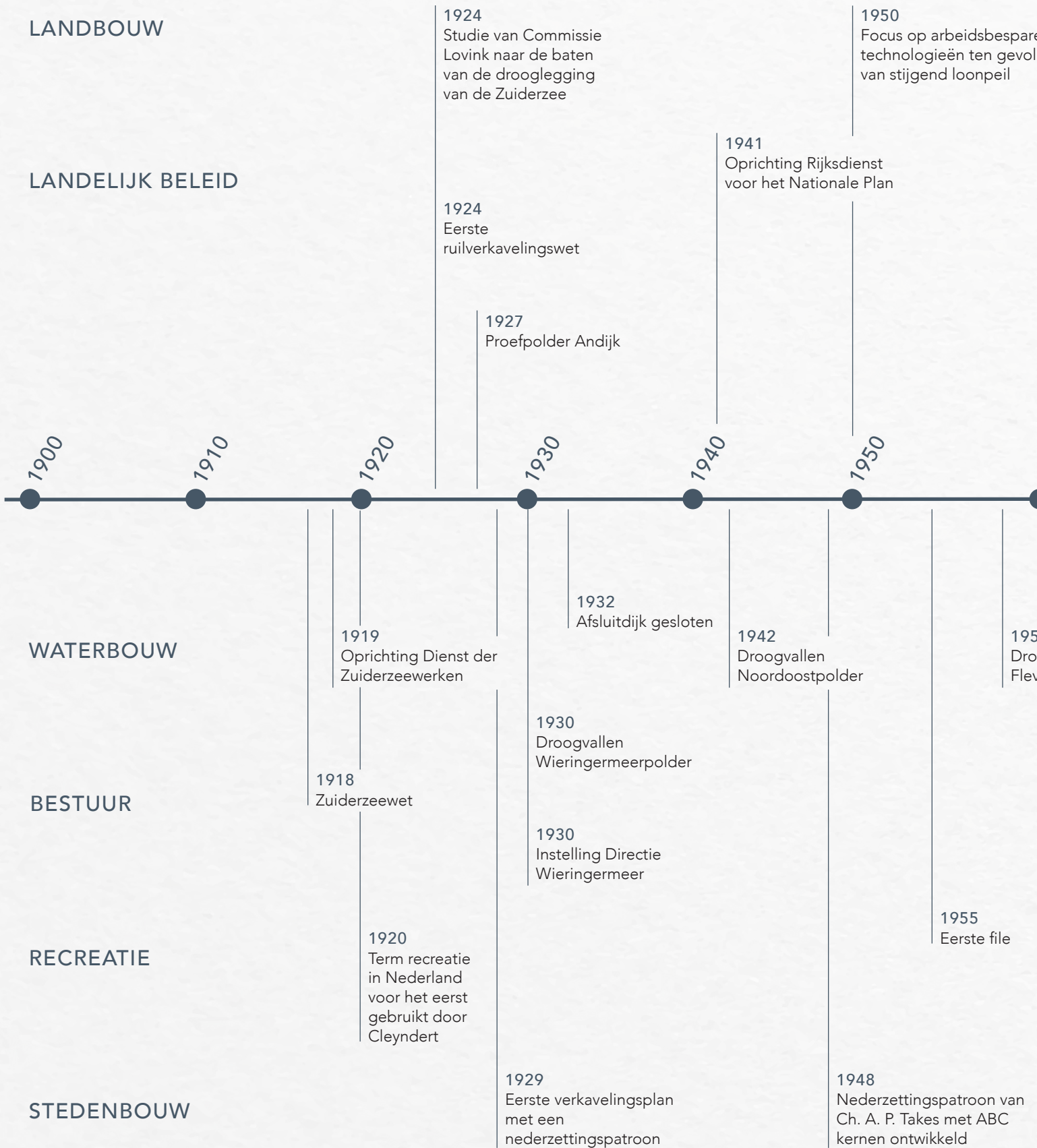
Nutbeernaarv

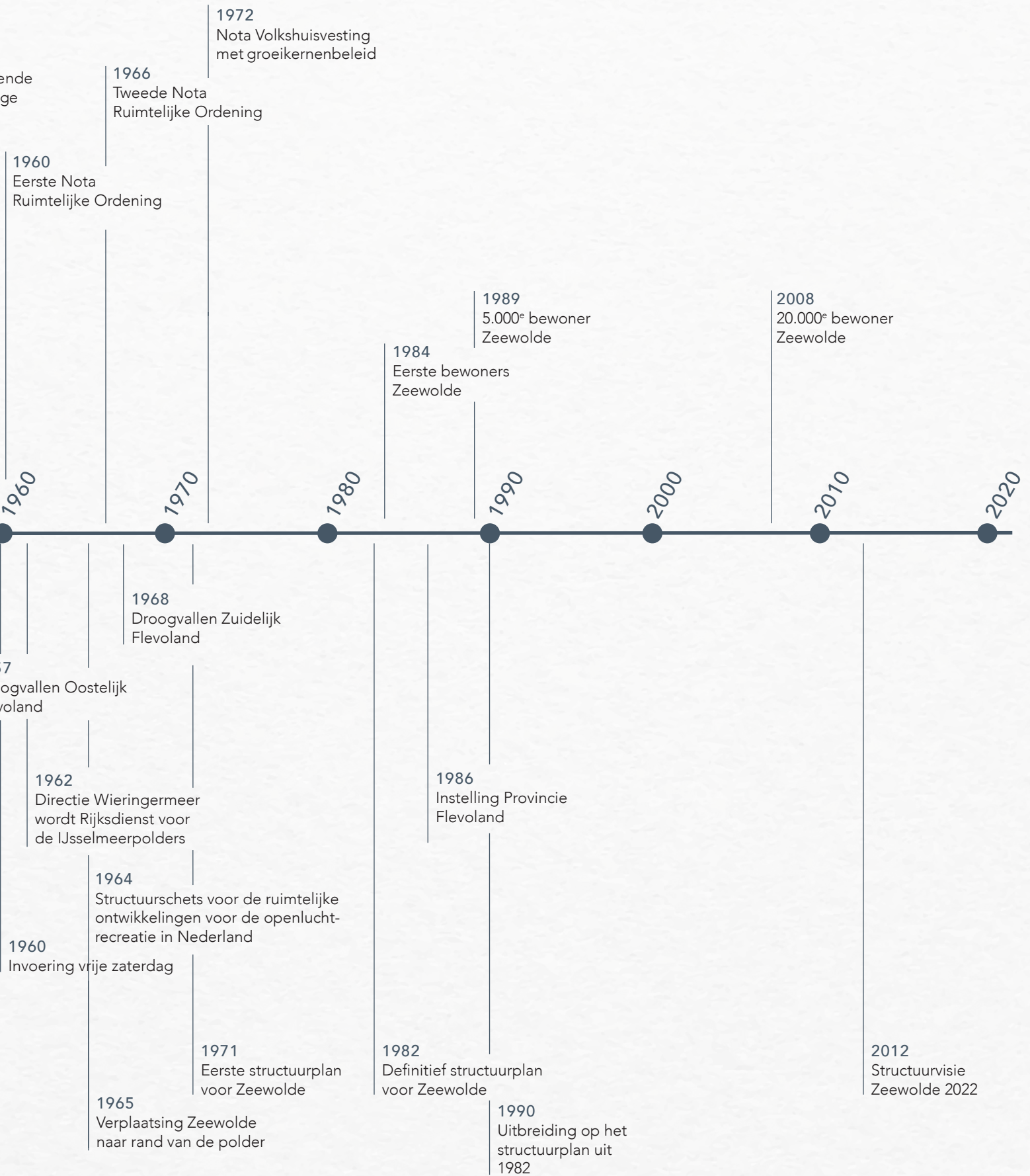
Bijlage behorende
bij brief nr. Aor. 10605

Putten

EEN WOORD VOORAF

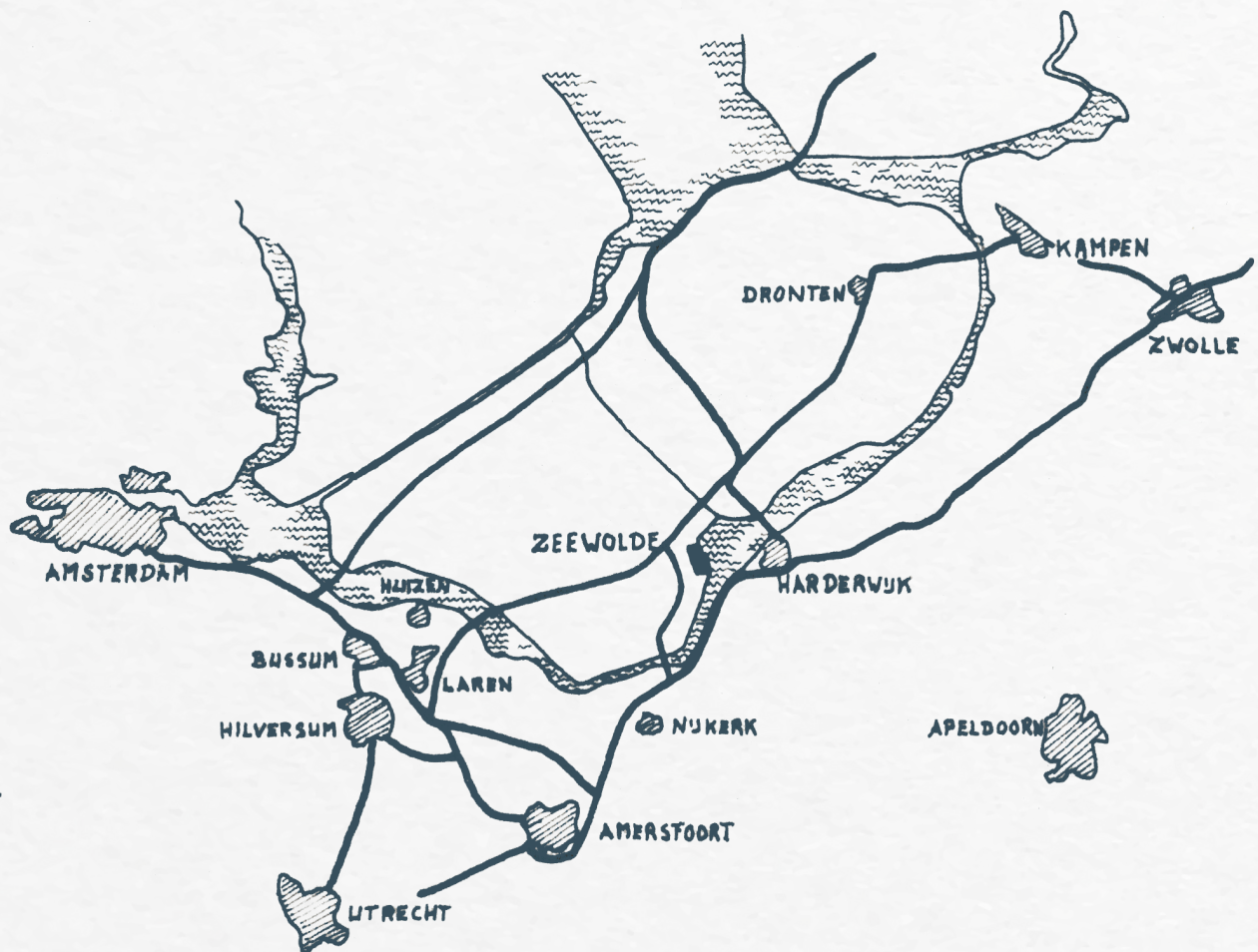
De scriptie die u zojuist heeft opengeslagen beschrijft een studie naar het dorp Zeewolde die ik in het kader van mijn masteropleiding architectuur aan de TU Delft heb uitgevoerd. De scriptie is in tegenstelling tot bij veel andere opleidingen niet het afsluitende onderdeel van de master, maar wordt al in het derde kwartaal van het eerste jaar geschreven.

Voor mij behelsde dit onderzoek mijn eerste uitgebreide speurtocht in archieven en het gebruik van primair bronmateriaal om iets van kennis toe te voegen die tot nog toe aan de aandacht leek te zijn ontsnapt. Gezien het beknopte karakter van deze scriptie zijn veel zaken slechts globaal beschreven wat ertoe leidt dat deze tekst geenszins uitputtend is.

Voor een groot deel van het onderzoek heb ik dankbaar gebruik gemaakt van de digitale archieven van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders welke in beheer zijn van Het Flevolands Archief en de digitale Rapportendatabank van Rijkswaterstaat. Tot slot zou ik graag vertellen dat ik bij het schrijven van deze scriptie ben begeleid door Jules Schoonman - aan wiens scherpe blik niks ontgaat - wat ik ontzettend waardeerde.

Tom Gentenaar
Almere, 2 april 2021

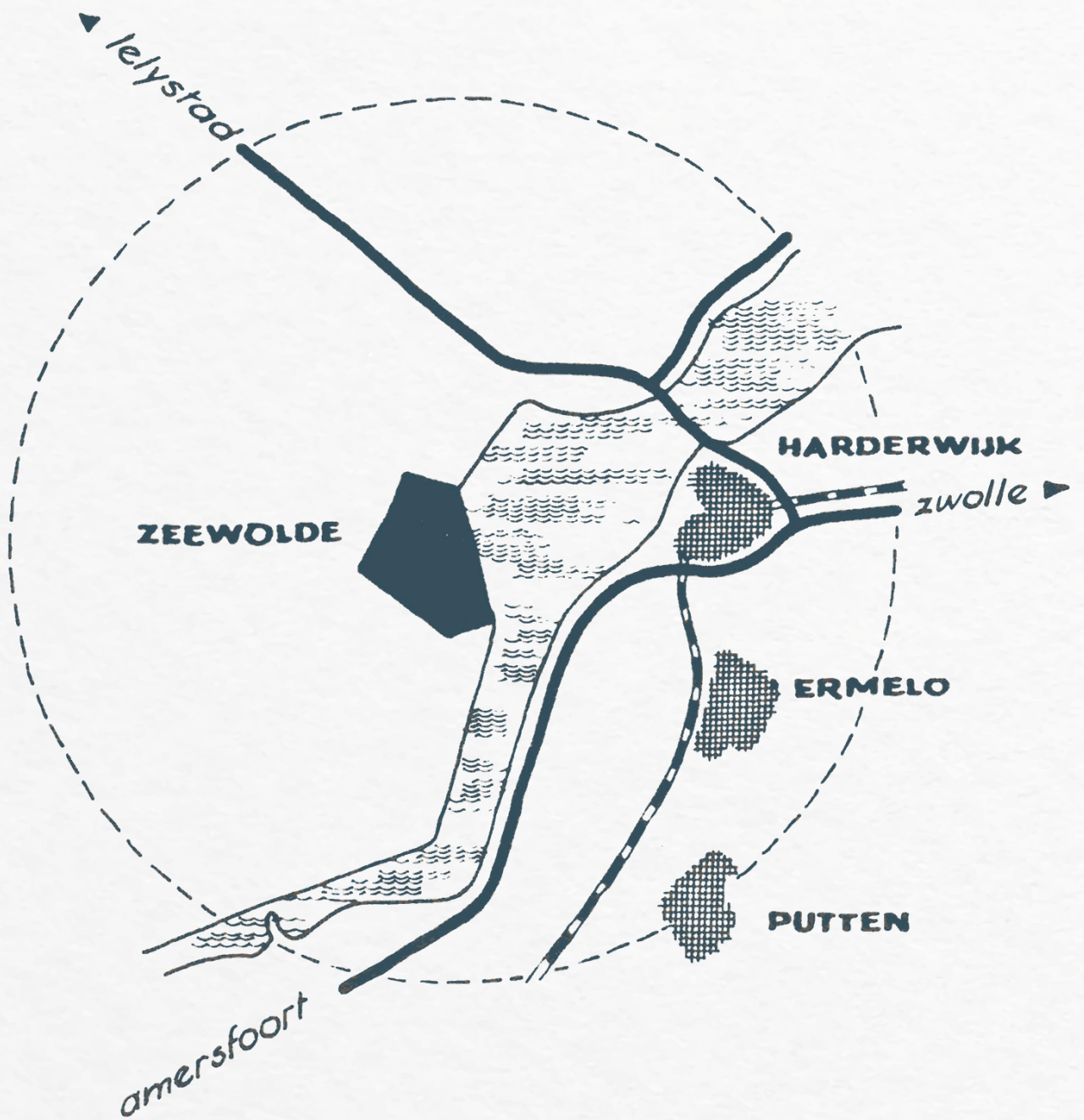
06 |

I. Zeewolde in de regio,
EMPEO, 1970

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING	09
1. LANDAANWINST TER BEVORDERING DER VOLKSWELVAART	11
Het plan Lely	11
Uitbreiding van de cultuurgrond	14
De eischen der huisvesting	18
Hiërarchie in de polder	18
Arbeidsefficiëntie	21
2. EEN NIEUWE GENERATIE POLDERS	22
ABC	22
De Randmeren	27
Recreatienood	28
Landschapsschepping	28
Verkavelingsstrijd in Oostelijk Flevoland	31
Recreatie in Zuid Flevoland	32
Herschikking van de bevolking	36
Zeewolde als kern van Zuid Flevoland	39
3. ONTWIKKELING VAN EEN VEELZIJDIG DORP	40
Programmering Zeewolde	40
Situering	43
Structuurplan Zeewolde 1969-1971	44
Een nieuw plan voor Zeewolde	47
4. EEN SAMENSPEL VAN LANDBOUW EN RECREATIE	50
Situering	50
Structuur	50
Centrum	53
De Akkers	55
Zeewolde Zuid	58
Zeewolde breidt uit	58
B-kern van een nieuwe generatie	61
CONCLUSIE	65
ILLUSTRATIEVERANTWOORDING	66

II. Zeewolde en omgeving,
EMPEO, 1970

INLEIDING

Zeewolde is het jongste dorp uit de Flevopolder, desalniettemin kent het een interessante geschiedenis. Lange tijd was de stichting van het dorp, vanwege teruglopende werkgelegenheid in de landbouw, onzeker. Door Zeewolde te situeren nabij het recreatiegebied aan het Wolderwijd kon zij zowel een verzorgende rol spelen voor de agrarische bevolking als voor recreanten, en was zij levensvatbaar. Inmiddels is Zeewolde een dorp met ruim 22.000 inwoners, en kan worden onderzocht hoe de veranderingen in met name de landbouw en recreatie het ontwerp hebben beïnvloed.

Geïnspireerd door een artikel van Omroep Flevoland over het nooit gerealiseerde polderdorp Larsen¹ koos ik Zeewolde als onderwerp voor deze scriptie. Larsen maakt, net als Zeewolde, deel uit van de groep dorpen die werden geschrapt tijdens de planning van Oostelijk Flevoland. Aan de bouw van Larsen was zelfs al begonnen toen bleek dat zij toch niet levensvatbaar werd geacht, onder andere door teruglopende werkgelegenheid in de landbouwsector. Ook Zeewolde werd geschrapt, maar kreeg een nieuwe kans in Zuid Flevoland waar het met een nieuw ontwerp tot bloei kwam. Dit nieuwe plan vormt het onderwerp van studie van deze scriptie zodat een antwoord kan worden geformuleerd op de vraag: *Hoe hebben veranderingen in landbouw en recreatie in de twintigste eeuw het structuurplan van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders voor Zeewolde beïnvloed?*

Studies naar stedenbouw in de polder zijn niet nieuw, maar een specifieke studie naar de totstandkoming van een plaats is tot nu toe alleen weggelegd voor de grotere steden zoals Lelystad en Almere. Wel is onder redactie van C. Van der Wal een beknopt overzicht gegeven van de stedenbouwkundige vormgeving van alle dorpen in de IJsselmeerpolders en zijn de grote lijnen van de stedenbouw in de polders uiteengezet door Zef Hemel in 'Het landschap van de IJsselmeerpolders'.

In het eerste hoofdstuk zal kort worden stilgestaan bij het ontstaan van de ideeën over de inpoldering van de Zuiderzee. Hier wordt ook de drooglegging van de Wieringermeer en de Noordoostpolder geschetst met specifieke aandacht voor de ontwikkelingen op het gebied van landbouw. In hoofdstuk 2 zal naast landelijk ruimtelijk beleid ook de relatie tussen de opkomende recreatie en de planning van de Flevopolder worden belicht. Vandaar is het een kleine stap naar de situering van Zeewolde, waarvan de planvorming in het derde hoofdstuk uitvoerig wordt besproken met behulp van structuurplannen en notulen van vergaderingen van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders. Het vierde en laatste hoofdstuk analyseert de structuur van Zeewolde zoals bepaald in het structuurplan uit 1982 en beschrijft hoe de ontwikkelingen uit de vorige hoofdstukken hun stempel hierop hebben gedrukt.

---

1. Omroep Flevoland (juli 2020) *Leestip: Larsen, het Flevolandse dorp dat er nooit kwam.*

---

2. Geurts, A., & Schilder, J. (2008). *Nieuw land*. Almere, Nederland: Evers Litho.

3. Van der Wal, L. T. (1923) *Rapporten en mededeelingen betreffende de Zuiderzeewerken*
Uit: Rijkswaterstaat
Rapportendatabank,
PUC_6112_31

De IJsselmeerpolders liggen op de zeebodem van de voormalige Zuiderzee. Deze zee vormt zich pas gedurende de late middeleeuwen vanuit een merencomplex wat door stormvloed en zijn aansluiting vond aan de Noordzee². In de zeventiende eeuw is de Zuiderzee een belangrijk knooppunt voor handelsschepen, binnenvaartschepen en vissersschuiten. De Hollandse economie floreert en de interesse in droogmaking van meren, als investering, groeit. Ingegeven door de vele overstromingen door Noorzeestormen wordt in 1667 door Hendric Stevin voor het eerst geopperd om ook de Zuiderzee droog te leggen (figuur I). Zijn ideeën worden pas twee eeuwen later technisch mogelijk geacht, na de succesvolle drooglegging van de Haarlemmermeer². In de jaren die volgen worden vele plannen voor de inpoldering gepubliceerd (figuur III-XV).³ Meerdere keren komen ze in de buurt van realisatie, maar het is niet dat de regering op soms het laatste moment af ziet van uitvoering.²

Het plan Lely

Van 1887 tot 1892 publiceert waterstaatsingenieur Lely acht nota's met een gedegen onderbouwd ontwerp voor de afsluiting en gedeeltelijke drooglegging van de Zuiderzee. Het plan bestaat, zoals zichtbaar in figuur XVI, uit een dam die de Zuiderzee afsluit van de Noordzee en vier polders die één voor één drooggelegd zouden worden in het nieuwe IJsselmeer².

Het plan wordt in 1894 goedgekeurd door een staatscommissie, waar Lely overigens zelf voorzitter van is, en in 1916 dient Lely (inmiddels minister van Waterstaat) een wetsvoorstel in tot afsluiting en droogmaking van de Zuiderzee in. Gemotiveerd door een groeiende behoefte aan nieuwe landbouwgrond en de wil om toekomstige overstromingen te voorkomen stemt het parlement in met het wetsvoorstel. Ter uitvoering van de plannen wordt de Dienst der Zuiderzeewerken opgericht die eerst, op advies van commissie Lovink (zie *Uitbreiding van de cultuurgrond*), een proefpolder bij Andijk realiseert om de ontginning van zilte kleigrond te onderzoeken (figuur II). In 1927 start men met de realisatie van de Afsluitdijk en de Wieringermeerpolder².

Het is ooc te weten dat alle polder watermolens, totter voorschre-
we fouden connen gebouwt worden, ten tyde als de landen droog ge-
noeg zijn. Waer men dan die molens van een gedueitge beligheyt ende
de Molenters, alser goen winn en gebrac, nimmer te dig fouden behoe-
ven te wesen.

24 VOORSTEL.
Vande pomp en faechkrucken.

Want wy hier voor van Pompen geschreven en van fagen ter meule
vermaent hebben; welker een kruccwerck int gebuys is, dat syn verbere-
ning verseycht, so sullen wy daer af hier wat seggen. Het is dan te weten
datter niet nodig en sal sijn, die so groef en swaer van yfere gieren als-
men tot noch toe siet: Maer moegen veel lichter en gelincker sijn als A B;
mits de middelbocht, midling, in een camrat C D voegende; Soo dat
de kruc, by middel van een staefra naer den eych daer en ongedreven
werde.

Het sal int veroirdenen der doenders ter kruckammen ooc den in-
hout van het 15 Voorstel wel in acht genomen worden.

Het mochten, souden meer krucken tot een selve as en camrat be-
geerde, de pinnen buyten de gaten ene noch een gekruete bocht aen-
hebben, als tot E en F.

25 VOORSTEL.

Hoe het gewelt en vergif der Noortzee uytter Ven-
enige Nederlandt te verdryven sy; mits alle brac water
uyt Holland, Zeelant ende Welt-Vriellant te wesen. Ooc
hoe alle nodig binne, tot Maes, en Rynwater te maken en
onderhouden zy.

W E R K.

Men sal eerst de Noortzee van de Zuyderzee afscheyden, dammen-
de alle gaten van Staeldaynen over Texel, Eyerlant, Vlieland, Derfchel-
lingen en Amelant, en sluytende dit aen Vriellant. En stellen in so veel ga-
ten sluyfen, om daer deur in de Noortzee uyt te lopen; en by eb water te
lofen

48 H. STEVINS Wiskonstich bedrijs XII Boec

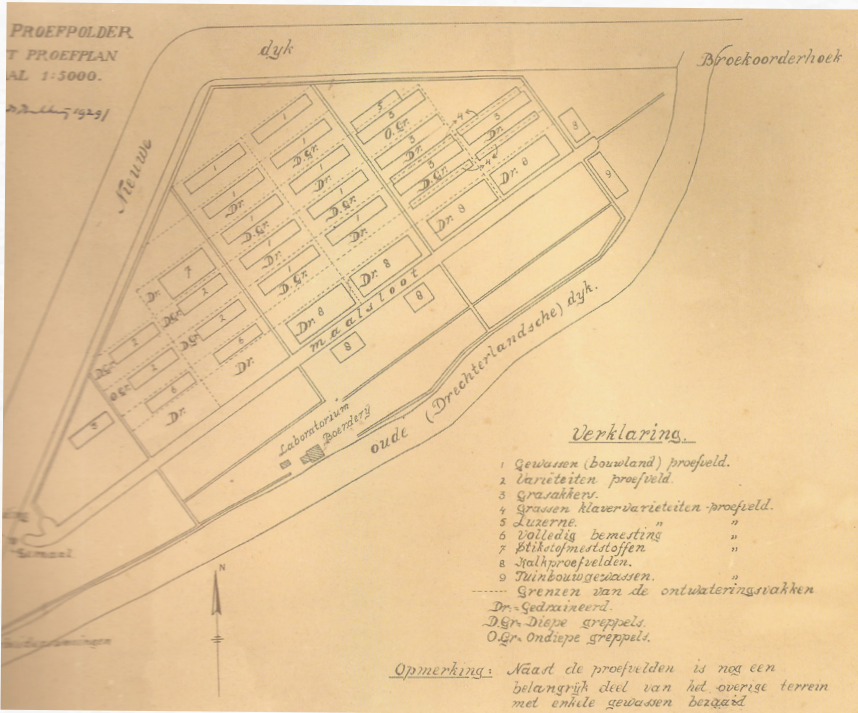
lofen, als genoeg is. Ende hier mee sal openbaerlic de Zuyderzee ge-
noegsaem altoos op het laagste ebwater connen gehouden; en (deur
dien men noeyt Zoutwater in laten en geduerig verch rivierwater toe-
vloeyen sal) ineter tijt verch worden: ja ongewijfelic veel gronts be-
quien om bedijken leveren. (Hoor, hoe steed hem de wunn! Och
hoe steed het schapehoofc inde narrecap! Doch hy moeft narrecapfe
int, op narrecaps papier leggen, sullen die bocken seggen. Sijn dat din-
gen van ernst? Dingen om daer af meere Grootste; Mette Mogentlic
van de Werlt te spreken? Och arme lcken!) Ten anderen voor of
na, salmen ooc het Yoort stoppen, makende tot bevoorling vande
Zeevaert der Grootste Stadt Amsterdam; deur Wykermeer en Bever-
wijc tot inde Noortzee, havens met hen sluyfen na de Nieuwe manier
van sterckbou deur pilluyfen onses Vaders, ende van het 11 boec de-
fes. So dammen intmers met sleepen na de manier vant 9 Boec, met
alle winden, sel by gemene staten, maer Zee can uytlopen.

En hier me sal Holland open leggen, sonder deur ymant ter Werlt,
in wat tijt van ongelijc datter ooc wesen mocht, des vryen aytelnia-
vaerts lichtelic belet, ofte des onweers op Ree liggende, enig het minste
gevaer van ongemac te connen aengedaen worden. Ende het en souns
niet alleen dese goede Ree int Straet daer genoeg doen; Maer sy souns
ooc tot Gattwijc, als int 9 boec op de 53 yde gelege is, ten hoogsten nut
bervallen, om in tijt van gevechts, van korn en onweers, by nacht noch
by daech, tuschen maes en helder genoegsaem genige gevaer voor de
deur onderworpen te wesen.

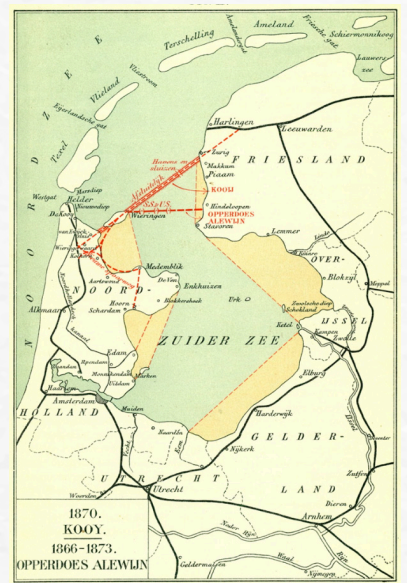
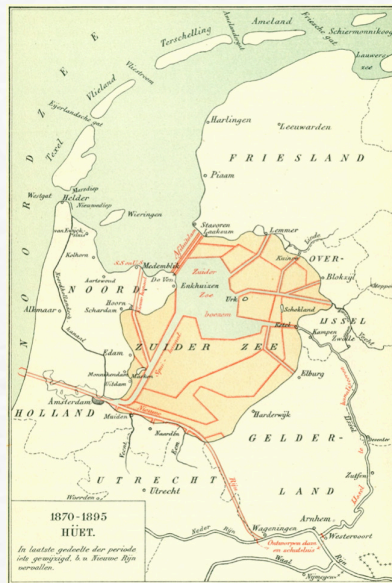
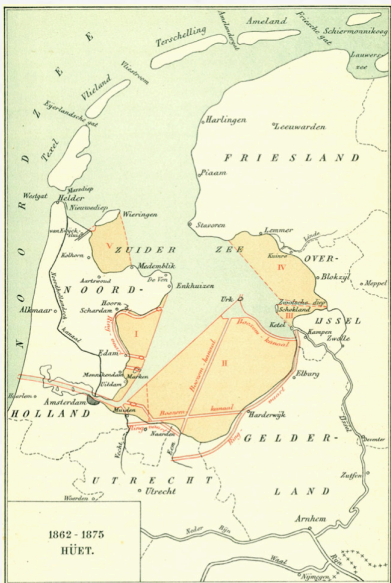
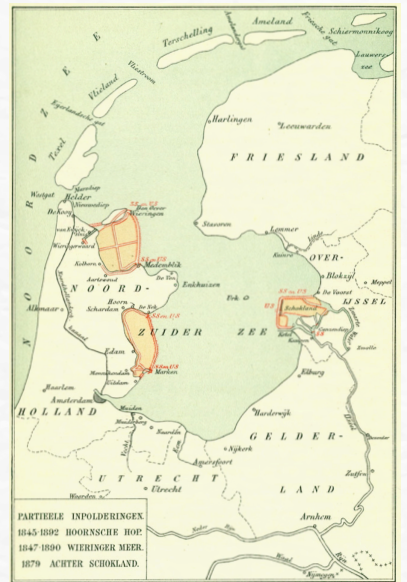
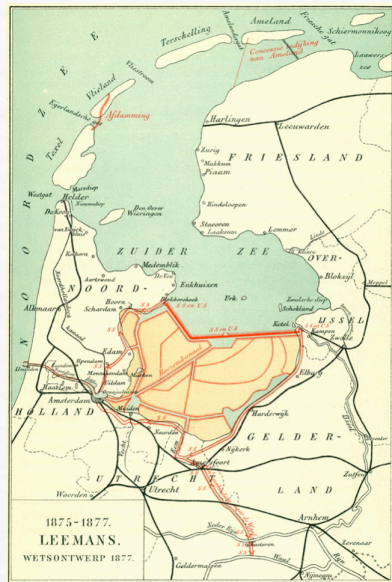
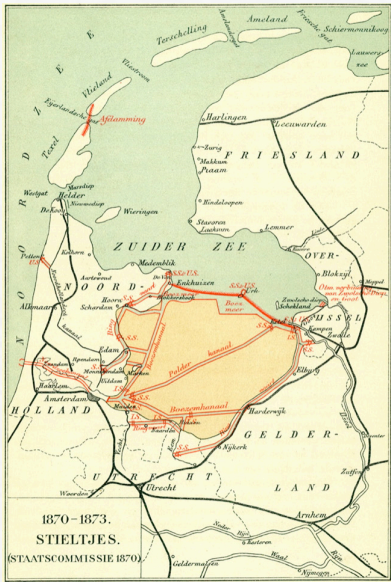
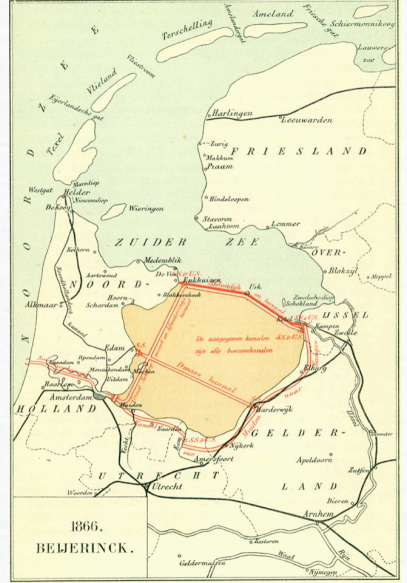
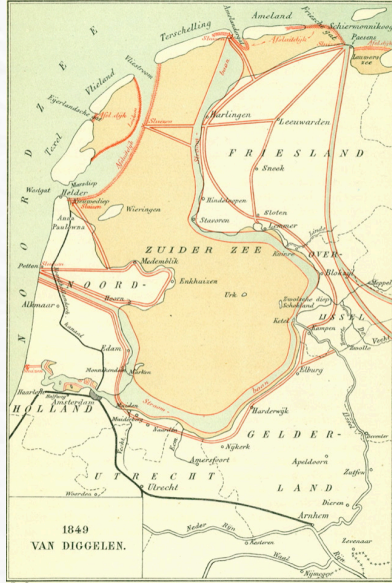
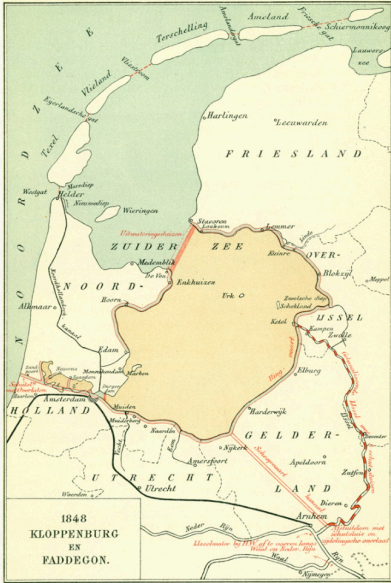
Maer souden die goe Ree, dat beylsaem lang waerctnen der winn, dat
gemaclic uytlopen, en onbecommerlic incoinnen; Dien gelegenden
oirt; le meen de Hollantische afgecapte Leventteertmoten Texel, Eyer-
lant, Vlieland, Derfchellingen en Amelant niet en wilde gemissen, maer
hieret Tefelichs lyn als dat barre Lan Vliem. Of souden nyt verstant-
dig overleg, niet goet vinden en con den Leeu tot fo een ongehoort en
schijnbaar onmenschelic werc, ten eersten aen de steert by het hoofc te
vatten; Men had, tot een proelken en voortraet van dadelic blijc der ge-
ringe oncolt en arbeyt die dat overgrootaller Romeynstuk overwegene-
werc mellen sou, eerst alleen de Zuyderzee in het Yoort, van het Ye
af te dammen; Leggende daerint een sluyt, om daer deur by hoogbute-
water in zee te verlaten.

En

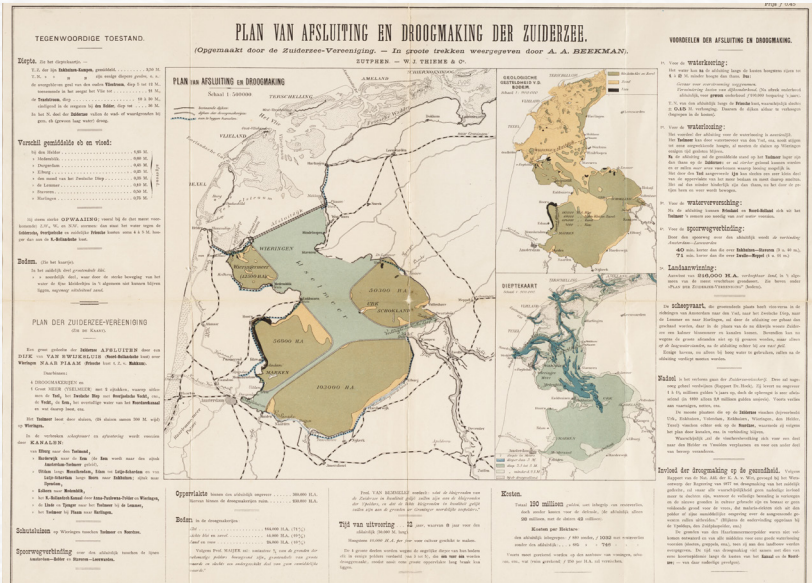
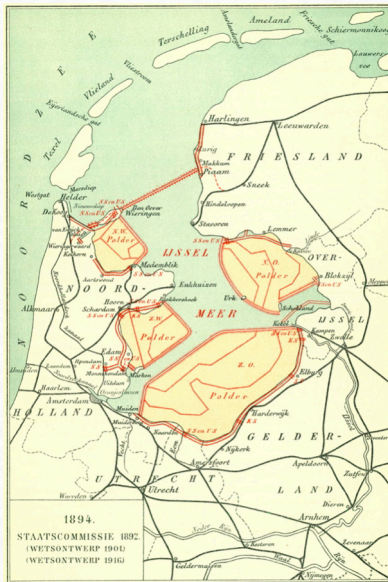
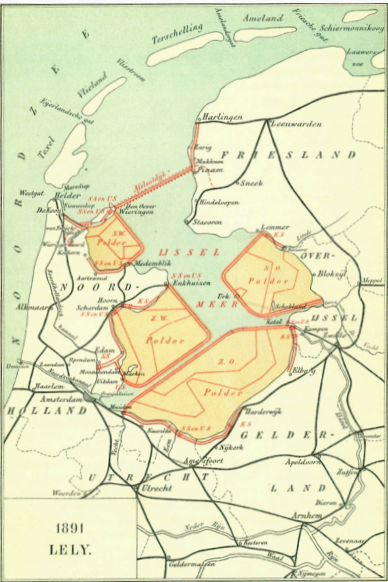
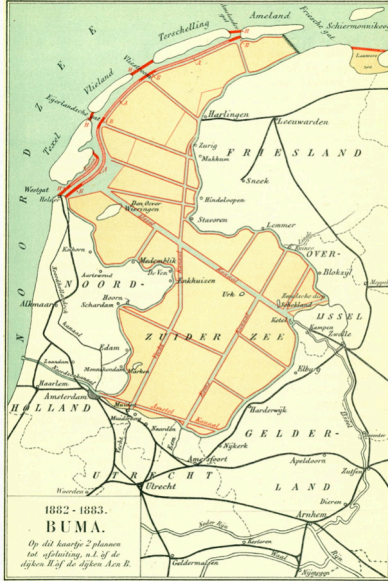
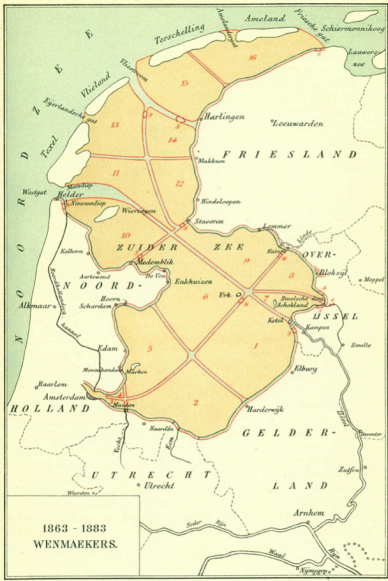
I. Hendric Stevin oppert voor het eerst de drooglegging van de Zuiderzee in zijn filosofisch bedrijf uit 1667

II. Plattegrond van de proefpolder bij Andijk

III - XV. Verschillende plannen voor de drooglegging van de Zuiderzee uit de tweede helft van de negentiende eeuw

XVI. Plan van afsluiting en droogmaking der Zuiderzee

4. Bieleman, J. (2000). *De landbouw en het sociaal-economische krachtenveld*. In Schot, J.W., Lintsen, H.W., Rip, A. De La Bruhèze, A. A., (Red.), *Techniek in Nederland in de twintigste eeuw, III Landbouw Voeding* (pp.13-22). Eindhoven, Nederland: Lecturis BV

5. Commissie Lovink (Augustus 2022) *Verslag der commissie tot het instellen van een hernieuwd onderzoek naar de baten welke van de afsluiting en droogmaking der Zuiderzee mogen worden verwacht*. Uit: Koninklijke Bibliotheek, 1157 A 45 [Delpher]

6. Bieleman, J. (2000). *Van ruilverkavelen naar landinrichting*. In Schot, J.W., Lintsen, H.W., Rip, A. De La Bruhèze, A. A., (Red.), *Techniek in Nederland in de twintigste eeuw, III Landbouw Voeding* (pp.27-46). Eindhoven, Nederland: Lecturis BV.

Uitbreiding van de cultuurgrond

De polders zijn voornamelijk bedoeld ter uitbreiding van de steeds schaarser wordende landbouwgrond. De schaarste wordt veroorzaakt door een aantal ontwikkelingen die zich vanaf het midden van de negentiende eeuw aandienen. Vanaf dat moment wordt het door toegenomen transportmogelijkheden en politiek beleid mogelijk voor boeren om zich meer te richten op de exportmarkt en hun afzet te vergroten. Daarnaast is er sinds de jaren negentig van de negentiende eeuw sprake van een verwetenschappelijking van de landbouw. Niet alleen de biologische processen achter plantaardige en dierlijke groei, maar ook de bedrijfsactiviteiten worden wetenschappelijk onderzocht. Vanuit de overheid wordt de Onderzoek-Voorlichting-Onderwijs (OVO) drieluik opgezet, een netwerk van deskundigen dat boeren adviseert over de vele nieuwe ontwikkelingen die de wetenschap brengt. Over het algemeen was het doel van deze ontwikkelingen het verhogen van de grondopbrengst.⁴

Vanaf de jaren twintig van de twintigste eeuw wordt het voor Nederlandse boeren steeds lastiger om concurrerend te kunnen produceren tegen de lage wereldmarktprijzen. De belangrijkste reden hiervoor is de hoge loonkosten in verhouding met de hoeveelheid landbouwgrond, zeker bij kleine landbouwbedrijven. Door jaren van verkoop en verpachting van landbouwkavels is in de loop van de tijd de landbouwgrond versnipperd, wat een efficiënte bedrijfsvoering frustreert.⁴ Om dergelijke problematiek in de nog aan te leggen IJsselmeerpolders te voorkomen, wordt in 1924 in opdracht van de Dienst der Zuiderzeewerken onderzoek gedaan naar de baten die van de drooglegging van de Zuiderzee mogen worden verwacht. Deel van het onderzoek is om tot een optimale verkaveling te komen. Uiteindelijk concludeert de in het leven geroepen commissie Lovink dat:

“door de grootte der kavels op omstreeks 20 H.A. te bepalen op doeltreffende wijze in de hand kan worden gewerkt, dat zich van meet af aan in de polders bedrijven vormen van de voor hunne verdere ontwikkeling meest gewenschte grootte”⁵

De voorgeschreven 20 hectare, welke veel groter is dan het landelijk gemiddelde van dat moment van circa 2,5 hectare⁶, wordt ingegeven door de ruime aanwezigheid van kleigronden in de polders. De zware kleigrond vraagt om bewerking met paarden en zware landbouwwerktuigen welke voornamelijk efficiënt zijn op grotere kavels. De bovengrens wordt op 20 hectare gesteld omdat naarmate arbeid verder van de bedrijfsgebouwen geschiedt, zij moeilijker te controleren is.⁵ De uiteindelijke verkaveling van de Wieringermeerpolder vertoont grote gelijkenis met de verkaveling die door de commissie wordt voorgesteld (figuur XVII en XVIII).

**PLAN
VOOR DE VERKAVELING
VAN DE
WIERINGERMEER.**

Vastgesteld bij beschikking van den
Minister van Waterstaat d.d. 3 Augustus 1929
La. I, Afd. Waterstaat T.

Schaal 1 : 50 000.

Schaal van 5000 Meter.

0 500 1000 1500 2000 2500 3000 3500 4000 4500 5000

XVIII. Het definitieve plan voor de verkaveling van de Wieringermeerpolder

7. Constandse, A.K. (1986). *Ontwikkeling van de dorpen in de IJsselmeerpolders in sociografisch perspectief*. In Van der Wal, C. (Red.), *Dorpen in de IJsselmeerpolders: van Slootdorp tot Zeewolde*. (11-14) Hilversum, Nederland: Koninklijke drukkerij De Boer

8. Hemel, Z. (1994) *Het landschap van de IJsselmeerpolders*. Planning Inrichting en Vormgeving. Rotterdam, Nederland: NAI Uitgevers

9. Granpré Molière, M.J. (Mei 1933) *De aanleg van den Wieringermeerpolder*. Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedenbouw, 14 (5) Uit: Het Nieuwe Instituut, 55698 [Delpher] Geciteerd in: Hemel, Z. (1994) *Het landschap van de IJsselmeerpolders*. Planning Inrichting en Vormgeving. Rotterdam, Nederland: NAI Uitgevers

10. Granpré Molière, M.J. (Februari 1929) *Toelichting tot het meer uitgewerkt plan den Wieringermeerpolder*. Uit: Rijkswaterstaat Rapportendatabank, PUC_84830_31

De eischen der huisvesting

In het verkavelingsplan voor de Wieringermeer is ook ruimte gereserveerd voor nederzettingen, een noviteit. Voor de eerder ontwikkelde Haarlemmermeer en Beemsterpolders was slechts het verkavelingspatroon ontworpen en verrezen dorpen op kruispunten van wegen, daar waar de maatschappelijke krachten ze ingaven. Toen uit studies, van onder andere de eerdergenoemde commissie Lovink, bleek dat het nodig zou zijn dat de overheid de taak van inrichting en bebouwing van de polder op zich zou nemen werd daartoe de Directie van de Wieringermeer ingesteld.⁷

In opdracht van de Directie wordt professor in de stedenbouw Granpré Molière gevraagd om plannen te maken voor de bebouwing van de polder. Hij ondervindt grote moeilijkheden om in een op water- en landbouwkundige eisen gebaseerd verkavelingspatroon een prettige leefomgeving te ontwerpen. Ondanks de bijval van vakgenoten voor meer aandacht voor een aangenaam landschap blijft de Dienst der Zuiderzeewerken bij de gekozen verkaveling.⁸ Achteraf schreef Granpré Molière in het Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedenbouw over de planvorming van de Wieringermeerpolder dat zij weliswaar grotendeels gebaseerd was op civieltechnische eisen maar dat desondanks enige vorm van integrale planvorming was bereikt (figuur XIX).⁹ De wedijver tussen optimalisatie voor landbouw en het creëren van een prettige leefomgeving speelt, zo zal blijken, ook een grote rol bij de ontwikkeling van de resterende polders.

Voor de Wieringermeer komen Lovink en Granpré Molière op basis van een vergelijking met bestaande landbouwstreken tot een bevolkingsprognose welke reden geeft tot het stichten van vijf dorpen en acht nederzettingen.¹⁰ Uit voorzichtigheidsoogpunt wordt in 1931 begonnen met de bouw van drie dorpen: Slootdorp, Middenmeer en Wieringerwerf.⁷ Door de ruime verkaveling blijken de landbouwbedrijven in de Wieringermeerpolder snel verder te mechaniseren, wat leidt tot een lage arbeidsbehoefte en het wegblijven van nieuwe bewoners. De gerealiseerde dorpen kunnen de verzorging van het gebied eenvoudig aan, en het stichten van de resterende dorpen blijkt niet meer nodig. Aangezien zowel Slootdorp, als Middenmeer als Wieringerwerf in het centrum van de polder liggen is sprake van een onevenwichtig nederzettingenpatroon met grote afstanden van dorp tot boerderij.⁷

Hiërarchie in de polder

Tijdens de uitvoering van de Wieringermeerpolder werd gewerkt aan de planning van de Noordoostpolder. Gezien een aantal financiële tegenslagen bij de drooglegging van de Wieringermeerpolder werd aan de Dienst der Zuiderzeewerken en de Directie van de Wieringermeer gevraagd samen een verkavelingsplan te maken waarin de kosten van de waterbouwkundige werken door optimale agrarische omstandigheden snel konden worden terugverdiend.

TIJDSCHRIFT VOOR VOLKSHUISVESTING EN STEDEBOUW

ORGAAN VAN HET NEDERLANDSCH INSTITUUT VOOR VOLKSHUISVESTING EN STEDEBOUW EN DEN NATIONALEN WONINGGRAAD ALGEMEENEN BOND VAN WONINGBOUWVEREENIGINGEN

REDACTIE: H. P. J. BLOEMERS, J. BOMMER, J. DOUWES JR., MR. D. HUDIG, JHR. M. J. I. DE JONGE VAN ELLEMBET, IR. P. BAKKER SCHUT, IR. J. M. A. ZOETMULDER

ADRES DER REDACTIE EN ADMINISTRATIE
KLOVENIERSBURGWAL 70 - AMSTERDAM
POSTREKENING No. 29080

ABONNEMENTSPRIJS..... f 8.-

DE LEDEN VAN HET NEDERLANDSCH INSTITUUT VOOR VOLKSHUISVESTING EN STEDEBOUW (LIDMAATSCHAP VOOR FYSIEKE LEDEN f 7.50) EN DE LEDEN VAN DEN NATIONALEN WONINGGRAAD ONTVANGEN HET BLAD KOSTELOOS

VASTE MEDEWERKERS: J. W. BOSSENBOEK, G. A. M. DE BRUYN, IR. A. KEPPLER, MR. J. KRUSEMAN, IR. A. M. KUYSTEN, JHR. A. H. OP TEN NOORT, JAN STUYT, M. VRIJENHOEK, L. VAN DER WAL, D. E. WENTINK

REDACTIE VAN DE RUBRIEK „UIT DEN KRING DER BOUWVEREENIGINGEN“
„HET NIEUWE HUIS“ (KAMER 179)
ROELOF HARTPLEIN 4 - AMSTERDAM

ADVERTENTIES
V. MUNSTER'S UITGEVERMAATSCHAPPIJ
HAARLEMMEWEG 8 378 - A'DAM (W.)

LOSSE NUMMERS..... f 1.-
PRIJS VAN DIT NUMMER .. f 2.50

van cultuur gaat gezien, dan is het wel omliep niet deze omstandigheden rekening te houden, en zijn eischen niet al te hoog te stellen.

HET PLAN VAN AANLEG

Bij ons stedenbouwkundig uit te gaan van de bestaan waarden van het plan; in gerechtvaardigd; maar dik eenzijdig; door opvoeding het stedelijke bedrijf in al voornaamste te zien, loopen heen over dat gedeelte van het voedsel verschaft, waar daarin vaak meer een mogeli en ontspanning dan datgene. In dit geval ligt de zaak aan ligt hier onweersprekelijk in en alle beschouwingen zijn zouden hier zelfs nooit onts ontstaan, wanneer te voren n landbouw gezorgd was. Eie kern van eenigen omvang hie ten; het poldercentrum zal doordat belangrijke steden liggen, en omdat de wijze verwachten dat zich een polder-geest zal ontwik-

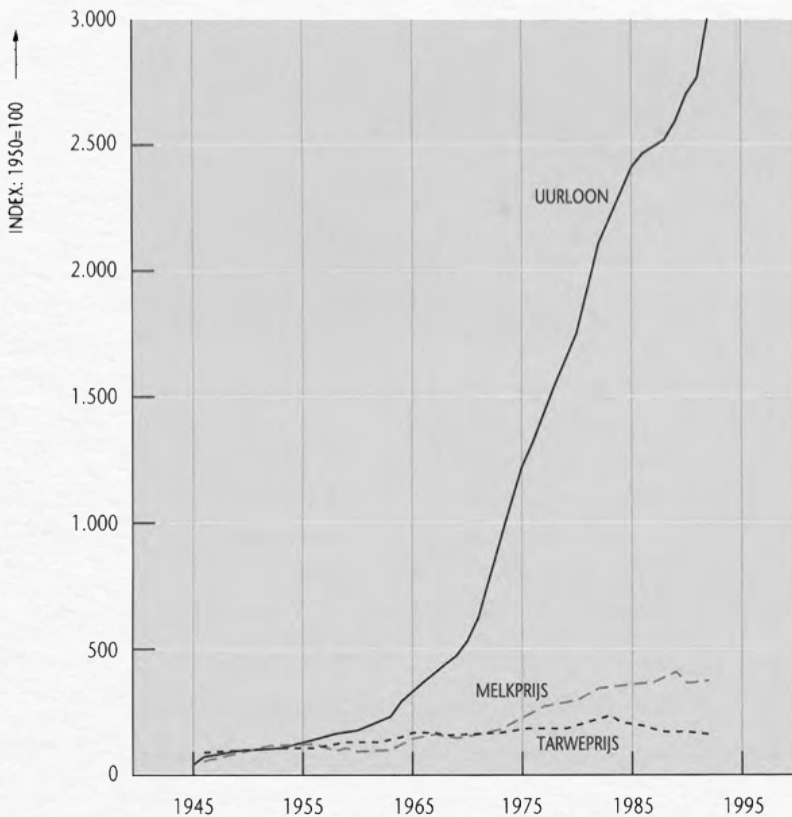
in een uitgesproken centrum, maar naar deelen blijft ten aanzien van het landbouw-bedrijf toch altijd van den tweeden rang.

Het eerste uitgangspunt bij het opmaken van de plannen was de verkaveling van het land; daarop volgden de ontwatering en het vervoer van land-

karakter van het plan. Ik wil van niemand vragen, om zich zoodanig op te schroeven, tot hij het plan van aanleg om zijn schoonheid gaat bewonderen; daarvoor is het eenheids-beginsel ten aanzien van het verkeersnet niet helder genoeg uitgedrukt. Maar daartegenover zal men moeten erkennen dat het met overleg, en rekening houdend met veel omstandigheden, is opgemaakt: er is hard, en door velen aan gewerkt, en daarvan draagt het ook het stempel; het al te schematische, wat het kenmerk is van onverschilligheid, is er wel uit; en daarmee biedt het een stramien, waarop zich heel goed een prettig landschap ontwikkelen kan.

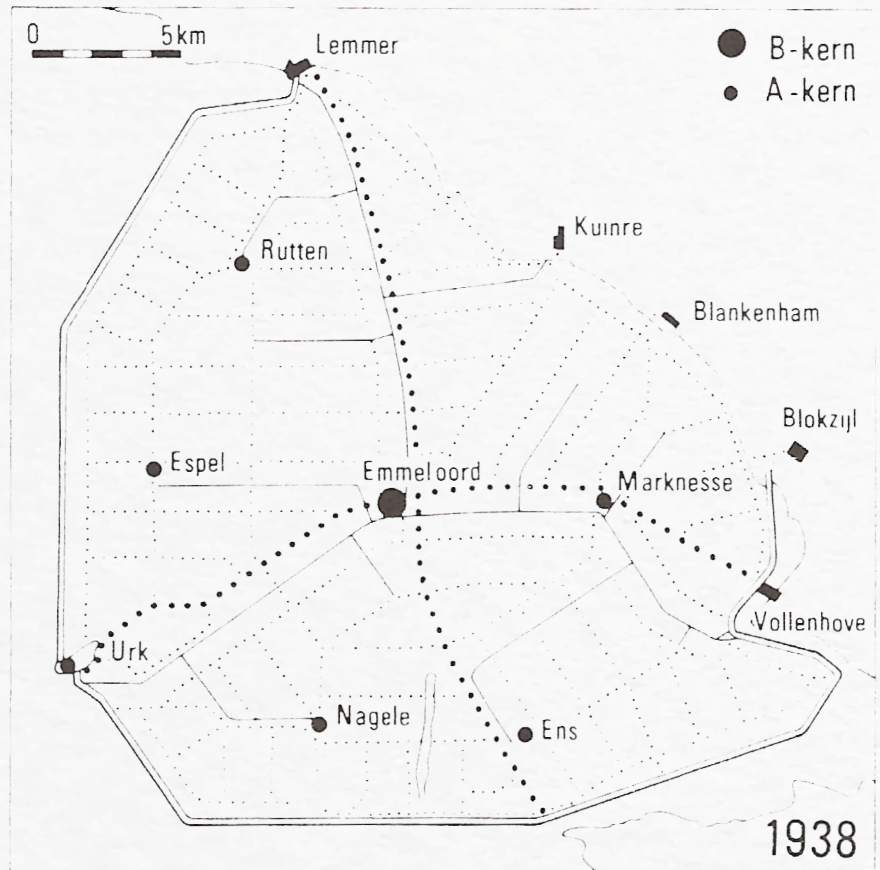
Maar daartegenover zal men moeten erkennen

XIX. Knipsels uit het Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedenbouw betreffende de bijdrage van professor Granpré Molière

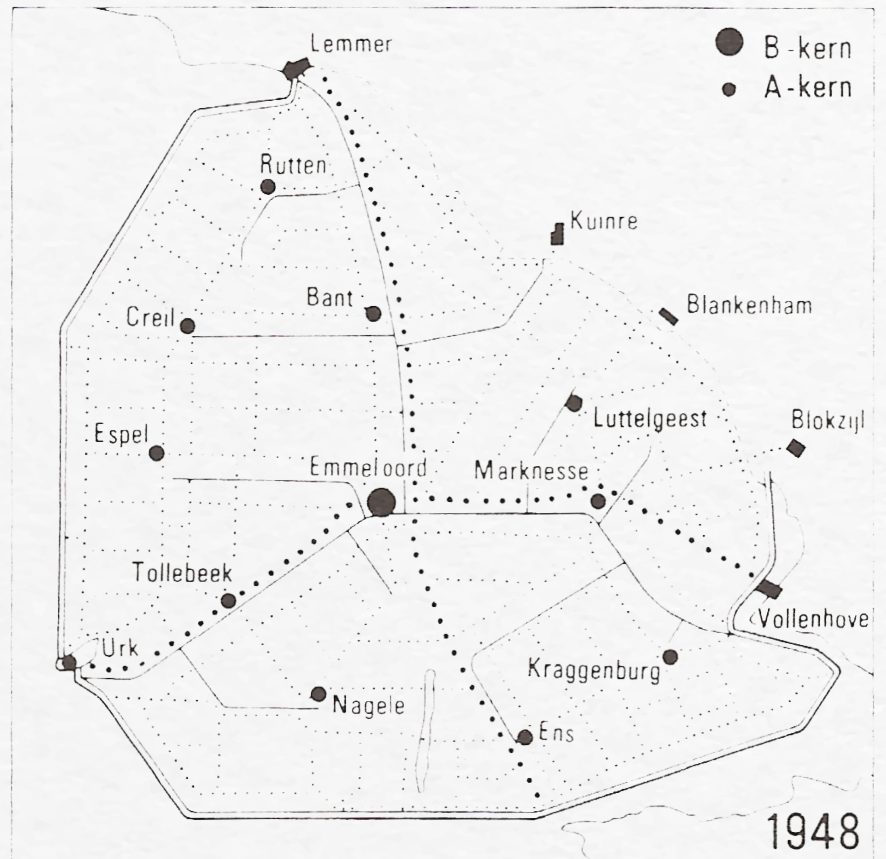

XX. Indexcijfers voor de prijzen van melk en tarwe ten opzichte van het uurloon in de landbouw (index 1950 = 100)

XXI. Nederzettingenpatroon voor de Noordoostpolder in 1938 en 1948

20 |

Dit staat in contrast met de planning van de Wieringermeerpolder waar de waterbouwkundige belangen een voorrangspositie hadden genoten. Toen het gezamenlijke plan gereed was werd stedenbouwkundige inbreng van onder andere Granpré Molière gevraagd. Zijn werk bestond uit bescheiden correcties aangezien het nederzettingsplan buitengewoon goed paste op het verkavelingsplan.⁸

Gezien de moeilijkheden bij het vestigen van de bevolking in de Wieringermeerpolder werd voor de Noordoostpolder een strak geleid kolonisatieproces voorzien. Bevolkingsprognoses werden wederom gebaseerd op de hoeveelheid landbouwgrond en de daarvoor benodigde arbeidskrachten en hun gezinnen.¹⁰ Dit leidde tot een door de Dienst der Zuiderzeewerken gepresenteerd plan met een kern waaromheen vijf dorpen werden gesitueerd.¹¹ De Directie van de Wieringermeer uitte flinke bezwaren tegen het vooruitstrevende plan. Zo zagen zij het vestigen van de meeste landarbeiders in de dorpskernen als een aantasting van de intensieve relatie die de arbeiders hadden met de boer en was men bang dat de 'stedelijke levensstandaard', ten gevolge van de hogere lonen in de te verwachten industrie, een te grote aantrekkingskracht zou hebben op de landarbeiders. Tenslotte waren de grote afstanden tussen de dorpen, welke indertijd meestal fietsend moest worden afgelegd, een punt van kritiek. Om aan deze commentaren tegemoet te komen werd in 1948 het aantal dorpen omhoog bijgesteld zoals zichtbaar in figuur XXI.⁸

Arbeidsefficiëntie

Vanaf de jaren vijftig, wanneer alle dorpen reeds in aanbouw of voltooid zijn, stijgt ten gevolge van snelle economische groei en de hieruit voortvloeiende vraag naar arbeid, het algemene loonpeil snel (figuur XX). De Nederlandse landbouw ondervindt hierdoor, als arbeidsintensieve sector, aanzienlijke problemen om loonkosten en opbrengsten met elkaar in overeenstemming te brengen. Om te kunnen blijven concurreren op de wereldmarkt is het noodzakelijk de kosten te drukken. Daarom wordt vanaf de jaren vijftig de ontwikkelingsfocus verlegd naar arbeidsbesparende technologieën, in tegenstelling tot verhoging van de grondopbrengst in de eerste helft van de twintigste eeuw. De focus op efficiëntie per arbeidseenheid brengt een proces van mechanisatie, rationalisatie, specialisatie en schaalvergroting op gang.⁴ Met de komst van grote, vaak geïmporteerde, landbouwwerktuigen die handwerk overnemen, neemt het arbeidsvolume in de landbouw van 1950 tot 1980 met twee derde af.⁶ De teruglopende werkgelegenheid belemmert de groei van de dorpen rondom Emmeloord aanzienlijk waardoor zij nooit hun geplande formaat en verzorgingsniveau hebben bereikt.⁷ Achteraf gezien zou het nederzettingsplan uit 1938 waarschijnlijk beter bestand zijn geweest tegen de tand des tijds. Het lager aantal dorpen had vermoedelijk wel een gewenst voorzieningsniveau kunnen bereiken en de grotere afstand tussen dorpen kon steeds eenvoudiger worden overbrugd door de toename in mobiliteit door de komst van de auto.

---

11. Dienst der Zuiderzeewerken. (juli 1938) *Nota betreffende de inrichting van den Noordoostelijken Polder*. Uit: Rijkswaterstaat Rapportendatabank, PUC_18355_31

2 EEN NIEUWE GENERATIE POLDERS

1. Hemel, Z. (1994)
Het landschap van de IJsselmeerpolders. Planning Inrichting en Vormgeving. Rotterdam, Nederland: NAI Uitgevers
2. Takes, Ch. A.P. (1948)
Bevolkingscentra in het oude en het nieuwe land. Alphen a/d Rijn
3. Dienst der Zuiderzeewerken (mei 1949) *De uitvoering van de zuidelijke inpolderingen in het IJsselmeer.*
Uit: Rijkswaterstaat Rapportendatabank, PUC_85082_31
4. Rijksdienst voor het Nationale Plan (1958) *De ontwikkeling van het Westen des lands.* Uit: Van Eesteren collectie (EFL) [381051] TU Delft Library
5. Geurts, A.J. (1993)
Woningbouw in Flevoland. Zutphen, Nederland: Walburg Pers

Tijdens de uitvoering van de Noordoostpolder werd verder gewerkt aan de planning van de resterende oostelijke, zuidelijke en westelijke polders. De oostelijke en zuidelijke polder welke inmiddels bekend staan als de Flevopolder zijn grotendeels in samenhang ontworpen maar na elkaar drooggelegd (figuur I). De Dienst der Zuiderzeewerken ontwierp in deze Flevopolder een 'polderhoofdstad' vergelijkbaar in grootte met Leeuwarden. Gezien de moeilijkheden betreft het aantrekken van bevolking en de vorming van volwaardige dorpen in de Wieringermeer en Noordoostpolder werd hierop met de nodige huiver gereageerd vanuit de Directie voor de Wieringermeer. De levensvatbaarheid werd geacht grotendeels van de ligging van de stad af te hangen, welke daardoor een belangrijk punt van discussie werd.¹

ABC

Om tot een optimale ligging van de nieuwe stad te komen werd de hulp gevraagd van sociograaf Ch.A.P. Takes. In zijn studie ontwikkelde Takes een nederzettingspatroon gebaseerd op de spreiding van nederzettingen in Noord-Holland en Friesland.² Hij kwam tot een indeling in A-, B-, en C-kernen waarbij elke kern omringd wordt door zes kernen van lagere orde, vergelijkbaar met de centrale plaatsen theorie van de Duitse geograaf Walter Christaller welke in de jaren dertig grote bekendheid genoot.¹ Door de invloedssferen van de C-kernen van het oude land uit te zetten op een kaart bepaalde hij de positie van het latere Lelystad zoals zichtbaar in figuur II. Het nederzettingspatroon van Takes werd nagenoeg ongewijzigd opgenomen in het inrichtingsplan van de Dienst der Zuiderzeewerken (figuur III). Om tot een volwaardige ontwikkeling van de Lelystad te komen, werd het door de Dienst der Zuiderzeewerken noodzakelijk geacht dat zij snel werd gesticht. Mede daarom werd besloten in plaats van de westelijke polder, de oostelijke polder als eerst droog te leggen.³ De westelijke polder, later Markerwaard genoemd, is uiteindelijk niet meer gerealiseerd. Zo drukt de ligging van Lelystad een grote stempel op de ontwikkeling van het polderlandschap. Dat Lelystad uiteindelijk in noordelijke richting verschoven is, nabij de Enkhuizerdijk, is te danken aan Cornelis van Eesteren. Hij pleitte voor de ligging bij het weidse IJsselmeer, passend bij de waardigheid van de te stichten polderhoofdstad.¹

Een decennium na de studie van Takes is er sprake van bevolkingsgroei en verstedelijking van de Randstad, in zulke mate dat deze als problematisch wordt beschouwd. Ter wille van een betere bevolkingsverspreiding is de overheid van mening dat 'nieuwe bestaansbronnen' buiten het westen van het land gestimuleerd moeten worden.⁴ Het is het begin van beleid dat erop gericht is de 'overloop' van mensen uit de randstad te huisvesten in bestaande en nieuwe steden nabij de randstad. Voor de overloop uit Amsterdam wordt gedacht aan een ruim stedelijk gebied in de Zuidelijke IJsselmeerpolder, het latere Almere.⁵ Dit krijgt gestalte in het structuurplan voor de Zuidelijke IJsselmeerpolders (figuur IV) uit juni 1960, waarin de meest westelijke B-kern uit het patroon van Takes is vervangen door een uitgestrekt stedelijk gebied.

DE GEBIEDSINDELING OP HET OUDE LAND
 DIENT TER VERGELIJKING MET OVEREENKOMSTIGE
 GEBIEDEN IN DE FOLDERS.
 DE WEGEN OP HET OUDE LAND, WELKE NIET OP
 EEN GELDEND PLAN VOORKOMEN, GEVEN SLECHTS
 EEN DOOR HET WEGENNET IN DE FOLDERS GEBODEN
 MOGELIJKHEID.
 OMDAT HET STRUCTUURPLAN OP DE TOEKOMST IS
 GEBASEERD HEEFT DE AANDUIDING "WEG" MEER HET
 KARAKTER VAN TERREINRESERVERING.

VERKLARING:

- SNELWEGEN.
- VERBINDINGSWEGEN.
- SPOORWEGEN.
- STEDELIJK GEBIED.
- LANDELIJK GEBIED.
- OVERGANGS GEBIED.
- GROENZONES.
- WATER.

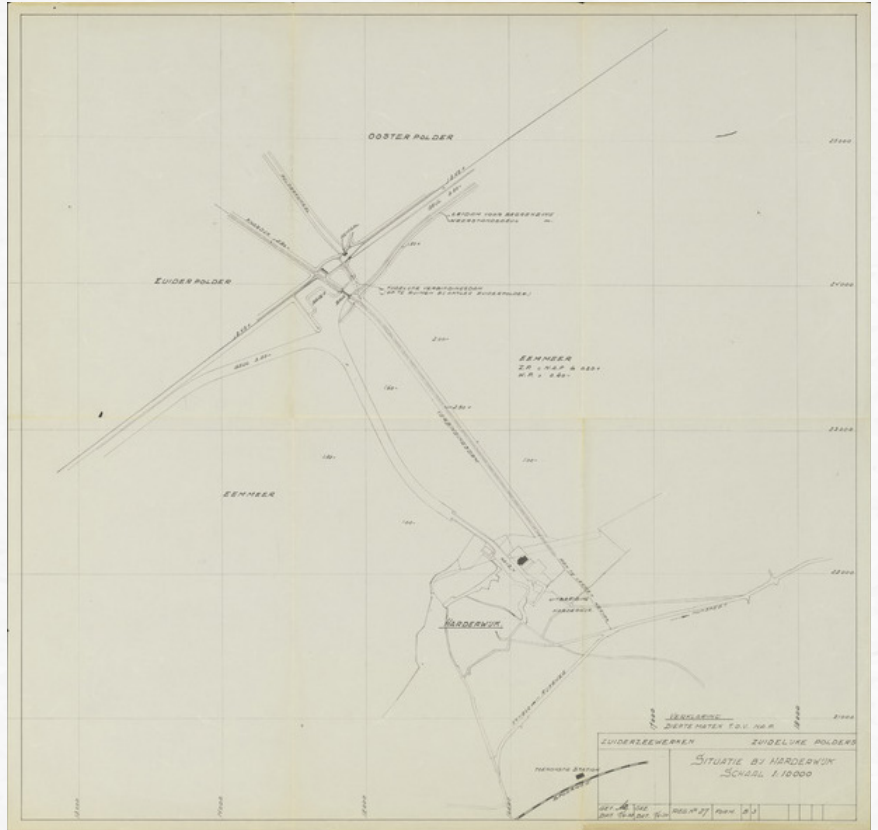

IV. Structuurplan voor de
Zuidelijke IJsselmeerpolders,
Dienst der Zuiderzeewerken
juni 1960

DIENST DER ZUIDERZEEWERKEN AFDELING H			
NOTA 265			STRUCTUURPLAN
BIJLAGE 3			
DAT	GET	GEZ	SCHAAL 1:200.000
30/50	74	73/76	H 60_42

V. Ontwerp voor de situatie nabij Harderwijk, Dienst der Zuiderzeewerken

26 |

VI. Ontwerp voor de situatie nabij Harderwijk na inpassing van de kritiek van de werkgroep, Dienst der Zuiderzeewerken

De Randmeren

In 1950 wordt begonnen met de aanleg van de Oostelijke IJsselmeerpolder. Om onttrekking van het grondwater van het oude land door polderbemaling te voorkomen - een belangrijk probleem in de Noordoostpolder - worden de Oostelijke en Zuidelijke IJsselmeerpolders los van het oude land aangelegd. De randmeren vormen de hydrologische scheiding tussen de polders en het oude land en het plan voor het eerste randmeer, Eemmeer⁶, wordt door de Dienst der Zuiderzeewerken dan ook opgevat als een puur waterbouwkundig ontwerp (figuur V). Tegen dit plan wordt bezwaar gemaakt door een recent ingestelde werkgroep die voortvloeide uit de wens in het ontwerp van de polder niet alleen water- en landbouwkundige maar ook stedenbouwkundige en sociologische belangen in overweging te nemen.¹ De werkgroep, bestaande uit Van Eesteren, Loeff, Boost en Gorter presenteert in maart 1950 de 'Nota met wensen inzake het Eemmeer'⁷ waarin zij pleit voor een duidelijkere geleding van het randmeer door een breder waterfront nabij de historische stadjes Harderwijk en Elburg en een smallere doorgang ter plaatse van wegverbindingen met het oude land. Deze geleding verdeelt het lange Eemmeer in drie compactere delen waardoor de omgeving beter geschikt wordt voor de waterrecreatie die zij bij het Eemmeer verwacht. Daarnaast pleit de werkgroep voor het aanleggen van buitendijkse stranden waar zeer gewilde zomerhuisjes aan het water zouden kunnen verrijzen en voor het uitbaggeren van meer dan alleen een vaargeul zodat recreatieve watersporters een grotere bewegingsvrijheid hebben. De Dienst der Zuiderzeewerken is weinig bereid de door de werkgroep gewenste veranderingen in het dijktracé en de uitbaggering van een aantal delen van het meer te verwezenlijken, aangezien zij extra kosten te weeg brengen en het niet aannemelijk wordt geacht dat de watersport daadwerkelijk tot ontwikkeling zal komen.¹

Wanneer uit nieuw hydrologisch onderzoek blijkt dat het door de werkgroep voorgestelde dijktracé met meer knikken kan leiden tot een grotere oppervlakte van de polder en dat het realiseren van voorland om de dijk te beschermen (waar tegelijk gerecreëerd kan worden) als betaalbaar alternatief kan dienen voor dijkbekleding met basalt laat de Dienst der Zuiderzeewerken zijn eerdere bezwaren grotendeels varen. Daarnaast blijkt dat de randmeren een uitgelezen kans vormden om een tekort aan recreatiegebieden in Nederland te verminderen. De twee factoren samen zorgen ervoor dat eind 1950 een 'Nota over de bestemming van de oevers van het Eemmeer'⁸ verschijnt waarin de randmeren niet langer een zuiver hydrologisch doel dienen, maar vooral worden gepresenteerd als recreatieve bestemming. Hetgeen ook zijn weerslag vindt in de kaart in figuur VI die nu een levendig dijkverloop en ruime aanwezigheid van stranden toont.

---

6. De naam Eemmeer werd indertijd gebruikt voor het grootste deel van de randmeren. Het ontwerp van de Dienst der Zuiderzeewerken concentreert zich op het huidige Veluwemeer en Wolderwijk

7. Contact-Commissie voor Natuur- en landschapsbescherming. *Nota met wensen inzake het Eemmeer*. Uit: Het Nieuwe Instituut. Van Eesteren archief, IX-134

8. Dienst der Zuiderzeewerken (1950) *Nota over de bestemming van de oevers van het Eemmeer* Uit: Het Nieuwe Instituut. Van Eesteren archief, IX-134

---

9. Visser, R. (1997) *Een halve eeuw Landschapsbouw*. Uitgeverij Blauwdruk

10. Dings, M. (2015) *Tussen tent en villa. Het vakantiepark in Nederland 1920-nu*. Rotterdam, Nederland: NAI010

Recreatienood

De aandacht voor recreatie in de plannen voor de randmeren past binnen een langlopend pleidooi voor recreatieplanning die zijn oorsprong vindt in de jaren twintig van de twintigste eeuw en met name door publicist Cleyndert op de kaart werd gezet. Cleyndert was ervan overtuigd dat de stedeling een net zo wezenlijke behoefte heeft aan verblijven in de ongerepte natuur als behoefte aan eten en hij pleitte daarom voor de bescherming en aanleg van grote natuurgebieden ver buiten de stad.⁹ Zijn inspiratie kwam van het Amerikaanse 'parksysteem' waar parken en natuurruimten werden aangelegd in samenhang met de stedelijke ontwikkelingen teneinde recreatiemogelijkheden te bieden voor de stadsbewoners.

Het is overigens Cleynderts verdienste dat men het woord recreatie inmiddels met verblijf in de natuur associeert in plaats van algemene ontspanning. Cleyndert doopte de van het Engelse 'recreation' (letterlijk 'herscheping') afgeleide term recreatie omdat hij de betekenis van herschepping prefereerde boven die van ontspanning. Herschepping duidt volgens Cleyndert aan dat men zich in de vrijetijd ontplooit in plaats van alleen uit te rusten van het werk.¹⁰

Hoewel het fenomeen recreatie dan al een aantal decennia bestaat, komt de Nederlandse recreatie voornamelijk door economische groei van de jaren vijftig opgang. Het inkomen per hoofd van de bevolking stijgt flink en er komt voor het eerst een wettelijke regeling voor vakantiedagen. Door inzet van machines in productieprocessen neemt de arbeidsproductiviteit snel toe waardoor ook arbeidstijdverkorting binnen handbereik komt.

De toenemende vrijetijd zorgt voor een grote druk op recreatiegebieden en vormt zich daarmee tot een ruimtelijk probleem. Daarnaast zorgt de intrede van het autobezit ervoor dat men ook steeds verder van huis kan recreëren, in 1955 ontstaat tijdens het pinksterweekend zelfs 's lands eerste file. Er ontstaat een roep om overheidsingrijpen van onder andere de ANWB die vraagt aan premier Willem Drees om 'de erkenning van de recreatie als onontbeerlijk van het algemeen welzijn van ons volk' en het behartigen van recreatiebelangen op hetzelfde niveau als die van landbouw, woningbouw en defensie.¹⁰

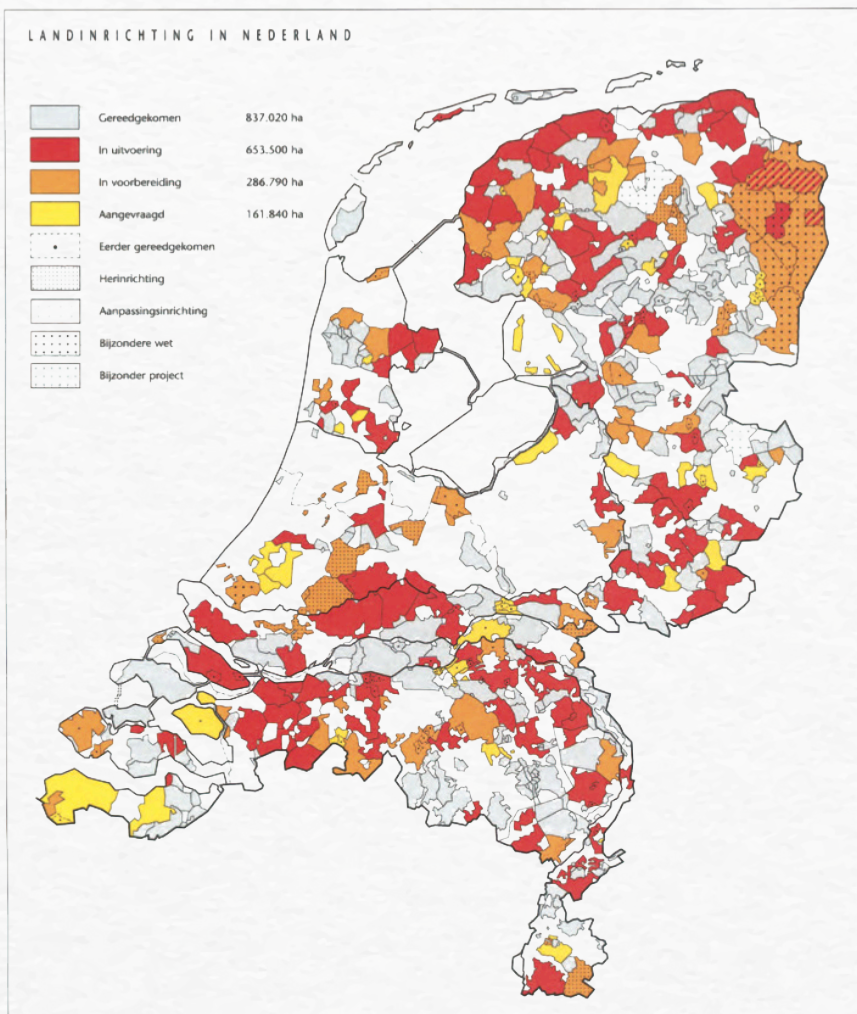
Landschapsschepping

De loonstijging die zorgt voor een toename in recreatie zorgt tegelijkertijd op het platteland, zoals eerder besproken, voor een focus op arbeidsefficiëntie, mechanisatie en schaalvergroting. In de loop der eeuwen is door schaarste, verkoop en verpachting een lappendeken van kleine landbouwkavels ontstaan. Deze versnippering wordt met de komst van grotere machines een steeds groter struikelblok voor een efficiënte landbouw. Naarmate de schaalvergroting en dus de verkavelingsproblematiek toeneemt wordt de roep om een wettelijk kader groter, wat resulteert in

een aantal verkavelingswetten en uiteindelijk het 'Meerjarenplan voor ruilverkaveling en andere cultuurtechnische werken in Nederland' in 1958.¹¹ Dit plan omschrijft dat maar liefst 1,3 miljoen hectare landbouwgrond - circa dertig procent van het oppervlak van Nederland - in aanmerking komt voor ruilverkaveling en dus grootste verandering zoals zichtbaar in figuur VII.

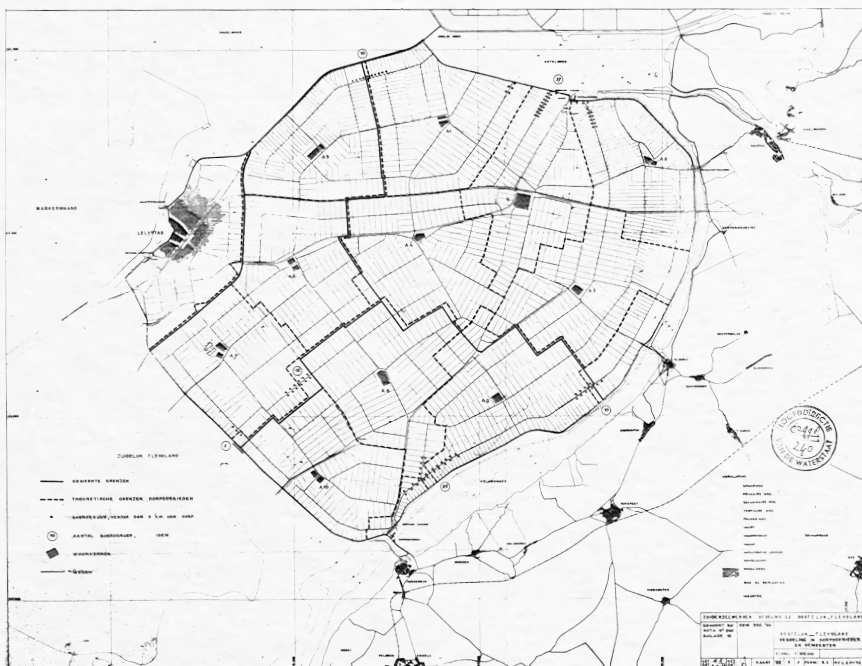
Deze verbouwing van het platteland komt juist op een moment dat er in de samenleving, onder andere ten gevolge van een verschuiving van de populatie van land naar stad, een groeiend besef ontstaat dat het platteland voor meer gebruikt kan worden dan voedselproductie. Ook vanuit overheidswege is er de wens om bij ruilverkaveling rekening te houden met het algemeen belang van natuur en recreatie.⁹ Zo schuift het accent in de ruilverkavelingswetten langzaam van eenvoudige eigendomsruil naar de opbouw van een structuur van grote agrarische gebieden. In deze structuur is in de vorm van het sinds 1954 verplichte 'landschapsplan' ook aandacht voor natuurlandschap en recreatievoorzieningen⁹. Deze accentverschuiving, deels ingegeven door 'multi-purpose' planning dat vanuit Amerika zijn intrede doet, is wederom een stap richting een meer integrale aanpak bij landschapsvormgeving.

11. Bieleman, J. (2000). *Van ruilverkavelen naar landinrichting*. In Schot, J.W., Lintsen, H.W., Rip, A. De La Bruhèze, A. A., (Red.), *Techniek in Nederland in de twintigste eeuw, III Landbouw Voeding* (pp.27-46). Eindhoven, Nederland: Lecturis BV.

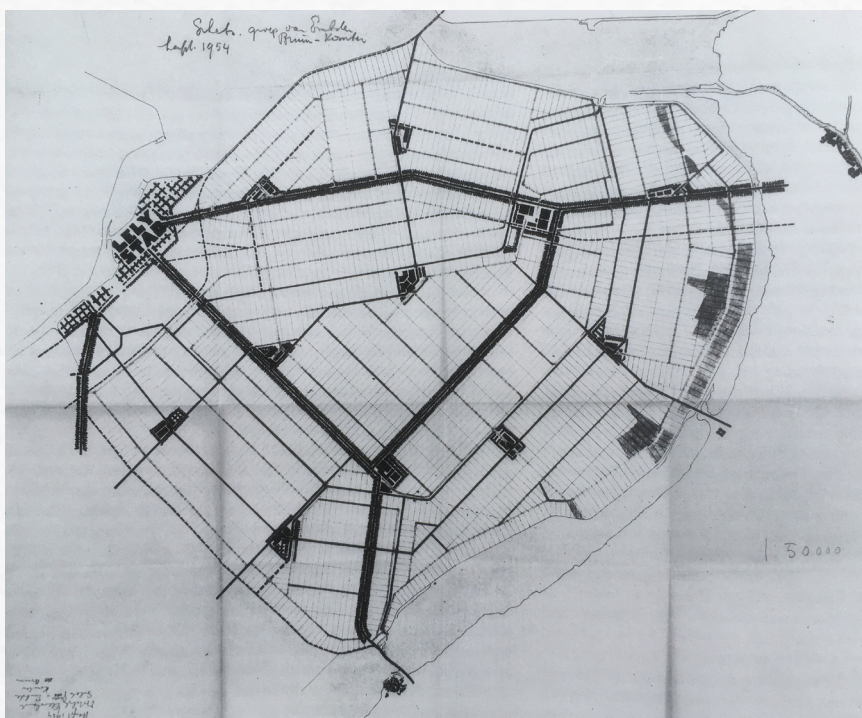

VII. Herinrichting van het Nederlandse landschap

VIII. Eerste ontwerp voor Oostelijk Flevoland, Dienst der Zuiderzeewerken 1954

IX. Alternatief plan Oostelijk Flevoland, Directie van de Wieringermeer

Verkavelingsstrijd in Oostelijk Flevoland

De aandacht voor de multifunctionaliteit van het cultuurlandschap vindt ook zijn weerslag op het ontwerp van Oostelijk Flevoland. Twee jaar na aanvang van de voorbereidingen voor de oostelijke polder publiceert de Dienst der Zuiderzeewerken 'De algemene beginselen van de verkaveling van de Oostpolders'¹² waarin zij de uitgangspunten die ten grondslag liggen aan de verkaveling toelicht. Vooruitstrevend was de keuze om het hoofdwegenpatroon te optimaliseren zonder rekening te houden met de gevolgen voor de verkaveling en de beplanting niet af te laten hangen van de bodemgeschiktheid voor landbouw maar van onder andere recreatieve belangen¹³. Beide zaken waren in de planning van de voorgaande polders ondenkbaar.

In februari 1954 presenteert de Dienst der Zuiderzeewerken het eerste ontwerp voor Oostelijk Flevoland, zie figuur VIII. Het plan wordt enerzijds gekenmerkt door zijn grote landbouwkavels en anderzijds door zijn manier van opstellen. In plaats van de stapsgewijze aanpak in de Wieringermeer en Noordoostpolder, waar eerst een waterbouwkundig ontwerp werd gemaakt, dan een verkavelingspatroon en tot slot de nederzettingen werden gepland op plekken waar het verkavelingsplan het toeliet, is gekozen wegen, vaarten, verkaveling, nederzettingen en groenstructuren in een geheel te ontwerpen. De alom positieve opvatting over de waarde van bos en natuurlandschap die in de jaren vijftig de overhand kreeg, maakt de Dienst der Zuiderzeewerken ontvankelijk voor de door haar eigen Stedenbouwkundige Afdeling ontworpen ruime groenstructuur. Een belangrijk onderdeel van de groenstructuur zijn de bosstroken van de hand van Dudok. De bosstroken verbinden verschillende groengebieden op een manier die doet denken aan Amerikaanse parkways.¹⁴ De betrekkelijk integrale planmethode die de Dienst der Zuiderzeewerken hanteert voor Oostelijk Flevoland zorgt ervoor dat juist de innovatieve elementen als de groenstructuur een grote stempel kunnen drukken op de totale structuur van de polder.¹

Op het plan wordt forse kritiek geuit door de Directie voor de Wieringermeer. Reeds bij de eerste plannen voor de Noordoostpolder had zij een meer conservatieve structuur bepleit waarbij het landbouwkundig belang voorop werd gesteld, bij de Oostelijke polder was dit niet anders. De gekromde wegen en forse bospartijen noemt zij 'uitingen van een romantische geest die vreemd stond tegenover het platteland' en men zou niet zijn gebaat bij 'versieringen die de helderheid en klaarheid van de structuur omsluiert'.¹⁵ Ook toenmalig minister van Landbouw Mansholt schrijft dat het plan in zijn geheel niet voldoet aan de eisen die rationele landbouw aan het land stelt en dat met de kronkelige wegen slechts valse romantiek wordt nagestreefd.¹⁶ De verschillende denkwijzen zijn dermate onverenigbaar dat Directie voor de Wieringermeer een alternatief verkavelingsplan ontwerpt dat zich kenmerkt door een rechte verkaveling en een strak wegen- en waterstelsel, zichtbaar in figuur IX. Waar de Dienst der

---

12. Dienst der Zuiderzeewerken. (augustus 1952) *De algemene beginselen van de verkaveling van de Oostpolders*. Uit: Van Eesteren archief, IX-112

13. Overigens moet opgemerkt worden dat de bodem in de oostelijke polder overal van uitstekende kwaliteit was waardoor bodemgesteldheid überhaupt geen doorslaggevende rol kon spelen in de inrichting. [Dienst der Zuiderzeewerken. (november 1981) *Actualisering van het verkavelingsplan voor het oostelijke deel van Zuidelijk Flevoland* : structuurplan voor het landelijk gebied van Zuidelijk Flevoland [Figuur 6: Schematische bodemkaart] Uit: Rijkswaterstaat Rapportendatabank, PUC_65458_31]

14. Stenvert, R., Kolman, C. (2006) *Monumenten in Nederland: Flevoland*. Zwolle, Nederland: Waanders Uitgevers

15. Adviescommissie Zuidelijke Polders (oktober 1954) *Verslag van de besprekingen te Arnhem op 16 oktober 1954*. Uit: Hemel, Z. (1994) *Het landschap van de IJsselmeerpolders. Planning Inrichting en Vormgeving*. Rotterdam, Nederland: NAI Uitgevers

16. Mansholt, W.G. (1956) *Brief aan de Minister van Verkeer en Waterstaat*. Uit: Het Nieuwe Instituut. J.M. Casseres archief. Map CASS273. Stukken betreffende de inrichting van de Flevopolders door de dienst der Zuiderzeewerken.

17. Veenstra, A.J. (november 1963) *De dorpsplannen voor Swifterbant en Biddinghuizen* [brief], Uit: Flevolands Archief, 0726 Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (In het vervolg afgekort als: HFA, RIJP), Map 5412 (Dorpsplan Zeewolde in Oostelijk Flevoland 1963).

18. *Uittreksel uit de directievergadering* d.d. 21 januari 1963, Uit: [HFA, RIJP] map 5412 (Dorpsplan Zeewolde in Oostelijk Flevoland 1963).

19. Haar, E, ter. (september 1963) *Het inwonertal van Zeewolde bij alternatieve mogelijkheden* [rapport], Uit: [HFA, RIJP] map 5412 (Dorpsplan Zeewolde in Oostelijk Flevoland 1963).

20. Constandse, A.K. (1986). *Ontwikkeling van de dorpen in de IJsselmeerpolders in sociografisch perspectief*. In Van der Wal, C. (Red.), *Dorpen in de IJsselmeerpolders: van Slootdorp tot Zeewolde*. (11-14) Hilversum, Nederland: Koninklijke drukkerij De Boerr

Zuiderzeewerken vindt dat de enorme polders geleed moesten worden om te passen bij de menselijke schaal, beschouwt de Directie van de Wieringermeer juist de ongekende schaal van de te realiseren polders als een grote kwaliteit.

Tot verzoening tussen beide partijen komt het niet. In 1956 wordt het plan van de Dienst der Zuiderzeewerken vastgelegd door de minister als officieel verkavelingsplan ondanks dat de Directie van de Wieringermeer zijn plan indient als bezwaarschrift.

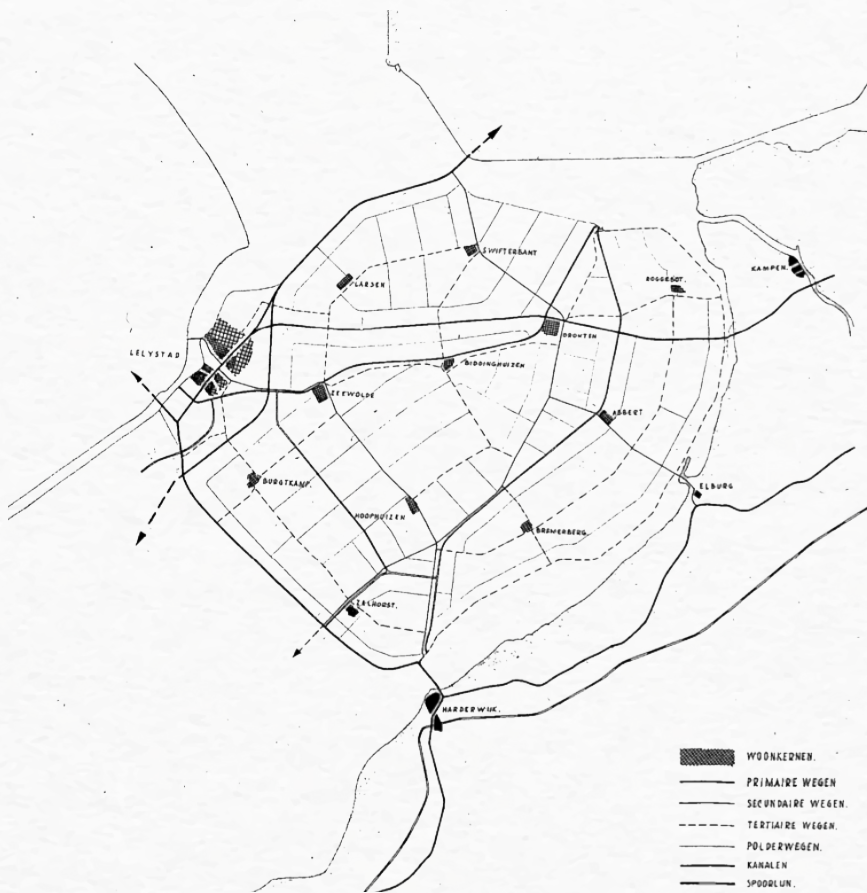
Herschikking van de bevolking

Na de officiële vaststelling van het verkavelingsplan voor Oostelijk Flevoland in 1956 heeft het nog grote veranderingen ondergaan. Allereerst is sprake van een algemene trek naar de steden wat de bevolking van de nog te stichten dorpen onder druk zet. Daarnaast blijkt tijdens de uitwerking van het verkavelingsplan dat de schaalvergroting en mechanisering van de landbouw onverminderd doorzet wat leidt tot een lagere behoefte aan arbeidskrachten. Net als in de Noordoostpolder beïnvloedt de lagere werkgelegenheid de bevolkingsprognoses van Oostelijk Flevoland sterk. Van de oorspronkelijke tien dorpen uit de planfase tussen 1954 en 1956 zijn er in 1958 nog vijf over: Biddinghuizen, Burchtkamp, Larsen, Swifterbant en Zeewolde (figuren X en XI). Ook over de levensvatbaarheid van Zeewolde wordt getwijfeld.

Zeewolde, op dat moment vlak onder Lelystad gelegen, is bedoeld als dorp ter verzorging van de geplande arbeidsintensieve fruitteelt.¹⁷ De al maar toenemende mechanisatie samen met de mogelijke concurrentie die Zeewolde zou vormen voor andere A-kernen Swifterbant en Biddinghuizen en de verwachte aantrekkingskracht van Lelystad zorgen ervoor dat de Dienst der Zuiderzeewerken in januari 1963 Zeewolde niet levensvatbaar acht, en niet voornemens is tot de stichting van Zeewolde over te gaan.¹⁸ Ondanks een studie naar alternatieve locaties voor Zeewolde¹⁹ verder van Lelystad af (figuren XII & XIII), wordt eind 1963 besloten Zeewolde niet in Oostelijk Flevoland te stichten.

Biddinghuizen en Swifterbant zijn uiteindelijk onafhankelijk van de prognoses van agrarische bevolking gerealiseerd. Vooruitlopend op het groeikernenbeleid zijn zij voornamelijk bedoeld voor gegadigden uit het randstadgebied.²⁰

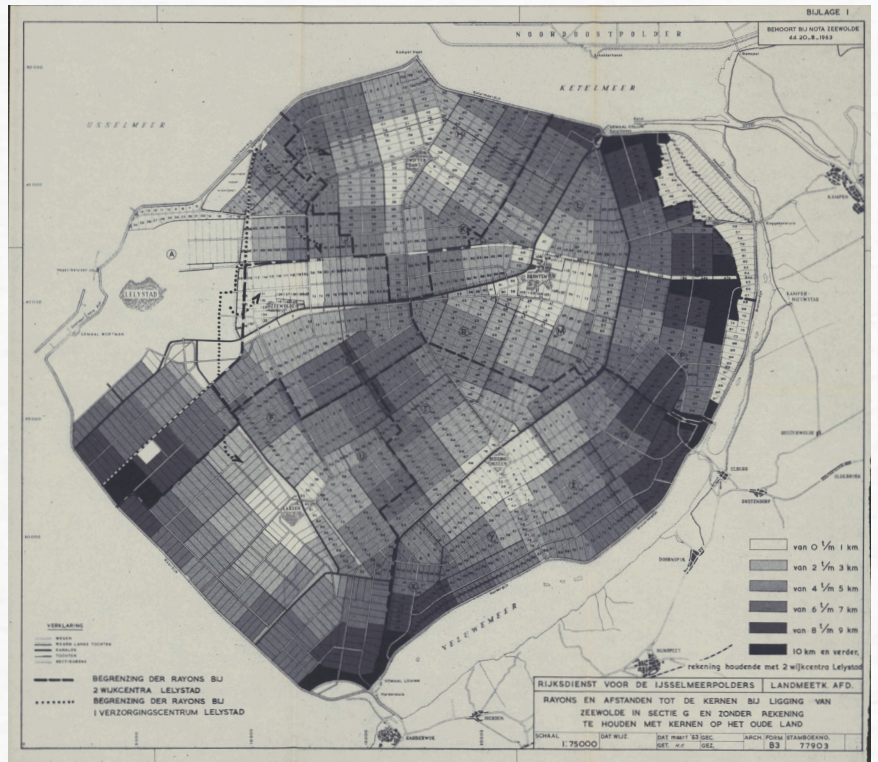

X. Ontwerp voor Oostelijk Flevoland met oorspronkelijk aantal van tien dorpen, Dienst der Zuiderzeewerken 1954

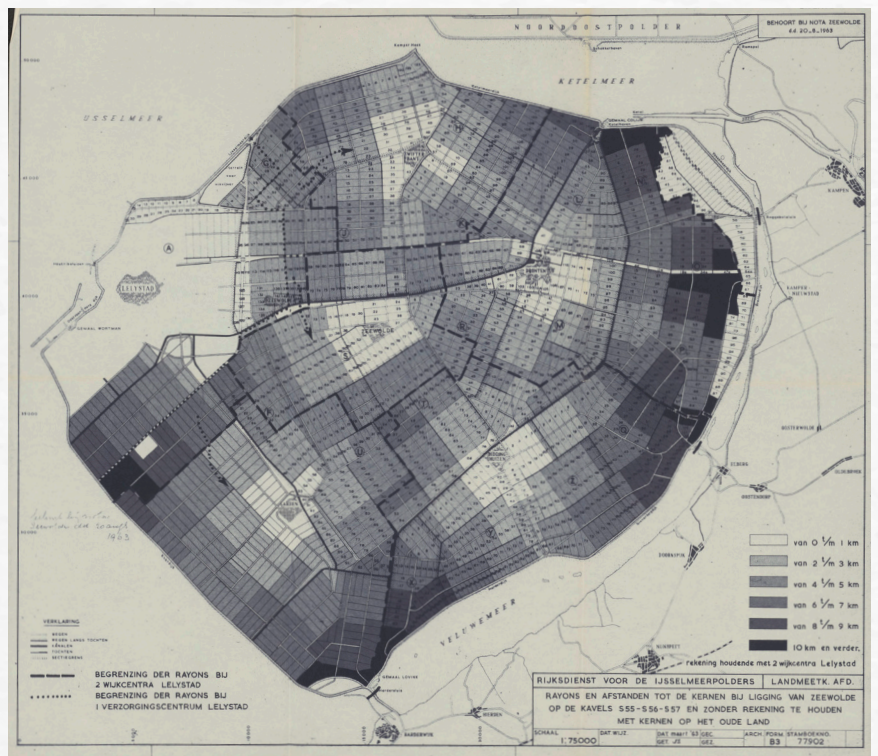

XI. Ontwerp voor Oostelijk Flevoland met bijgesteld aantal dorpen, Dienst der Zuiderzeewerken 1958

XII. Rayons en afstanden tot de kernen bij ligging Zeewolde in sectie G

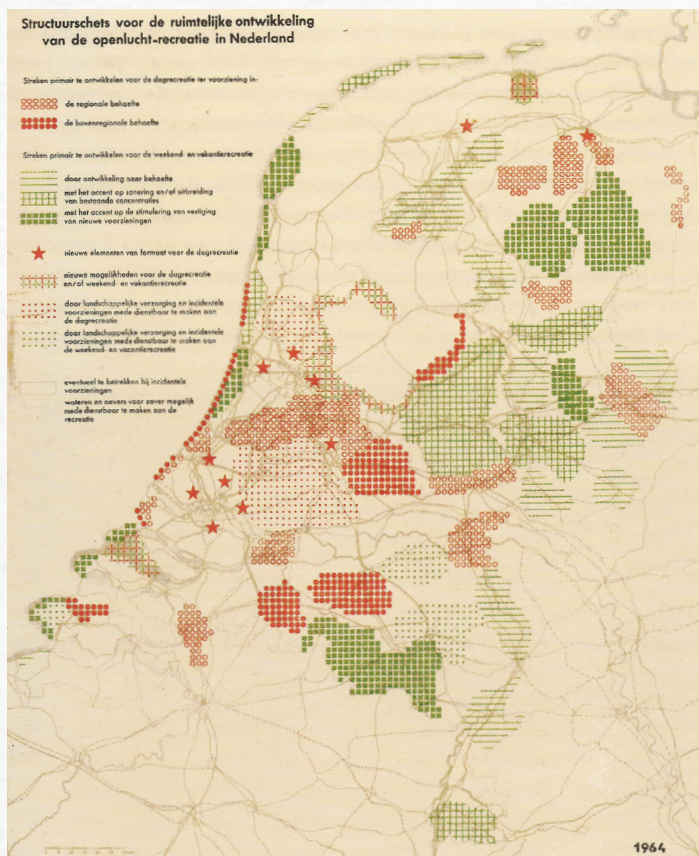

XIII. Rayons en afstanden tot de kernen bij ligging Zeewolde op de kavels S55-S56-S57

XIV. De randmeren als schakels in het Nederlandse watersportareaal

XV. Structuurschets voor de ruimtelijke ontwikkeling van de openlucht - recreatie in Nederland

21. De Rijksdienst voor het Nationale plan werd opgericht in 1941 ter coördinatie der nationale ruimtelijke planning. In 1966 werd ze opgevolgd door de Rijksplanologische Dienst.

22. Rijksdienst voor het Nationale Plan (1958) *De ontwikkeling van het Westen des lands*. Uit: Van Eesteren collectie (EFL) [381051] TU Delft Library

23. Rijksdienst voor het Nationale Plan (1956) *De randmeren als schakels in het Nederlandse watersport areaal*

24. OK&W (1964) *Structuurschets voor de ruimtelijke ontwikkeling van de openluchtrecreatie*. Uit Dings, M. (2015) *Tussen tent en villa. Het vakantiepark in Nederland 1920-nu*. Rotterdam, Nederland: NAI010

25. Dienst der Zuiderzeewerken (juni 1962) *Inrichtingsplan voor IJmeer, Gooimeer en Eemmeer*. Uit: Rijkswaterstaat Rapportendatabank, PUC_21715_31

Recreatie in Zuid Flevoland

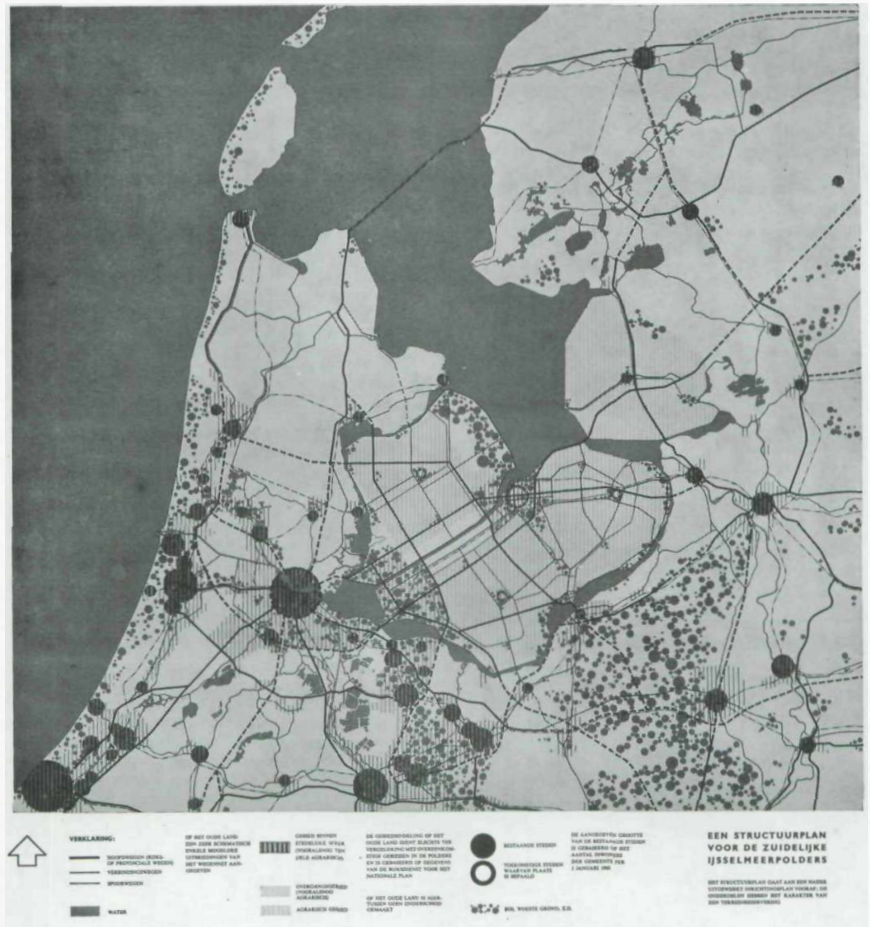
De planvorming voor Oostelijk Flevoland en de eerder beschreven oostelijke randmeren illustreren het verschuiven van het doel van landschapsplanning. Waar zij eerst gericht was op landbouwkundige belangen ontstaat, door de toegenomen recreatie en de inrichtingsvraagstukken die de grootschalige ruilverkaveling en de nieuwe poldergronden oproepen, een methode van planning gebaseerd op structuurplannen waarin getracht wordt een veelheid van belangen evenwichtig te behartigen.

Tijdens de planning van Zuid Flevoland zet deze ontwikkeling zich voort, ook op nationale schaal wordt zij steeds meer toegepast. Bijvoorbeeld door de Rijksdienst voor het Nationale plan (RNP)²¹ om een antwoord te bieden op de grote recreatiebehoefte die zich sinds de jaren vijftig aandient. In 1956 presenteert ze een nota waarin de verstedelijkte situatie in de Randstad wordt beschreven als een dichtslibbend geheel waar de weinige recreatieruimte die er is constant onder druk staat van stadsuitbreidingen, forensenplaatsen, openbare en particuliere instellingen en militaire complexen²². Gezien de beperkte ruimte op het land wordt de oplossing gevonden in recreatie op het water dat al ruimschoots aanwezig is nabij de Randstad en met de komst van de randmeren nog sterk zal uitbreiden. De RNP maakt ambitieuze plannen voor watersportaccommodaties door heel Nederland en presenteert de randmeren als belangrijke schakel tussen het noorden van Nederland en de Randstad zoals blijkt uit figuur XIV.²³ Een aantal jaar later worden de randmeren ook opgenomen in de 'Structuurschets voor de ruimtelijke ontwikkelingen voor de openlucht-recreatie in Nederland' (figuur XV), als een van de elf 'elementen van formaat voor de dagrecreatie' die de overheid op korte termijn wilde realiseren om in de recreatiebehoefte te voorzien.²⁴

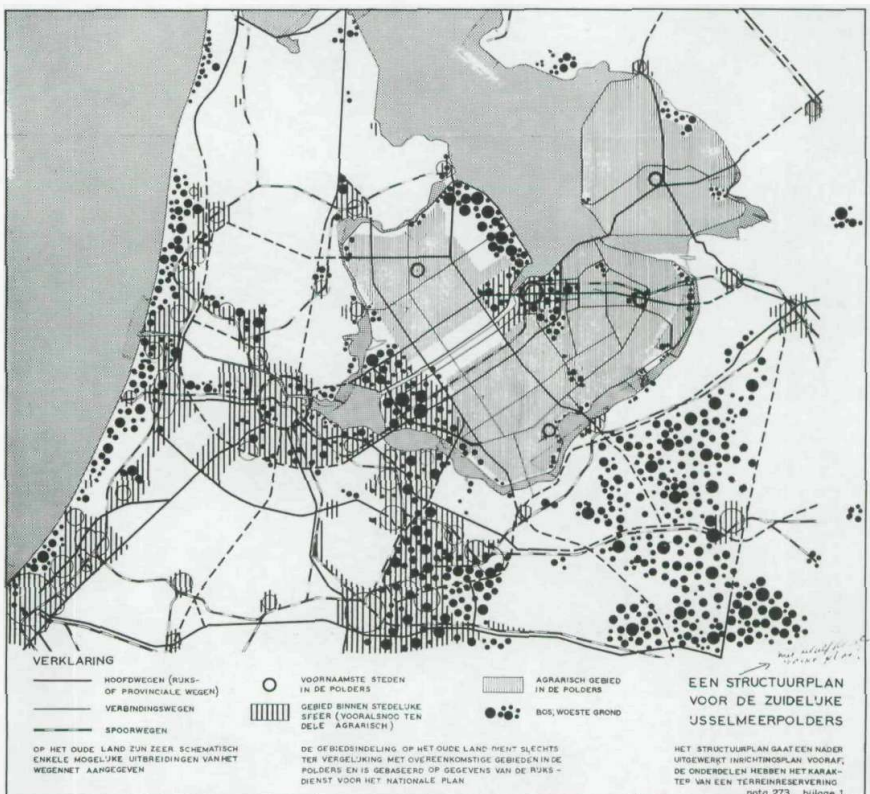
De hierop volgende ontwikkeling van de zuidelijke randmeren door de Dienst der Zuiderzeewerken toont wederom de nieuwe manier van planvorming. De waterbouwkundige afwegingen die de inrichting van oostelijke randmeren bepaalden zijn vervangen door een integrale beschouwing van het toekomstige ruimtegebruik samengevat in het 'Inrichtingsplan voor het IJmeer, Gooimeer en Eemmeer' (figuur XVI)²⁵. De jachthavens, stranden en eilandjes die in dit plan zijn omschreven zijn niet de enige recreatievoorzieningen die voor de Zuidelijke Flevopolder worden gepland. Als onderdeel van de groenstructuur wordt in het meest zuidelijke deel van de polder een aantal bossen gepland welke geschikt zijn voor dagrecreatie en ook plek kunnen bieden aan recreatieparken. In de opeenvolgende plannen veranderen zoals zichtbaar in figuur XVII de losse kleine bossen eerst in een bos met een groot agrarisch middenterrein en uiteindelijk naar een groot bos dat nu het Horsterwold heet.

XVIII. Structuurplan voor de Zuidelijke IJsselmeerpolders, Dienst der Zuiderzeewerken, 1961

XIX. Structuurplan voor de Zuidelijke IJsselmeerpolders, Dienst der Zuiderzeewerken, 1965

De taak die de overheid vanaf de jaren vijftig had om te voorzien in voldoende recreatie voor iedereen schuift gedurende de jaren zeventig, wanneer het economisch minder gaat, richting het zekerstellen van recreatiegelegenheden voor recreanten met lagere inkomens. Het feit dat het Rijk eigenaar is van de grond in de Zuidelijke Polder geeft haar veel invloed in de vestiging van recreatieparken. Met behulp van de werkgroep Recreatie van de RIJP wordt aan tal van stichtingen en verenigingen vestigingsruimte geboden in de polder ten einde gedifferentieerde en betaalbare recreatievoorzieningen te creëren.¹⁰

Zeewolde als kern van Zuid Flevoland

De structuurplannen voor Zuid Flevoland, zoals gepresenteerd in het 'Structuurplan voor de Zuidelijke IJsselmeerpolders' in 1961 tonen de, uit de studie van Takes volgende, hiërarchische opzet van de polders met 4 B-kernen gesitueerd rond C-kern Lelystad.²⁶ De B-kern in Zuidelijk Flevoland was bedoeld ter verzorging van de bevolking van de landbouwgronden van deze polder. De mechanisatie in de landbouw heeft echter inmiddels zulke vormen aangenomen dat uit bevolkingsprognoses voor het agrarische land blijkt dat het niet meer mogelijk is om een dorp te stichten dat aan het gewenste verzorgingsniveau voldoet wanneer uitsluiten agrarische bevolking zal worden aangetrokken. Om een ondermaatse ontwikkeling, waar in de Noordoostpolder bij een aantal dorpen sprake van is, van deze nederzetting te voorkomen wordt vier jaar later besloten dat de B-kern van Zuid Flevoland niet zoals eerst gedacht in het midden van de polder moet worden gesitueerd (figuur XVIII), maar aan het Veluwemeer ter plaatse van het huidige Wolderwijd (figuur XIX7). Deze locatie is eerder door de RNP is aangewezen als toekomstig recreatiegebied, waardoor deze B-kern niet alleen agrarische bevolking zal verzorgen, maar ook kan uitgroeien tot recreatief verzorgingscentrum voor bezoekers en woningzoekende uit de Randstad. Hierdoor wordt een veelzijdige ontwikkeling en daarmee het ontstaan van een gewenst woonklimaat waarschijnlijker geacht.²⁷ Voor het dorp wordt de naam Zeewolde gekozen, welke al eerder in Oostelijk Flevoland op de kaart stond. De naam verwijst naar het Seaewald, een bos dat twaalf eeuwen eerder nabij deze plek lag maar werd verzwolgen door de Zuiderzee.²⁸

Zeewolde vormt het voorlopige eindpunt van de ontwikkelingen in de polders. Aan zijn moderne functie van zowel boerendorp als recreatiecentrum valt af te lezen hoe Nederland gedurende de twintigste eeuw veranderd is. Het aandeel van de bevolking werkzaam in de landbouw daalde enorm, economische groei zorgde voor grootscheepse veranderingen op het platteland en voor meer vrije tijd voor de bevolking. We zijn massaal gaan recreëren en bouwden hiervoor heel veel voorzieningen, waaronder in Zeewolde. In de volgende hoofdstukken zal worden beschouwd hoe deze invloeden het ontwerp van Zeewolde kenmerken en hoe ze ook in de huidige situatie nog zichtbaar zijn.

---

26. Dienst der Zuiderzeewerken (januari 1961) *Een structuurplan voor de Zuidelijke IJsselmeerpolders* [bijlage 1] Uit: Rijkswaterstaat Rapportendatabank, PUC_61996_31

27. Dienst der Zuiderzeewerken. (november 1965) *Toelichting op Het verkavelingsplan voor het oostelijk deel van Zuidelijk Flevoland* [P.10-11], Uit: HFA, RIJP, Map 5026 (Verkavelingsplan Zuidelijk Flevoland).

28. Puur Zeewolde (2021) *Ontstaan Zeewolde*. Geraadpleegd op 6 maart 2021 <https://www.puurzeewolde.nl/ontstaan-zeewolde/>

3 ONTWIKKELING VAN EEN VEELZIJDIG DORP

1. Van der Wal, C. (1986) *Dorpen in de IJsselmeerpolders: van Slootdorp tot Zeewolde*. Hilversum, Nederland: Koninklijke drukkerij De Boer

2. Otto, W.M., [Directeur van de RIJP] (juni 1967) *Brief aan de Minister van Verkeer en Waterstaat inzake 'opdracht aan EMPEO'*, Uit: HFA, RIJP, Map 5951 (Dorpsplan Zeewolde).

3. Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (mei 1967) *Programma voor het ontwikkelingsplan Zeewolde*. Uit: HFA, RIJP, Map 5951 (Dorpsplan Zeewolde).

4. Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (maart 1967) *Programma voor ontwerp-opdracht Zeewolde*. Uit: HFA, RIJP, Map 5951 (Dorpsplan Zeewolde).

5. N.V. Maatschappij voor Projektontwikkeling Empeo (januari 1968) *Verslag van de werkzaamheden gedurende de periode 1-11-1967 tot 1-1-1968 aan Zeewolde* Uit: HFA, RIJP, Map 5951 (Dorpsplan Zeewolde).

6. N.V. Maatschappij voor Projektontwikkeling Empeo (februari 1968) *Concept deelrapport over de industrialisatie met betrekking tot Zeewolde* Uit: HFA, RIJP, Map 5951 (Dorpsplan Zeewolde).

Nadat de Dienst der Zuiderzeewerken de structuurplannen voor de Flevopolder had opgesteld was het de taak van de Directie van de Wieringermeer deze uit te werken en over te gaan tot realisatie van de dorpen. De Directie van de Wieringermeer onderging hiertoe in 1962 eerst een toepasselijke naamsverandering en gaat sindsdien door het leven als Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (RIJP). Ook Zeewolde viel onder de verantwoordelijkheid van de Rijksdienst maar door gebrek aan capaciteit bij de afdeling Stedebouw en Openbare werken werd besloten het ontwerp van Zeewolde uit te besteden aan een niet-ambtelijk stedenbouwkundig bureau.¹

Programmering Zeewolde

Vanuit de RIJP was er de wens was om het stedenbouwkundig plan te combineren met een sociaaleconomisch ontwikkelingsplan, een tot dan toe nog weinig toegepaste werkwijze. Projectontwikkelaar Empeo, onder leiding van ir. A. Feddes bleek de meest geschikte partij.² Naast een opdrachtomschrijving en een boottocht langs het plangebied, voorzag de RIJP, Empeo van een 'Programma voor Ontwerp opdracht Zeewolde' waarin zij de uitgangspunten voor het ontwerp van Zeewolde uiteenzette³. Zo blijkt dat de belangrijkste functie van Zeewolde zal zijn de verzorging van de bewoners van het omliggende agrarische land en daarna de verzorging van recreatieve bezoeker. Tenslotte werd Zeewolde aangewezen als overlooplocatie voor de Randstad. De eerste bewoners werden al verwacht in 1970 en het uiteindelijke aantal bewoners in het jaar 2000 werd geschat op 30.000.

In het programma beschreef de RIJP ook al hoe het centrum van Zeewolde deels zal moeten worden opgehoogd tot dijkniveau, en dat de functie van Zeewolde als recreatiecentrum tot uiting moet komen door middel van een binnendijkse jachthaven en boulevard langs de meeroever en het strand (figuur 1)⁴. Deze ontwerpvoorstellen karakteriseren ook het uiteindelijk uitgevoerde plan voor Zeewolde.

Omdat tijdens de eerste studies van Empeo blijkt dat 'een spontane groei van Zeewolde naar 30.000 inwoners in het jaar 2000 onwaarschijnlijk is' gezien de aanloopperiode met veel tijdelijke werkzaamheden, weinig differentiatie in de werkgelegenheid en het nog zeer dunbevolkte verzorgingsgebied, besluit Empeo tot een studie die zich richt op de vraag hoe de aantrekkelijkheid van Zeewolde kan worden vergroot.⁵ Een van de conclusies uit de studie is dat Zeewolde ook lichtere industrie zal moeten aantrekken om extra werkgelegenheid te creëren. Dit kan bereikt worden door te zorgen voor een goede wegverbinding met het rijkswegennet, het aantrekken van een aantal grotere bedrijven en het stimuleren van het personeel om mee te verhuizen door middel van financiële tegemoetkomingen en een prettig woonklimaat.⁶ Daarnaast zal worden ingezet op het profileren van Zeewolde als uitgelezen plek voor recreatie aan het water. Het boegbeeld van deze profilering is een ambitieus plan voor een 'lagune'-wijk. Deze buitendijks opgespoten wijk, met 1200-1500 aan het water gelegen

4. Stedebouwkundig plan

4.1. De karakteristieke ligging van Zeewolde aan de overgang van water, bos en bouwland moet in het stedebouwkundig plan duidelijk tot uitdrukking komen. Het wonen moet zoveel mogelijk betrokken worden op de aantrekkelijke ligging aan het water. Deze gedachte zal tot uitdrukking komen door het tot dijkhoopte op-hogen van een gedeelte van het stads-areaal.

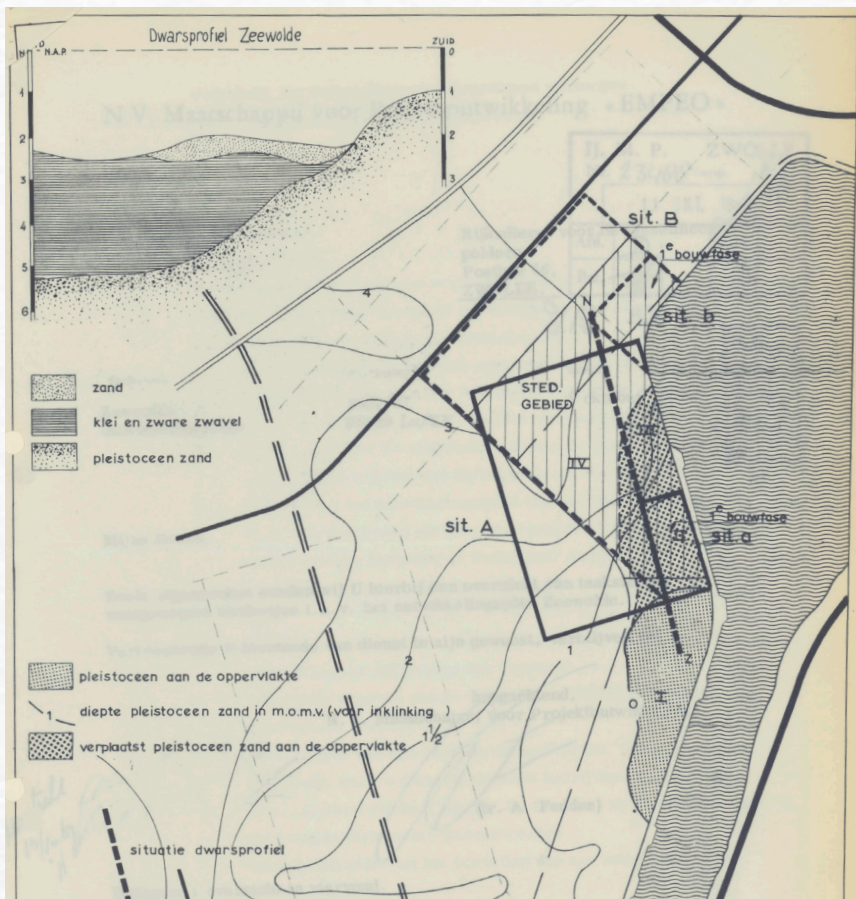
4.2. De functie van Zeewolde als recreatiecentrum zal tot uitdrukking kunnen komen in een jachthaven binnendijks met bijbehorende accommodatie en in een logische onderlinge relatie van stadscentrum, jachthaven, boulevard langs de meeroever en strand. Het aanleggen van enig land in het water en vergroting van het wateroppervlak binnendijks is in beginsel mogelijk.

4.3. Zeewolde moet als woonstad aantrekkelijk worden; aan de woonwensen van de toekomstige bewoners moet in hoge mate worden voldaan. Het lijkt daarom voorshands aangewezen niet veel hoogbouw in het plan op te nemen.

4.4. Met de aanleg van een spoorweg en de bouw van een station moet rekening worden gehouden.

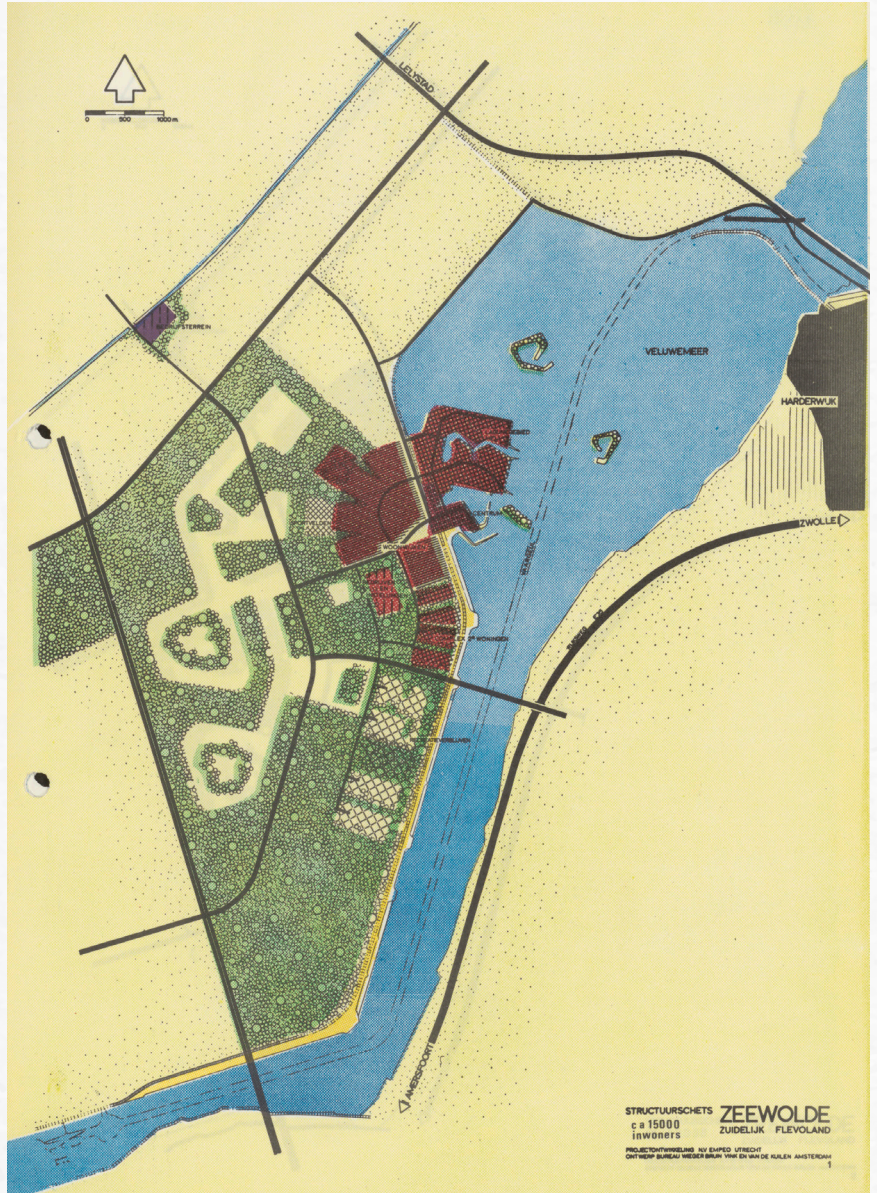
I. Pagina uit het Programma voor ontwerp-opdracht Zeewolde van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders waarop de eerste stedenbouwkundige ideeën over Zeewolde zijn beschreven

| 41

II. Studielocaties situering Zeewolde

III. Ontwerp voor de lagunewijk

42 |

IV. Uitwerking van het ontwerp voor de lagunewijk

woningen, zal zo snel mogelijk bouwrijp gemaakt moeten worden, en langzamerhand een transitie maken van recreatiepark naar permanente woonwijk.⁷ Figuren III en IV tonen een uitwerking van de lagunewijk in een later plan van Empeo.

In een reactie op het rapport en de ambitieuze plannen van Empeo stelt de RIJP dat bijzondere stimuleringsmaatregelen om de groei van Zeewolde te versnellen vanuit de Rijksoverheid niet worden verwacht.⁸ Daarom wordt aan Empeo opdracht gegeven het structuurplan voor Zeewolde te herzien, en uit te gaan van een bewonersaantal van 16.000 in het jaar 2000.⁹ Dit aantal is eerder door Empeo beschreven als haalbaar zonder stimuleringsmaatregelen.¹⁰

Situering

In de structuur- en verkavelingsplannen voor de Zuidelijke IJsselmeerpolders is de locatie van Zeewolde slechts globaal aangewezen. Tijdens de planvorming van Empeo zijn - zoals afgebeeld in figuur II - twee locaties, op knikpunten van de dijk, aan de rand van het Veluwemeer bestudeerd. Door de RIJP is onderzoek gedaan naar de bodemgesteldheid, aanwezigheid van draagkrachtige lagen en de gevolgen hiervoor voor de kosten van de funderingswerken in Zeewolde.¹¹ Empeo zelf onderzocht afstanden tot het vaste land en recreatiegebieden en de mogelijkheden die het landschap biedt om een esthetisch bevredigende stedenbouwkundige opzet te creëren. Nagenoeg alle factoren wezen situatie A aan als meest gunstige. Vooral de geringe afstand van het stadscentrum tot het al aanwezige strand bij de zuidelijke knik werd als onontbeerlijk geacht voor de ontwikkeling van Zeewolde als recreatief centrum.¹²

---

7. N.V. Maatschappij voor Projectontwikkeling Empeo (januari 1968) *De recreatieve functies van Zeewolde* Uit: HFA, RIJP, Map 5951 (Dorpsplan Zeewolde).

8. Van Duin, R.H.A. [De directeur van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders] (1968) *Ontwikkelingsplan Zeewolde* [brief aan Maatschappij voor Projectontwikkeling Empeo], Uit: HFA, RIJP, Map 5951 (Dorpsplan Zeewolde).

9. Van Duin, R.H.A. [De directeur van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders] (April 1970) *Opdracht tot nadere uitvoering van het ontwikkelingsplan voor Zeewolde* [brief aan Maatschappij voor Projectontwikkeling Empeo], Uit: HFA, RIJP, Map 5952 (Dorpsplan Zeewolde).

10. Bruning, H.A. (oktober 1968) *Structuurschets en fasering van Zeewolde bij een zuidelijke situering* Uit: HFA, RIJP, Map 5951 (Dorpsplan Zeewolde).

11. Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (1967) *Fundering Zeewolde*. Uit: HFA, RIJP, Map 5951 (Dorpsplan Zeewolde).

12. Bruning, H.A. (januari 1968) *Situering van Zeewolde*. [Discussie-nota] Uit: HFA, RIJP, Map 5951 (Dorpsplan Zeewolde).

13. N.V. Maatschappij voor Projektontwikkeling Empeo (1969) *Ontwikkelingsplan Zeewolde* Uit: HFA, RIJP, Map 5952 (Dorpsplan Zeewolde).

14. N.V. Maatschappij voor Projektontwikkeling Empeo (1971) *Ontwerp structuurplan Zeewolde* Uit: HFA, RIJP, Map 5953 (Dorpsplan Zeewolde).

15. Bruning, H.A. (september 1969) *Opmerkingen betreffende de structuurschets van Zeewolde* Uit: HFA, RIJP, Map 5953 (Dorpsplan Zeewolde).

16. Wijers, L. [Rijksplanologische dienst] (oktober 1968) *Ontwikkelingsplan Zeewolde* [brief aan W.M. Otto, Directeur van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders] Uit: HFA, RIJP, Map 5952 (Dorpsplan Zeewolde).

17. Hoofd van de Waterloopkundige afdeling (december 1968) *Situering Zeewolde* [brief aan de heer Tellegen] Uit: HFA, RIJP, Map 5952 (Dorpsplan Zeewolde).

18. N.V. Maatschappij voor Projektontwikkeling Empeo (1971) *Realisatieplan Zeewolde* Uit: HFA, RIJP, Map 5953 (Dorpsplan Zeewolde).

19. Davelaar, P (mei 1971) *Zeewolde in het licht van de overloop van de Zuidelijke IJsselmeerpolders* Uit: HFA, RIJP, Map 5953 (Dorpsplan Zeewolde).

20. Otto, W.M. [Directeur van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders] (december 1973) *Rapport Zeewolde* [brief aan De Provinciaal Planologische Dienst Utrecht] Uit: HFA, RIJP, Map 5953 (Dorpsplan Zeewolde).

Structuurplan Zeewolde 1969-1971

Na het vaststellen van de situering en het programma van Zeewolde presenteert Empeo eerst een ontwikkelingsplan¹³ en daarna een structuurplan voor Zeewolde.¹⁴ Het belangrijkste aspect van de stedenbouwkundige opzet van Zeewolde is de buitendijkse ligging van het centrum en de lagunewijk, en de daaruit volgende innige relatie met het water, zoals uitgelegd in figuren V en VI. Deze ingreep is een rechtstreeks gevolg van de recreatieve grondslag van Zeewolde en de in Nederland opkomende watersport en recreatie. De voor recreatieve doeleinde bedoelde lagunewijk is zelfs duidelijk terug te zien in het logo van het structuurplan (figuur VII). Tijdens ambtelijke commentaarrondes wordt gewezen op het minder aanwezig zijn van een relatie met de polder en het bos^{15&16} en worden vraagtekens gesteld bij de technische haalbaarheid van de lagunewijk.¹⁷

Ondanks de kritiek van verschillende instanties wordt voor een vrijwel onveranderd ontwerp een realisatieplan opgesteld, waaruit blijkt dat nog in hetzelfde jaar zal worden begonnen met de uitvoering van de eerste wegen en parken (figuur VIII).¹⁸ Tot uitvoering van de stedenbouwkundige werken komt het echter niet.

In mei 1971 besluit de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders dat de ontwikkeling van Almere en Lelystad voorkeur verdienen boven die van Zeewolde. De redenen hiervoor zijn onder andere de grotere bevolkingsdruk vanuit de randstad op het gebied van Almere, de verwachting dat een grote stad meer werkgelegenheid biedt en de wens van het oude land om eerst Almere te ontwikkelen en Zeewolde wellicht achterwege te laten gezien de concurrentie voor steden als Harderwijk.¹⁹ Later blijkt ook dat budgettaire redenen meespeelden bij de beslissing van de RIJP.²⁰

De bouw in de polders was tot nu toe altijd gefinancierd door de Rijksoverheid. Echter, ten gevolge van de energiecrisis en stagnerende economische groei aan het begin van de jaren zeventig, wordt het noodzakelijk om ontwikkeling van Zeewolde buiten de overheidsbegroting om te financieren.²¹ In de jaren die volgen staat de ontwikkeling van het dorp Zeewolde nagenoeg stil. Wel wordt het Horsterwold aangelegd, en ook de jachthaven krijgt langzaam vorm. Eind 1974 toont projectontwikkelaar Empeo zich bereid een financieringsconsortium op te zetten en de ontwikkeling van Zeewolde voort te zetten.²² Uiteindelijk komt hiervan weinig terecht.

figuur 5

SITUERING STADSCENTRUM

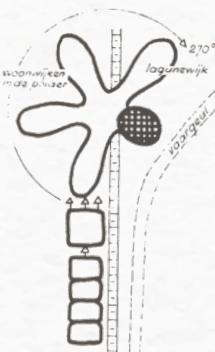

EEN CENTRALE LIGGING VAN EEN STADSCENTRUM IS DE MEEST GUNSTIGE: DE WOONWIJKEN LIGGEN IN EEN CIRKEL VAN 360° OM HET CENTRUM HEEN.

IN ZEEWOLDE HEEFT MEN NIET ALLEEN TE MAKEN MET EEN "NORMAAL" STADSCENTRUM, MAAR OOK NOG MET EEN ZEER BELANGRIJK RECREATIEF CENTRUM: JACHTHAVENS, WATER, STRAND.

HET STADSCENTRUM IS NIET ALLEEN VOOR DE BEWONING, DOCH OOK VOOR DE RECREATIE. HET BELANGRIJKSTE VERZORGENDE CENTRUM. HET CENTRUM DIEN T DAN OOK ZO DIRECT MOGELIJK MET DE RECREATIEVE ELEMENTEN VERBONDEN TE ZIJN.

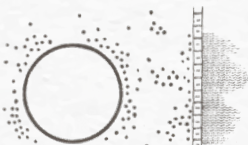
ZEEWOLDE IS BETREKKELIJK DICHT BIJ DE WAARGEUL GESITUEERD. DE ZUIDELIJKE WOONWIJK IN HET WATER KAN DAARDOOR NIET GEREALISEERD WORDEN. EEN NADEEL DAARVAN IS, DAT HET CENTRUM NU NIET MEER VOOR 360° OMGEVEN WORDT DOOR WOONWIJKEN. DIT BEZWAAR WORDT GEDEELTELIJK OPGEHEVEN OMDAT TEN ZUIDEN VAN ZEEWOLDE GROTE RECREATIEGEBIEDEN (KOMPLEX 2' WONINGEN, RECREATIEVERBLIJVEN ETC.) ZIJN ONTWERPEN DIE OP HET STADSCENTRUM VAN ZEEWOLDE AANGEWENZEN ZIJN.

figuur 6

ALTERNATIEVE SITUATIES

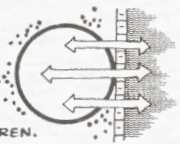
DE AANWEZIGHEID VAN EEN DRIETAL ELEMENTEN: WATER (EN STRAND), BOS EN OPEN POLDERLANDSCHAP ZIJN EEN UNIEK GEVEEN, WANNEER ZE, ZOALS DAT HET GEVAL IS IN ZEEWOLDE, OP EEN PLAATS NAAST ELKAAR VOORKOMEN.

DE MEESTE STEDEN IN DE POLDERS ZIJN MIDDELEN IN HET NIEUWE LAND GELEGEN. BIJ EEN DERGELIJKE SITUATIE

WORDT NIET OF NAUWELIJKS GEBRUIK GEMAAKT VAN HET AANWEZIGE ELEMENT WATER, DAT ALLEEN KUNSTMATIG B.V. VIA EEN KANAAL IN CONTACT MET DE STAD KAN WORDEN GEBRACHT.

EEN ANDERE MOGELIJKHEID IS OM DE STAD NAAR HET WATER TE BRENGEN. BIJ EEN DERGELIJKE SITUATIE ZOU DE RELATIE STAD-WATER, ZIJ HET DAN OOK KUNSTMATIG NL. VIA KANAALTJES EN SLUIZEN, VERSTERKT KUNNEN WORDEN DOOR DE DIJK OP MEER DAN EEN PLAATS TE PERFOREREN.

IN DEZE SITUATIE KAN MEN OPENINGEN IN DE DIJK VERMIJDEN: DE STAD IS GEDEELTELIJK OVER DE DIJK GETILD EN LIGT NU HALF IN DE POLDER, HALF IN HET WATER. STAD, WATER EN POLDER

KUNNEN NOG MEER GEINTEGREERD WORDEN: DOOR DE STAD TE 'PLOOIEN', WORDT HET BUITENOPPERVLAK GROTER. MEER MENSEN WONEN DAARDOOR IN DIRECT CONTACT MET HET WATER, HET BOS EN HET OPEN POLDERLANDSCHAP.

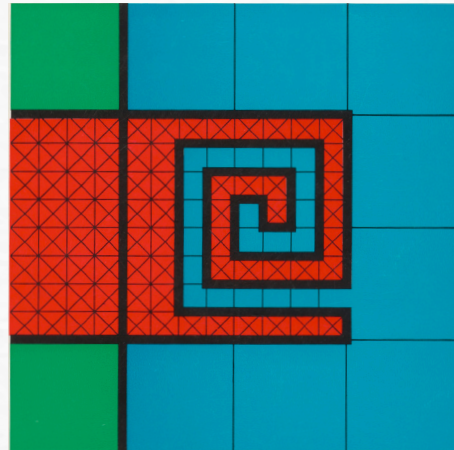
V. Schema van de relatie tussen Zeewolde en het water

VI. Schema van de relatie tussen Zeewolde en het water in alternatieve situatie

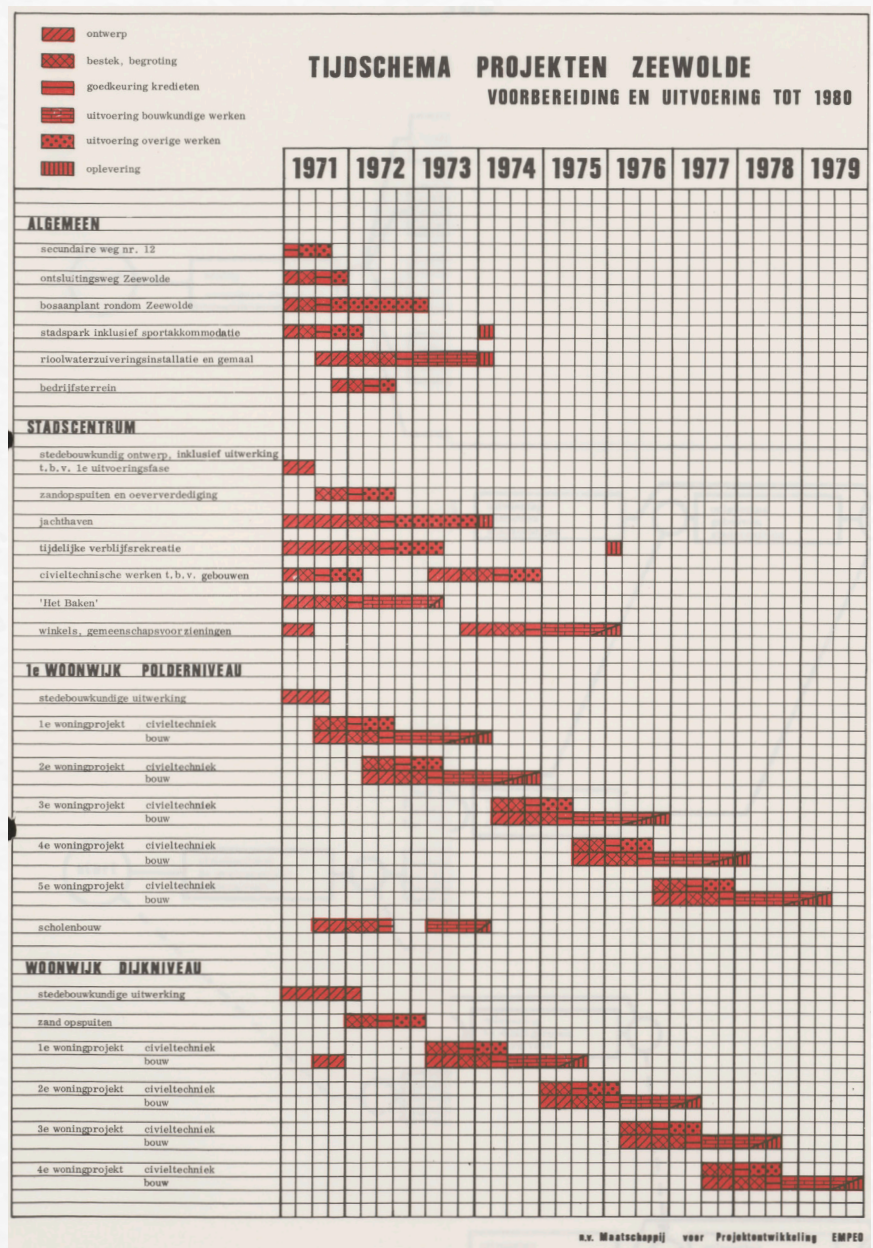
21. Geurts, A.J. (1993) *Woningbouw in Flevoland*. Zutphen, Nederland: Walburg Pers

22. N.V. Maatschappij voor Projektontwikkeling Empeo (november 1974) *Zeewolde* [brief aan R.H.A. van Duin Directeur van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders] Uit: HFA, RIJP, Map 5954 (Dorpsplan Zeewolde).

VII. Lagunewijk verwerkt in het logo van het structuurplan voor Zeewolde

VIII. Tijdschema uit het realisatieplan voor Zeewolde

Een nieuw plan voor Zeewolde

In 1977 zijn de groei van Almere, uitgifte van de meeste landbouwkavels, het opgang komen van recreatie in de zuidelijke polder, de groei van bedrijventerrein het Trekkersveld (vlak boven Zeewolde) en de druk vanuit de agrarische bevolking van Zuidelijk Flevoland aanleiding voor de RIJP om opnieuw te kijken naar de ontwikkeling van Zeewolde. Uit een studie van de RIJP, zichtbaar in figuur IX, blijkt dat veel bewoners van de landbouwgronden in Zuidelijk Flevoland ver van enige voorzieningen af wonen. Om voor de bewoners van het landelijk gebied van Zuidelijk Flevoland tot een aanvaardbare woon- en verzorgingssituatie te komen, wordt een spoedige stichting van Zeewolde noodzakelijk geacht. Net als in eerder studies blijkt echter dat de agrarische bevolking alleen onvoldoende draagvlak biedt voor een levensvatbaar Zeewolde.²³

Na bespreking van een Nota van uitgangspunten voor Zeewolde wordt in 1980 een concept-structuurplan gepresenteerd, zie figuur X.²⁴ Als basis voor het plan dient het bestaande, voor landbouw geoptimaliseerde, verkavelingspatroon van de polder. Dit geeft het plan zijn overwegend orthogonale opzet. De relatie met het water wordt wederom gezocht in het centrumgebied en een buitendijks gelegen woonwijk. Deze woonwijk sneuvelt echter in volgende versies van het plan (figuur XI), waardoor, in tegenstelling tot het plan van Empeo, alleen het centrum een relatie met het water verkrijgt. In het noorden van het plangebied, dicht bij de landbouwgronden, wordt ruimte gereserveerd voor woningbouw ten behoeve van de agrarische bevolking. In het zuiden is ruimte voor recreatie. De inwonersaantallen worden bijgesteld naar 8000 bewoners in het jaar 1990 waarvan 1500 aan de regio zijn gebonden en 6500 inwoners van buiten Flevoland, Zeewolde als woonplaats moeten kiezen. In het plan wordt rekening gehouden met een doorgroei naar 15.000 bewoners op de lange termijn.²⁵

Het plan ontvangt weinig kritiek tijdens ambtelijke commentaarrondes. De meeste betrokken instanties pleiten voor een snelle afhandeling van de procedures zodat vlot kan worden begonnen aan de bouw welke gepland staat voor 1984.²⁶ In 1982 wordt het structuurplan officieel goedgekeurd door de Minister van Verkeer en Waterstaat (figuur XII).²⁷

---

23. Willigen, H. (November 1977) *Ontwikkeling Zeewolde*. Uit: HFA, RIJP, Map 5958 (Structuurplan Zeewolde).

24. Werkgroep Structuurplan Zeewolde. (April 1980) *Concept structuurplan Zeewolde*. Uit: HFA, RIJP, Map 5959 (Structuurplan Zeewolde)..

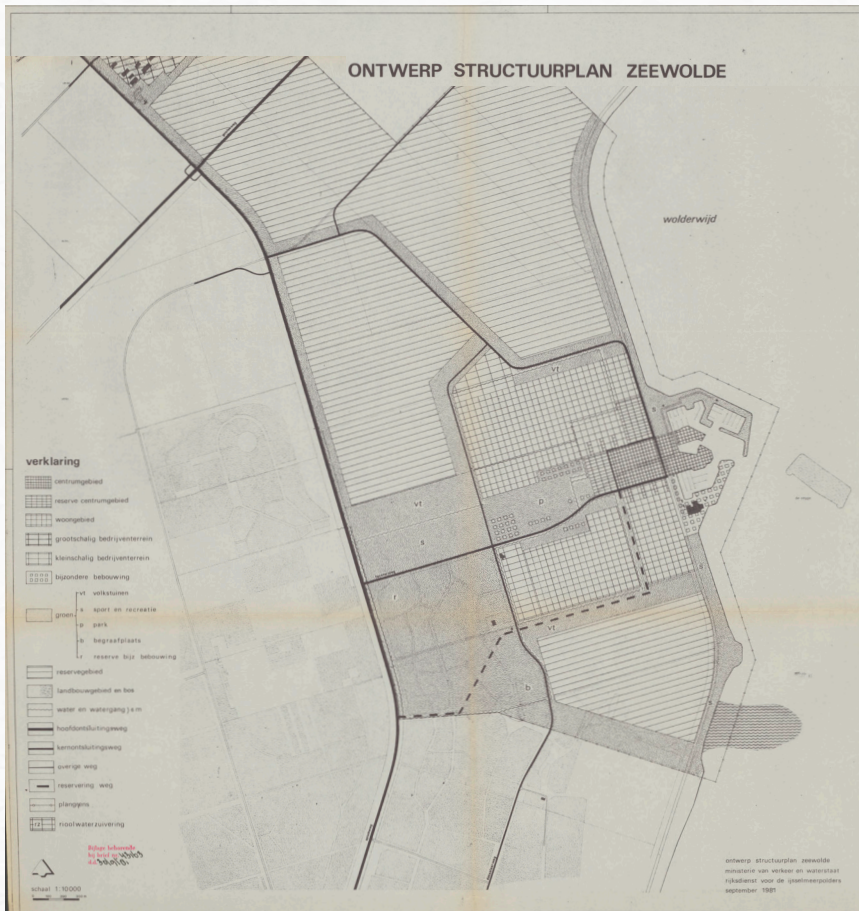
25. Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (januari 1980) *Nota inzake de uitgangspunten voor de ontwikkeling van Zeewolde*. Uit: HFA, RIJP, Map 5959 (Structuurplan Zeewolde).

26. Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (januari 1982) *Reakties op het binnengekomen commentaar op het ontwerp structuurplan Zeewolde naar aanleiding van de ter visie legging van dit plan*. Uit: HFA, RIJP, Map 5961 (Structuurplan Zeewolde).

27. De minister van Verkeer en Waterstaat (juli 1982) *Besluit 'Ontwerp Structuurplan Zeewolde'*. Uit: HFA, RIJP, Map 5961 (Structuurplan Zeewolde)..

XI. Ontwerp van het structuurplan voor Zeewolde, Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders oktober 1981

MINISTERIE VAN VERKEER
EN WATERSTAAT

RIJKSDIENST VOOR DE
IJSELMEERPOLDERS

No. RIJP/A-34739

M. v. d. 9/9.

M. v. d. 9/9.

DE MINISTER VAN VERKEER EN WATERSTAAT,
Gelet op artikel 11 van de Wet van 10 november 1955 (Stb. 521) tot instelling van een Openbaar Lichaam "Zuidelijke IJsselmeerpolders";
gezien het bij nota van 4 maart 1982 nr. Cds 8935 van de directeur van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders overlegde "Ontwerp Structuurplan Zeewolde" gelegen in het gebied "Zuidelijke IJsselmeerpolders";
gezien het bij schrijven van 7 juli 1982 nr. R 238/82 Z 66/82 uitgebrachte advies van de voorzitter van de Raad van de Waterstaat;
gezien de ingekomen ambtsberichten;

B E S L U I T :

goed te keuren het door de directeur van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders op 4 maart 1982 vastgestelde "Ontwerp Structuurplan Zeewolde" met bijbehorende plankaart en toegevoegd hoofdstuk 6 d.d. augustus 1982.

's-Gravenhage , 30 augustus 1982.
DE MINISTER VOORNOEMD,

XII. Goedkeuring van het structuurplan van Zeewolde door de Minister van Verkeer en Waterstaat, 1982

4 EEN SAMENSPEL VAN LANDBOUW EN RECREATIE

1. Lelystad en Almere zijn ook aan het water gesitueerd maar deze steden hebben een boven regionale functie en zijn niet bedoeld als landbouwdorpijjes

2. Hulst, M.H.M. (november 1965) *Het Structuurplan voor de Zuidelijke IJsselmeerpolders* [Interne Nota RIJP Nr. 26] Uit: HFA, RIJP, Map 5026 (Verkevelingsplan Zuidelijk Flevoland).

3. Dienst der Zuiderzeewerken. (november 1966) *Toelichting op Het verkevelingsplan voor het oostelijk deel van Zuidelijk Flevoland*. Uit: Rijkswaterstaat Rapportendatabank, PUC_61986_31

4. Dienst der Zuiderzeewerken. (november 1981) *Actualisering van het verkevelingsplan voor het oostelijke deel van Zuidelijk Flevoland : structuurplan voor het landelijk gebied van Zuidelijk Flevoland* [Figuur 5], Uit: Rijkswaterstaat Rapportendatabank, PUC_65458_31

5. Werkgroep Structuurplan Zeewolde. (April 1980) *Concept structuurplan Zeewolde*. Uit: HFA, RIJP, Map 5959 (Structuurplan Zeewolde).

6. Dienst der Zuiderzeewerken. (november 1965) *Het verkevelingsplan voor het oostelijk deel van Zuidelijk Flevoland* Uit: Rijkswaterstaat Rapportendatabank, PUC_85572_31

Nu het verloop van de planvorming van Zeewolde bekend is, kan het uiteindelijke structuurplan uit 1982 worden geanalyseerd om zo de invloed van ontwikkelingen in landbouw en recreatie te achterhalen.

Situering

Allereerst valt op dat Zeewolde als enige dorp in de polder is gesitueerd aan het water.¹ Waar in de Noordoostpolder werd gekozen voor een hiërarchische structuur van dorpen te midden van de landbouwgronden, ligt Zeewolde - zoals zichtbaar in figuur I - aan de rand van zijn verzorgingsgebied. De overwegingen hiervoor zijn tweeledig. Enerzijds zorgt de teruglopende werkgelegenheid in de landbouw ervoor dat een dorp met uitsluitend agrarische bevolking een te geringe omvang zou hebben. Anderzijds zorgt, zoals eerder beschreven, de aanwijzing van de kuststroken van de randmeren als recreatielocatie voor Flevoland en de Randstad in het Structuurplan voor de Zuidelijke IJsselmeerpolders ervoor dat een recreatief centrum hier gewenst is.² Door een dorp te stichten dat beide bevolkingsgroepen zal verzorgen wordt een volwaardige groei van Zeewolde waarschijnlijker geacht.³

De precieze locatie van Zeewolde wordt onder andere bepaald door de nabijheid van het strand en recreatievoorzieningen aan de rand van het Wolderwijd en de ondiepe ligging van pleistoceen zand wat gunstig is voor de fundering van huizen en ongunstig voor landbouw (figuur II).⁴ Waar bij de planning van de Noordoostpolder nog strikte maximale afstanden van boerderij tot dorp in acht werd genomen, wordt de extra afstand van een deel van de agrarische bevolking tot het centrum nu overkomelijk geacht. Het toegenomen autobezit en de daarmee toegenomen mobiliteit van de bevolking is hiervoor de voornaamste reden.

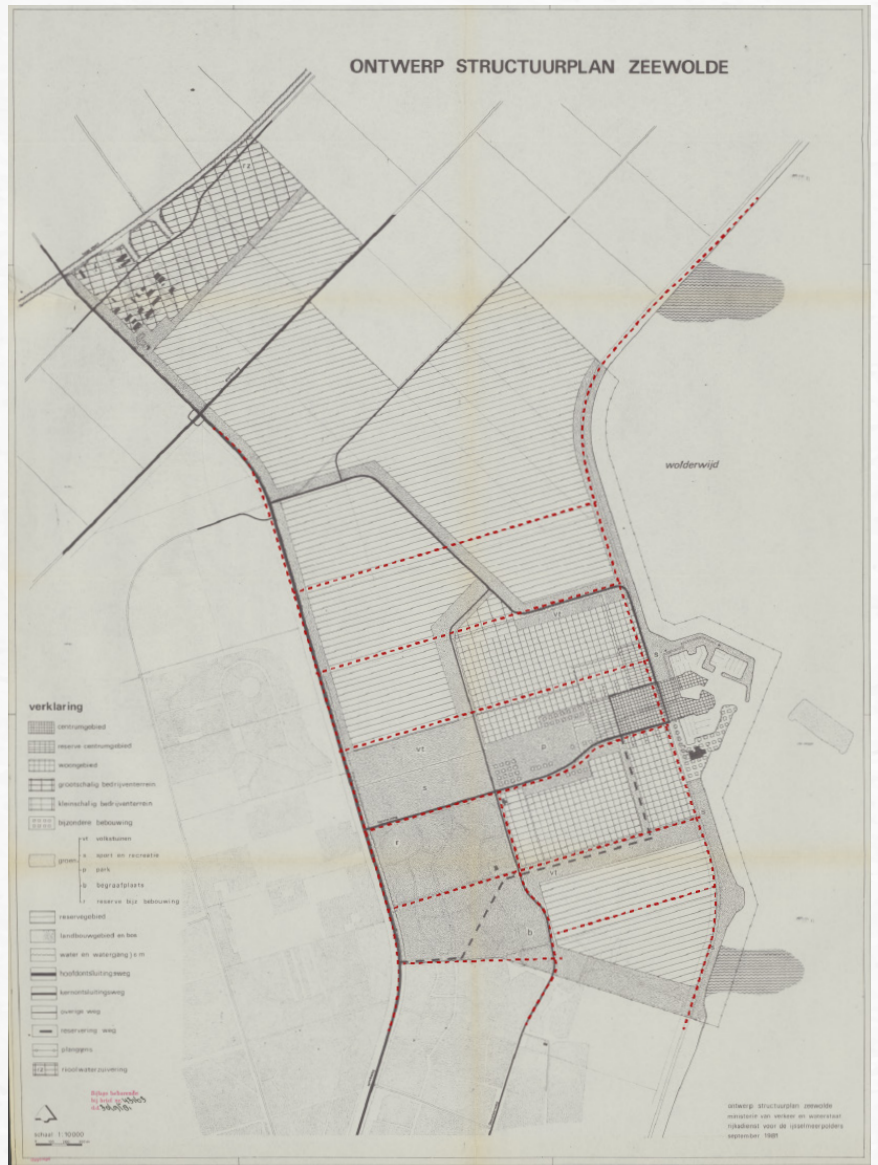
Structuur

Zeewolde omstreeks 1990 bestaat volgens het structuurplan uit twee woonwijken, een centrumgebied, een jachthaven en een industrieterrein. Het structuurplan is gebaseerd op het reeds aangelegde landbouwkundige verkevelingspatroon van de polder, dat is ingetekend in figuur III.⁵ Dit patroon wordt gekenmerkt door de aanzienlijke kavelgrootte van 500 bij 1200 meter, welke voortvloeit uit de toegenomen bedrijfsgrootte in de agrarische sector en de ervaringen die men heeft opgedaan bij de aanleg van de vorige polders.⁶ Om kosten te sparen is de structuur van Zeewolde gevoegd naar het verkevelingspatroon. Het plan dankt er zijn orthogonale opzet aan, waarvan in 1970 in de plannen van Empeo - zichtbaar in *Ontwikkeling van een veelzijdig dorp*, figuur III - nog geen sprake was. Onder andere de sloten in voornamelijk het westelijke deel van het plan zijn ten opzichte van het verkevelingsplan ongewijzigd. De strakke opzet lijkt het gevolg te zijn van het uitstellen van de stichting van Zeewolde terwijl de cultivering van het landschap reeds geschiedde. Daarnaast speelt ook dat een strakke verkeveling in de jaren tachtig de norm is in de stedenbouw, juist als reactie op de bloemkoolwijken van

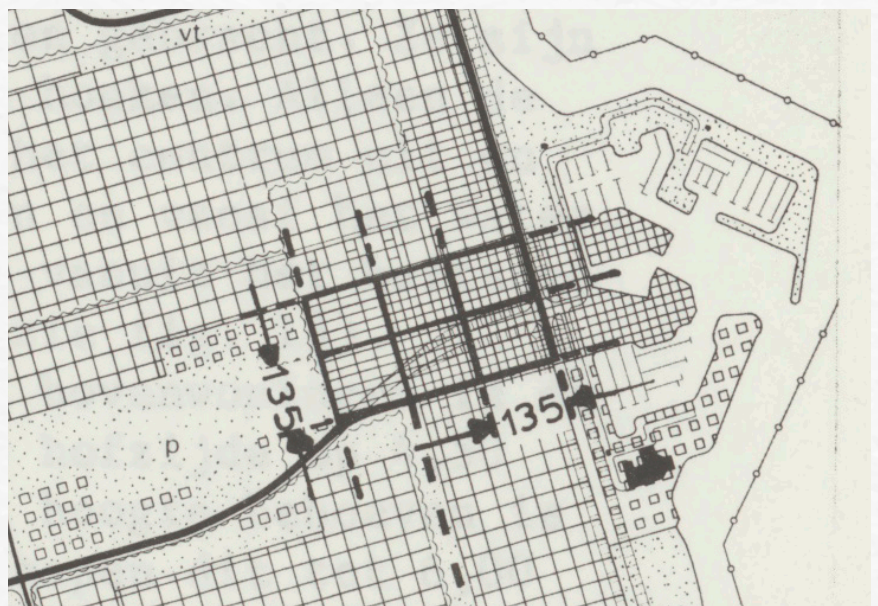

III. Structuurplan voor Zeewolde uit oktober 1981 van de Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders met door de auteur ingetekende verkavelingsstructuur

52 |

IV. Doorwerking van de verkavelingsstructuur in de structuur van het centrum van Zeewolde

bijvoorbeeld Almere Haven uit de jaren zeventig.⁷

Om het centrum van Zeewolde te verbinden met het recreatielandschap is gekozen het centrum te plaatsen bij de jachthaven. Hierdoor liggen de woonwijken van Zeewolde niet in een cirkel van 360 graden rondom het centrum, maar beslaan zij slechts een halve cirkel. Door het centrum de vorm te geven van een verbindingssas tussen de twee wijken wordt de afstand van het centrum tot een groot deel van de woningen verkleind. De woonwijken rondom het centrum, welke later in meer detail zullen worden besproken, kennen een lage bebouwingsdichtheid die richting het centrum iets toeneemt.⁸ De woonwijk ten noorden van het centrum is gelegen dichtbij het agrarische achterland en lijkt voornamelijk bedoeld voor aan de landbouwgrond gebonden bewoners.⁹ Voor de zuidelijke woonwijk wordt een meer recreatieve sfeer voorzien, passend bij de aanwezige recreatievoorzieningen ten zuiden van Zeewolde.¹⁰

Centrum

De indeling van het centrum van Zeewolde is gebaseerd op een rasterstructuur die is ingepast in de bestaande verkaveling. Het zestal bebouwingscarrés heeft een maat van 135 bij 135 meter, wat grofweg een kwart is van de kavelbreedte inclusief de begrenzingen (figuur IV).¹¹ Het raster is vervolgens verbijzonderd door de inpassing van een drietal pleinen. Deze pleinen verduidelijken de functieverdeling van het centrum welke van oost naar west schuift van dagelijks gebruikte voorzieningen voor de vaste bewoners, naar meer bijzondere, horeca gerelateerde functies voor recreanten (figuur V). Het meest westelijk gelegen plein, het parkplein, is voornamelijk bedoeld voor commerciële functies. Het centrale plein grenst aan de kerk, bibliotheek en het gemeentehuis en heeft daarmee voornamelijk een sociaal-culturele functie. Het oostelijk gelegen havenplein is gepland voor recreatieve doeleinden en wordt geflankeerd door horecagelegenheden (figuren VI en VII). Het havenplein heeft bewust een geringe maat gekregen om zo de drukte en gezelligheid die men associeert met recreatie te stimuleren. Daarnaast wordt met een uitzicht over de haven, de naam van het plein eer aangedaan. Het geplande horecaprogramma overschrijdt de behoefte van de bewoners van Zeewolde zelf zodat ook de dagrecreanten hiervan gebruik kunnen maken.¹¹

De haven en het centrum worden van elkaar gescheiden door de dijk waarop tevens een belangrijke ontsluitingsweg is gesitueerd. Teneinde de haven en het centrum te verbinden is het centrum trapsgewijs opgehoogd - zoals zichtbaar in de hoogtekaart in figuur VIII - tot zij op gelijke hoogte ligt met de dijk. Om te kunnen voldoen aan de Rijkszeeweringsreglementen is op de dijk een onbebouwd profiel van dertig meter breedte gehanteerd. Dit is fors in vergelijking met de afmetingen elders in het centrum, daarom is getracht deze visueel te verkleinen door middel van boombeplanting.¹¹ Het centrum en de haven worden verbonden middels een kruising met de ontsluitingsweg, die is vormgegeven als winkelerf. De verbinding tussen het centrum en de zuidelijk gelegen recreatieterreinen is vormgegeven als boulevard langs het strand. De opzet van de boulevard en het haventerrein is groots

---

7. Van der Wal, C. (1986) *Dorpen in de IJsselmeerpolders: van Slootdorp tot Zeewolde*. Hilversum, Nederland: Koninklijke drukkerij De Boer

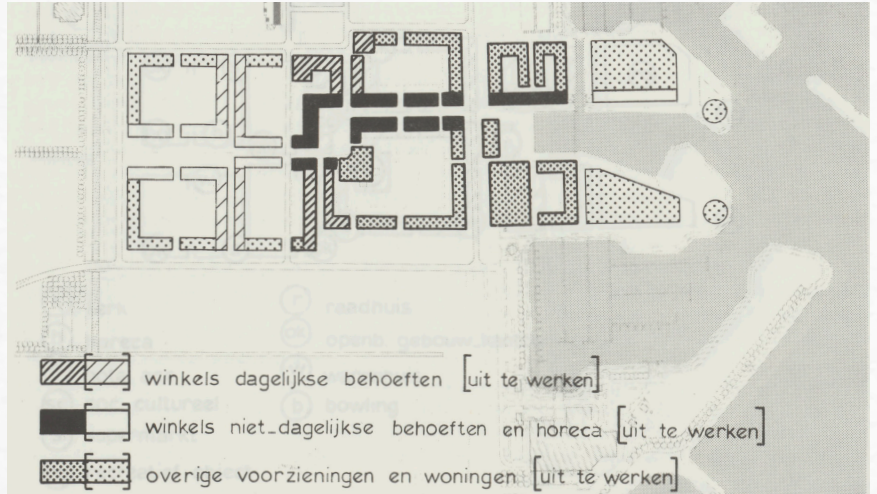
8. Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders. (Oktober 1981) *Ontwerp Structuurplan Zeewolde*. Uit: HFA, RIJP, Map 5961 (Structuurplan Zeewolde).

9. Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders. (Mei 1983) *Plan ex artikel 11 de akkers*. Uit: HFA, RIJP, Map 5967 (Bestemmingsplan 'De Akkers' te Zeewolde).

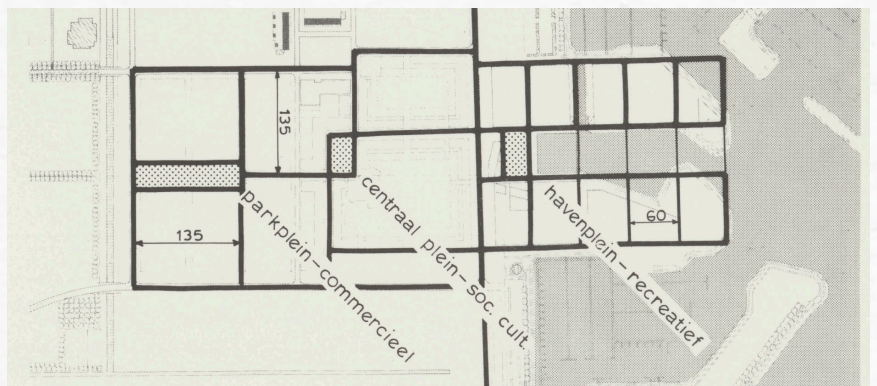
10. Gemeente Zeewolde. (Mei 1986) *Bestemmingsplan Zeewolde Zuid*. Uit: HFA, RIJP, Map 5974 (Bestemmingsplan 'Zeewolde-Zuid' gelegen in Zeewolde).

11. Gemeente Zeewolde. (December 1984) *Bestemmingsplan centrum 1984*. Uit: HFA, RIJP, Map 5969 (Bestemmingsplan 'Centrum 1984' te Zeewolde).

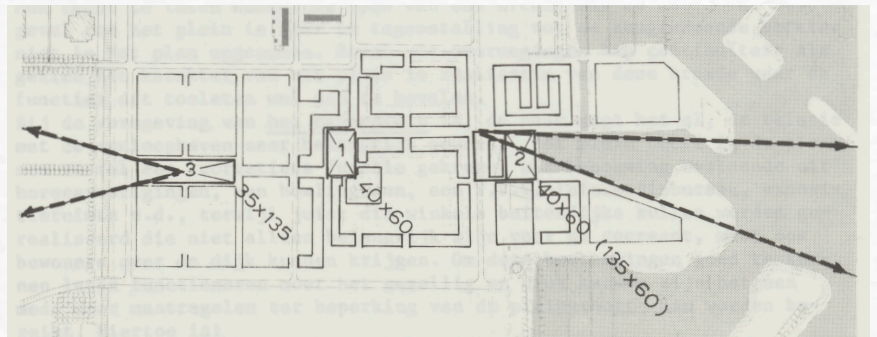
V. Globale functie-differentiatie binnen de carré's

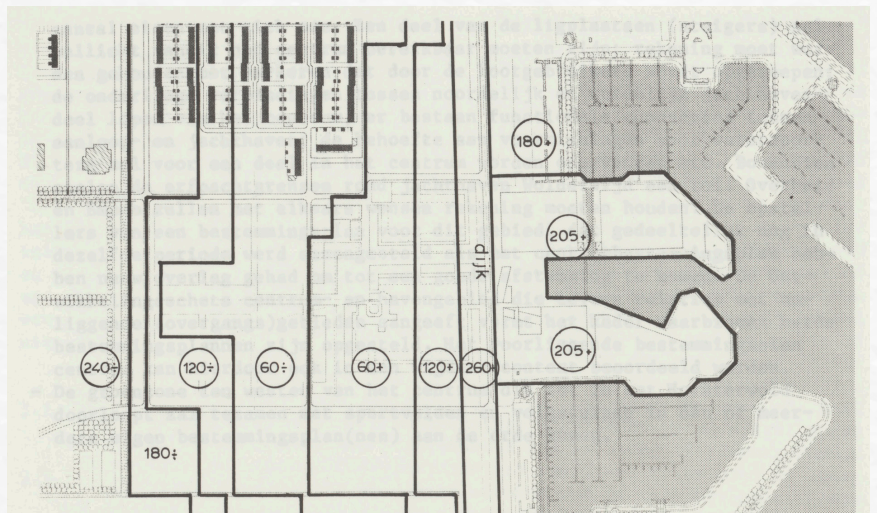
VI. De drie pleinen en hun functies

VII. De afmetingen en zichtlijnen van de drie pleinen

VIII. Hoogtekaart van het centrum van Zeewolde

vergeleken met het inwonersaantal van Zeewolde. Ze toont duidelijk de uitgesproken ambitie om van Zeewolde een recreatiecentrum te maken van bovenregionale betekenis.

De indeling van het centrum beschouwend kan gesteld worden dat van oost naar west steeds meer schuift van verzorgingskern naar recreatiecentrum. Echter om te voorkomen dat het seizoensgebonden karakter van recreatie leidt tot stille havens in de winter is juist daar besloten tot de bouw van woningen. Voornamelijk de noordelijke havenarm is bestemd voor een bijzonder woonmilieu waarin bijvoorbeeld atelierwoningen kunnen worden gebouwd.¹²

De langwerpige vorm van het centrum dient niet alleen ter segregatie van de gebruiksfuncties, ze wordt ook gebruikt als verbindingsas om via de hoofdwinkelstraat en het aansluitende groen in oost-westrichting de recreatie in de haven te verbinden met die van het Horsterwold. Naast deze verbindende functie is de groenzone bestemd voor sportvelden en wordt ook rekening gehouden met extra parkeervoorzieningen die nodig zijn om de zomerse piekbehoefte te verwerken.¹²

De Akkers

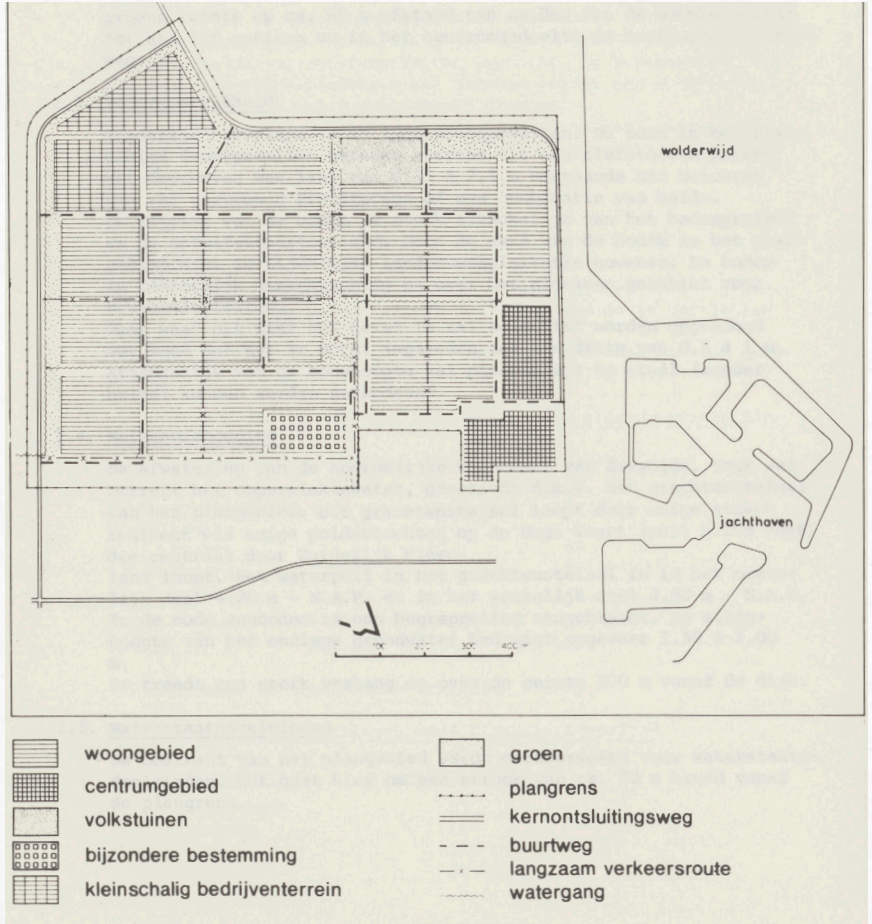
Ten noorden van het centrum ligt de woonwijk de Akkers. Het plan kent een relatief rationele indeling, gebaseerd op het onderliggende verkavelingspatroon (figuur IX). Voor de wijk wordt gestreefd naar een 'dorps' karakter, dat gelijkenis vertoont met eerder gerealiseerde dorpen in de IJsselmeerpolders.⁹ Om dit aanzien te realiseren zijn een aantal ruimtelijke middelen aangewend. Zo zullen voornamelijk eengezinswoningen worden gebouwd in een lage bebouwingsdichtheid van circa 25 woningen per hectare, met kap en een diepe achtertuin. Daarnaast wordt in het bestemmingsplan een differentiatie van de woningtypes voorgeschreven waardoor de herkenbaarheid van de eigen woning vergroot en het dorpsgevoel wordt versterkt. De diepe tuinen bieden de verwachte voornamelijk agrarische bevolking van deze wijk de mogelijkheid om groente en fruit te verbouwen voor eigen gebruik.¹³ Ten slotte is een beperkte hoeveelheid bedrijvigheid toegestaan in de woonwijk, om de wijk verder te differentiëren. Om een geleidelijke overgang van het centrumgebied naar het omliggende agrarische land te bewerkstelligen schrijft het bestemmingsplan van de Akkers woonvakken voor met richtlijnen voor de bebouwingsdichtheid en wegprofielen (figuur X). De afbeelding hiernaast toont een luchtfoto van de wijk de Akkers, in vergelijking met het eerder gestichte dorp Creil, een dorpen in de Noordoostpolder wiens 'polderdorpse' sfeer werd nagestreefd. De dorpse rode kappen in het groen zijn op beide foto's (figuren XI en XII) duidelijk aanwezig.

---

12. Gemeente Zeewolde. (November 1984) *Ontwikkelingsschets centrum en havengebied*. Uit: HFA, RIJP, Map 5969 (Bestemmingsplan 'Centrum 1984' te Zeewolde).

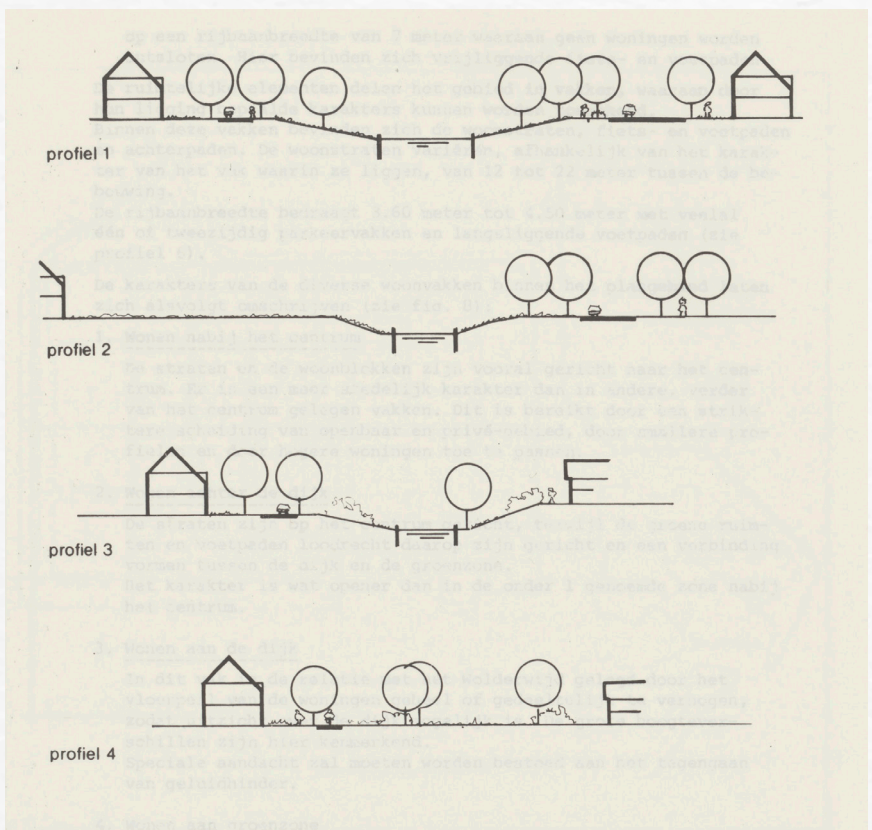
13. Van Willigen, H. (April 1978) *Ontwerp Structuurplan Zeewolde (concept)*. Uit: HFA, RIJP, Map 5958 (Structuurplan Zeewolde).

IX. Bestemmingsplan 'De Akkers', Rijkdienst voor de IJsselmeerpolders, april 1982

56 |

X. Profielen voor de verschillende woonmilieus in De Akkers

XI. Luchtfoto van De Akkers

XII. Luchtfoto van Creil

14. Gemeente Zeewolde (1990) *Structuurvisie Zeewolde*. Lelystad, Nederland: Evers Litho & Druk.

15. Rijkswaterstaat Directie Flevoland (1990). *Inleidende schets van de gemeente Zeewolde*. In Gemeente Zeewolde (Red.), *Structuurvisie Zeewolde 1990* (pp.9-36). Lelystad, Nederland: Evers Litho & Druk.

16. Vogelaar, L. (1 Mei, 1991) *Zeewolde vindt groot niet ideaal*. Reformatorisch dagblad, p.19 [Digibron.nl]

17. Gemeente Zeewolde. (Oktober 2012) *Structuurvisie 2022 Zeewolde*.

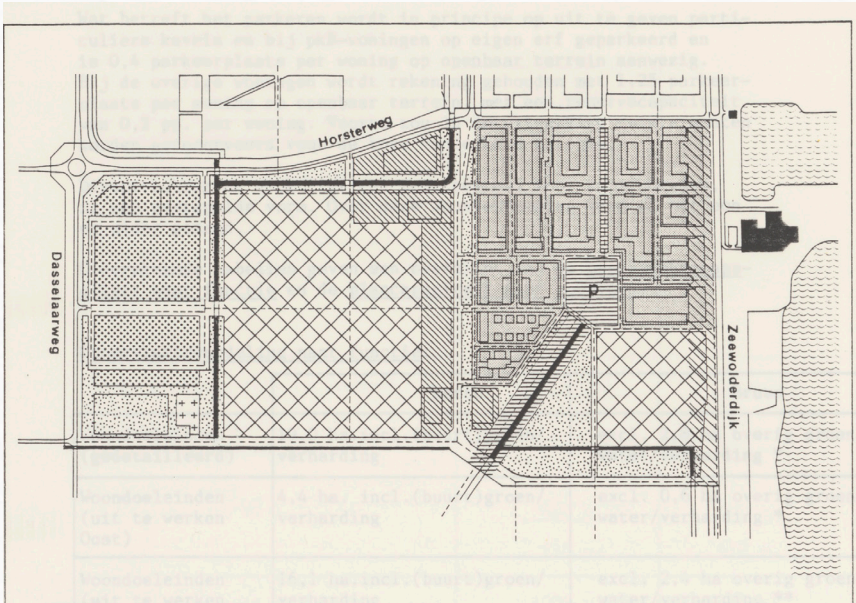
Zeewolde Zuid

Ten zuiden van het centrum ligt de wijk Zeewolde Zuid (figuur XIII). Zoals in het bestemmingsplan wordt opgemerkt, heeft de wijk een mooie ligging tussen het centrum en verschillende recreatievoorzieningen. Om een duidelijke verbinding met het centrum te verkrijgen is het centrumraster van 67,5 bij 135 meter doorgezet in de woonwijk. Dit raster verzorgt tevens een rationele en ruim opgezette ontsluiting van het gebied, waar in verband met verwachte druk uit de recreatiegebieden belang aan wordt gehecht. Een uitzondering op dit raster vormt de 'Kunstbaan', een diagonale as voorzien van een gracht, bedoeld om langzaam verkeer van de zuidelijke recreatiegebieden naar het centrum te leiden (figuur XIX). Richting de dijk loopt het maaiveld in de woonwijk geleidelijk omhoog teneinde de wijk meer te verbinden met de recreatie achter de dijk.¹⁰

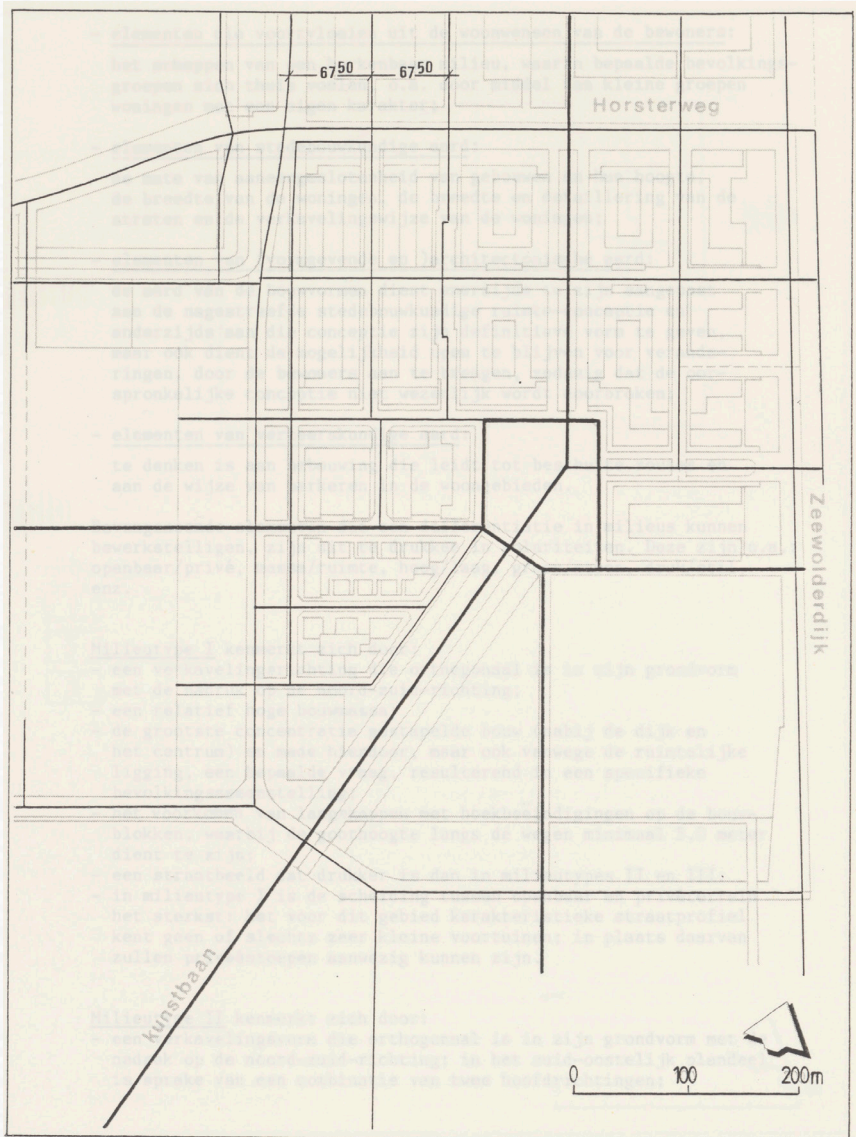
Ook voor Zeewolde Zuid wordt ingezet op 'dorpse kwaliteiten' zoals veel groen, weinig gestapelde bouw en veel eengezinswoningen met kappen. Net als in De Akkers wordt een overgang van het overwegend stedelijke centrumgebied naar het groen toe voorgeschreven door een aantal zones te plannen welke zichtbaar zijn in figuur XX. De bij het centrum gelegen zones kennen een strikte scheiding tussen openbaar en privéterrein en enige gestapelde bouw, terwijl voor het milieutype nabij het groen wordt voorgeschreven de huizen, garages en bergingen te voorzien van kappen, en de voortuinen te laten overlopen in de openbare ruimte.¹⁰ De goede verbinding met het centrum, nabijheid van recreatiegebieden en de gewilde eengezinswoningen maken Zeewolde Zuid uitermate geschikt om bewoners die niet gebonden zijn aan de landbouwgronden, naar Zeewolde te trekken.

Zeewolde breidt uit

Na de realisatie van de eerste woonwijken groeit Zeewolde tot bijna 6000 bewoners in het jaar 1990. In dat jaar wordt een nieuw structuurplan uitgebracht (figuur XXI) waarin de ruimtereserveringen uit het plan van 1982 worden vertaald in nieuwe woonwijken.¹⁴ De wijken bieden een suburbane omgeving met veel eengezinswoningen en ruime groenvoorzieningen, bedoeld om woningzoekende uit het westen van Nederland naar Zeewolde te trekken. Ook voor deze woningen worden kappen voorzien van rode dakpannen aanbevolen, omdat deze fris afsteken tegen het polderlandschap en passen bij het dorpse imago.¹⁵ Een decennium later word in een nieuw structuurplan de verdere uitbreiding van Zeewolde geschetst. De uitbreiding richting het noorden heeft zijn grenzen bereikt gezien de steeds grotere afstand van de woningen tot het centrum. De gemeente is, ondanks druk van de provincie en het rijk, niet voornemens grote nieuwbouwprojecten te starten¹⁶. Kleinschalige ingrepen, zoals een aantal projecten met voornamelijk duurdere koopwoningen gepland ter afsluiting van het noorden van Zeewolde behoren wel tot de mogelijkheden.¹⁷ In het plan wordt ook voor het eerst gesproken over de woningvraag van autochtone Zeewoldenaren. De eerste generatie geboren Zeewoldenaren is op zoek naar een eigen woning en zoekt deze in Zeewolde.

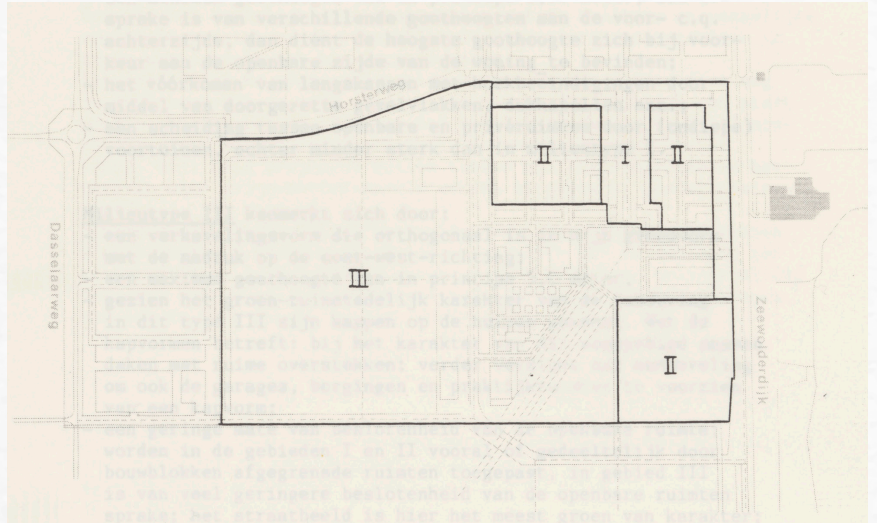

XIII. Bestemmingsplan van de wijk Zeewolde Zuid, Gemeente Zeewolde, 1986

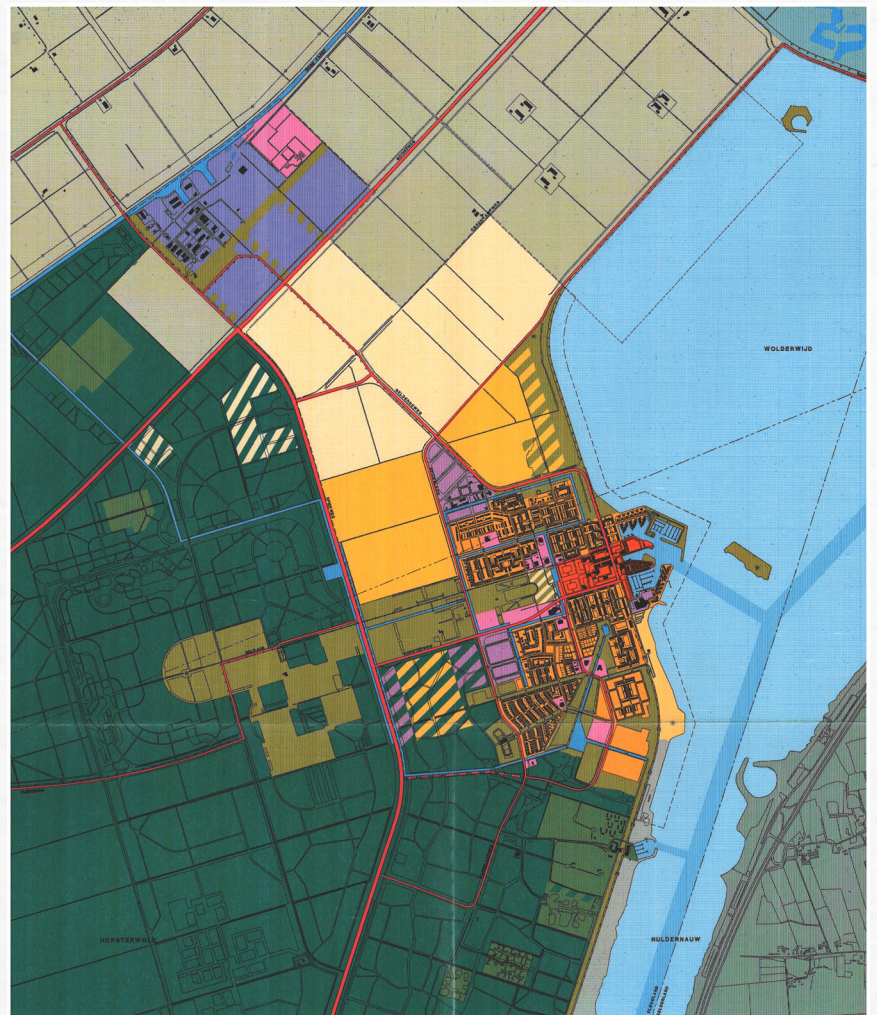

XIV. Rasterpatroon en de kunstbaan in Zeewolde Zuid

XV. Zoning van de wijk Zeewolde Zuid

XVI. Structuurvisie Zeewolde, Gemeente Zeewolde 1990

STRUCTUURVISIE ZEEWOLDE

VERKLARING

- CENTRUM
- WOONGEBIED 1990

- AGRARISCH GEBIED
- NATUURGEBIED

- HOOGSPANNINGSLEIDING
- STRAALPAD

GEMEENTE ZEEWOLDE
APRIL 1990
STREEKPLAN ONTOEWOLDE

B-kern van een nieuwe generatie

Ondanks dat het structuurplan van Zeewolde inmiddels bijna vier decennia geleden is ontworpen, is het nog steeds duidelijk herkenbaar in de huidige bebouwing. Er is weinig afgeweken van de oorspronkelijke plannen, een indicatie dat de geplande structuur zijn werk doet. Door het huidige Zeewolde, de B-kern van Zuidelijk Flevoland, te vergelijken met de B-kernen van de andere polders wordt duidelijk hoe de invloed van toegenomen recreatie en een grootschaligere landbouw het kaartbeeld tekenen[Afbeelding 37,38,39]. Zo valt op dat zowel Dronten als Emmeloord een centrum hebben dat daadwerkelijk het middelpunt vormt van de bebouwing aangezien het wordt omringd door woonwijken of industrieterreinen. Het centrum van Zeewolde is juist niet centrisch gesitueerd om aansluiting te vinden bij de jachthaven. Daarnaast tonen de ruime groene assen in Zeewolde de capaciteit voor seizoensgebonden recreatieve activiteit. Omdat zowel Dronten als Emmeloord voornamelijk agrarische functies in hun verzorgingsgebied hebben zijn zij minder onderhevig aan tijdelijke bewoning. Hierdoor past de schaal van de openbare ruimte beter bij het aantal vaste bewoners.

- Centrumfunctie
- Industriefunctie
- Woonfunctie

XVII. Emmeloord

XIX. Zeewolde

- Centrumfunctie
- Industriefunctie
- Woonfunctie

CONCLUSIE

De ontwikkeling van de IJsselmeerpolders in ogenschouw nemend kan worden vastgesteld dat er, naast het landelijke overloopbeleid ten behoeve van de Randstad, twee ontwikkelingen zijn die een grote invloed hebben gehad op het structuurplan van Zeewolde. Allereerst de vergaande mechanisatie en schaalvergroting in de landbouwsector die zich sinds het begin van de twintigste eeuw aandient en ervoor zorgt dat de werkgelegenheid en daarmee bevolkingsdichtheid op het platteland sterk afneemt. Daarnaast de opkomst van massale recreatie ten gevolge van toegenomen vrije tijd door de economische groei sinds de jaren vijftig. De twee ontwikkelingen samen hebben het neveneffect dat het platteland niet langer als locatie puur voor voedselproductie wordt gezien, maar ook kansen biedt voor onder andere recreatie. Om de nieuw ontdekte belangen mee te nemen bij de inrichting van het landschap ontstaat er langzaam maar zeker een meer integrale manier van landschapsinrichting, gebaseerd op structuurplannen.

De ontwikkelingen op het gebied van landbouw en recreatie drukken hun stempel op Zeewolde allereerst door haar situering aan het water. Zij ligt nabij een recreatiegebied en niet te midden van de landbouwgronden die worden verzorgd. Daarnaast bepaalt de landbouwkundige verkaveling de grote lijnen van de structuur van Zeewolde omdat zij pas na de verkaveling van het landschap is aangelegd. De dubbelrol die Zeewolde kent door zowel agrarische als recreatieve bevolking te verzorgen is duidelijk zichtbaar in het centrum. De buitendijks gesitueerde centrumdelen, zoals het Havenplein en de boulevard, zijn voornamelijk bedoeld voor recreatieve voorzieningen welke om seizoenspieken aan te kunnen ruimschoots aanwezig zijn. Het binnendijkse centrumdeel voorziet juist in de dagelijkse behoeften van de permanente bewoners. Deze verdeling is ook, zij het minder duidelijk, terug te zien in de eerste woonwijken rond het centrum. Waar in de Akkers bewust de sfeer van een boerenpolderdorp is nagestreefd ligt in Zeewolde Zuid de nadruk meer op de nabijheid van het Horsterwold en de jachthaven. Ten slotte blijkt uit vergelijking met Emmeloord en Dronten dat de infrastructuur van Zeewolde, met name wanneer zij bedoeld is voor recreanten, aan de ruime kant is.

De bijzondere structuur van Zeewolde laat zich lezen als een eindpunt in de ontwikkeling van de IJsselmeerpolders. Wat een eeuw geleden begon als een waterbouwkundig megaproject waarin landwinning ter bevordering der volkswelvaart centraal stond, besluit met een landschap dat een eeuw aan ontwikkeling weerspiegelt in een samenspel van landbouw en recreatie.

ILLUSTRATIE VERANTWOORDING

- Titelpagina Bewerking van: Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (1980) *Algemene bestemmingen Zuid Flevoland* [bijlage 3] Uit: [HFA, RIJP] map 5958 (Structuurplan Zeewolde).
- Inhoud N.V. Maatschappij voor Projektontwikkeling Empeo (november 1970) *Structuurplan Zeewolde* [Figuur 3] Uit: Het Flevolands Archief, 0726 Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders [HFA, RIJP] map 5412 (Dorpsplan Zeewolde in Oostelijk Flevoland 1963).
- Inleiding N.V. Maatschappij voor Projektontwikkeling Empeo (november 1970) *Structuurplan Zeewolde* [Figuur 4] Uit: [HFA, RIJP] map 5412 (Dorpsplan Zeewolde in Oostelijk Flevoland 1963).

1 LANDAANWINST TER BEVORDERING DER VOLKSWELVAART

- I Stevin, H. (1667) *Filosofisch Bedrijf*. Uit: Geurts, A., & Schilder, J. (2008). *Nieuw land*. Almere, Nederland: Evers Litho
- II Schets van den proefpolder bij Andijk met het proefplan (1928) Uit: Geurts, A., & Schilder, J. (2008). *Nieuw land*. Almere, Nederland: Evers Litho.
- III - XV Van der Wal, L. T. (1923) *Rapporten en mededeelingen betreffende de Zuiderzeewerken* [Figuren 2,3,4,6,7,8,9,10,11,12,13,17 & 18] Uit: Rijkswaterstaat Rapportendatabank, PUC_6112_31
- XVI Zuiderzee Vereniging (ca 1900) *Plan van afsluiting en droogmaking der Zuiderzee*. Uit: Stichting Rijksmuseum het Zuiderzeemuseum, Enkhuizen, 022207 (cartografie), (Strijd tegen het water)
- XVII Commissie Lovink (Augustus 2022) *Verslag der commissie tot het instellen van een hernieuwd onderzoek naar de baten welke van de afsluiting en droogmaking der Zuiderzee mogen worden verwacht*. [Schetsontwerp voor verkaveling van den Wieringermeerpolder, P.89] Uit: Koninklijke Bibliotheek, 1157 A 45 [Delpher]
- XVIII Ministerie van Waterstaat (1929) *Plan voor de verkaveling van de Wieringermeer*. Uit: Regionaal Archief Alkmaar, PR1005159
- XIX Granpré Molière, M.J. (Mei 1933) *De aanleg van den Wieringermeerpolder*. Tijdschrift voor Volkshuisvesting en Stedenbouw, 14 (5) [citaat P.127] Uit: Het Nieuwe Instituut, 55698 [Delpher]
- XX Bieleman, J. (2000). *De landbouw en het sociaal- economische krachtenveld*. [Grafiek 1.1: De indexcijfers voor de prijzen van melk en van tarwe ten opzichte van het uurloon in de landbouw] In Schot, J.W., Lintsen, H.W., Rip, A. De La Bruhèze, A. A., (Red.), *Techniek in Nederland in de twintigste eeuw, III Landbouw Voeding* (pp.13-22). Eindhoven, Nederland: Lecturis BV
- XXI Constandse, A.K. (1986). *Ontwikkeling van de dorpen in de IJsselmeerpolders in sociografisch perspectief*. [Figuur 1 & 2 P.12] In Van der Wal, C. (Red.), *Dorpen in de IJsselmeerpolders: van Slootdorp tot Zeewolde*. (11-14) Hilversum, Nederland: Koninklijke drukkerij De Boer

2 EEN NIEUWE GENERATIE POLDERS

- I Dienst der Zuiderzeewerken (1952) *Struktuurschema Zuidelijke IJsselmeerpolders*. Uit: Hemel, Z. (1994) *Het landschap van de IJsselmeerpolders*. Planning Inrichting en Vormgeving. Rotterdam, Nederland: NAI Uitgevers

- II Ch. A. P. Takes (1948) *Schema van de verzorging van de Zuidelijke IJsselmeerpolders*. Uit: Hemel, Z. (1994) *Het landschap van de IJsselmeerpolders*. Planning Inrichting en Vormgeving. Rotterdam, Nederland: NAI Uitgevers
- III Dienst der Zuiderzeewerken (mei 1949) *Inrichting in hoofdlijnen* Uit: Van Eesteren archief, IX-413-419
- IV Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (1960) *Een structuurplan voor de Zuidelijke IJsselmeerpolders* (Interne Nota nr. 26) [P. 12] Uit: Rijkswaterstaat Rapportendatabank, PUC_61994_31
- V Dienst der Zuiderzeewerken (april 1950) *Voorlopige situatie bij Harderwijk*. Uit: Van Eesteren archief, IX-367-387
- VI Dienst der Zuiderzeewerken (september 1950) *Situatie werken bij Harderwijk*. Uit: Van Eesteren archief, IX-367-387
- VII Bieleman, J. (2000). *Van ruilverkavelen naar landinrichting*. [Landinrichting in Nederland P.53] In Schot, J.W., Lintsen, H.W., Rip, A. De La Bruhèze, A. A., (Red.), *Techniek in Nederland in de twintigste eeuw, III Landbouw Voeding* (pp.27-46). Eindhoven, Nederland: Lecturis BV.
- VIII Dienst der Zuiderzeewerken (december 1954) *Het verkavelingsplan voor Oostelijk Flevoland* [Kaart VII Verdeling in dorpsgebieden en gemeenten] Uit: Rijkswaterstaat Rapportendatabank, PUC_85582_31
- IX Directie van de Wieringermeer (oktober 1954) *Oostelijk Flevoland schetsplan*. Uit: Hemel, Z. (1994) *Het landschap van de IJsselmeerpolders*. Planning Inrichting en Vormgeving. Rotterdam, Nederland: NAI Uitgevers
- X Dienst der Zuiderzeewerken (mei 1958) *Nota betreffende vermindering van het aantal dorpen in Oostelijk Flevoland en daarmee gepaard gaande wijzigingen van het verkavelingsplan*. [Bijlage 5]
- XI Dienst der Zuiderzeewerken (mei 1958) *Nota betreffende vermindering van het aantal dorpen in Oostelijk Flevoland en daarmee gepaard gaande wijzigingen van het verkavelingsplan*. [Bijlage 5]
- XII Haar, E, ter. (september 1963) *Het inwonertal van Zeewolde bij alternatieve mogelijkheden* [bijlage 1], Uit: Het Flevolands Archief, 0726 Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders [HFA, RIJP] map 5412 (Dorpsplan Zeewolde in Oostelijk Flevoland 1963).
- XIII Haar, E, ter. (september 1963) *Het inwonertal van Zeewolde bij alternatieve mogelijkheden* [bijlage 2], Uit: [HFA, RIJP] map 5412 (Dorpsplan Zeewolde in Oostelijk Flevoland 1963).
- XIV Rijksdienst voor het Nationale Plan (1956) *De randmeren als schakels in het Nederlandse watersport areaal*. Uit: Hemel, Z. (1994) *Het landschap van de IJsselmeerpolders*. Planning Inrichting en Vormgeving. Rotterdam, Nederland: NAI Uitgevers
- XV OK&W (1964) *Structuurschets voor de ruimtelijke ontwikkeling van de openluchtrecreatie*. Uit Dings, M. (2015) *Tussen tent en villa. Het vakantiepark in Nederland 1920-nu*. Rotterdam, Nederland: NAI010
- XVI Dienst der Zuiderzeewerken (juni 1962) *Inrichtingsplan voor IJmeer, Gooimeer en Eemmeer*. [Tekening 3] Uit: Rijkswaterstaat Rapportendatabank, PUC_21715_31 Blom, A., Brinkhuisen, M., Feddes, Y., Van Hellemond, I., Horlings, H., Huijser,

- XVII W., Van Lent, I., Van Ool, M., & Palmboom, F. (2018). *De groene horizon*. [P.76] Nederland: Uitgeverij THOTH.
- XVIII Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (januari 1966) *Het structuurplan voor de Zuidelijke IJsselmeerpolders* (Interne Nota nr. 26) [P. 11] Uit: Rijkswaterstaat Rapportendatabank, PUC_61986_31
- XIX Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (januari 1966) *Het structuurplan voor de Zuidelijke IJsselmeerpolders* (Interne Nota nr. 26) [P. 12] Uit: Rijkswaterstaat Rapportendatabank, PUC_61986_31

3

ONTWIKKELING VAN EEN VEELZIJDIG DORP

- I Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (maart 1967) *Programma voor ontwerp-opdracht Zeewolde*, Uit: HFA, RIJP, Map 5951 (Dorpsplan Zeewolde).
- II N.V. Maatschappij voor Projektontwikkeling Empeo (1969) *Ontwikkelingsplan Zeewolde* [Bijlage 1 Structuurschets Zeewolde]Uit: HFA, RIJP, Map 5952 (Dorpsplan Zeewolde).
- III N.V. Maatschappij voor Projektontwikkeling Empeo (1969) *Ontwikkelingsplan Zeewolde* [Bijlage 3 Structuurschets Lagunegebied]Uit: HFA, RIJP, Map 5952 (Dorpsplan Zeewolde).
- IV Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (1967) *Fundering Zeewolde*. [P.7] Uit: HFA, RIJP, Map 5951 (Dorpsplan Zeewolde).
- V N.V. Maatschappij voor Projektontwikkeling Empeo (1971) *Ontwerp structuurplan Zeewolde* [Figuur 5 Situering stadscentrum] Uit: HFA, RIJP, Map 5953 (Dorpsplan Zeewolde).
- VI N.V. Maatschappij voor Projektontwikkeling Empeo (1971) *Ontwerp structuurplan Zeewolde* [Figuur 6 Alternatieve situaties]Uit: HFA, RIJP, Map 5953 (Dorpsplan Zeewolde).
- VII N.V. Maatschappij voor Projektontwikkeling Empeo (1971) *Ontwerp structuurplan Zeewolde* [P.1] Uit: HFA, RIJP, Map 5953 (Dorpsplan Zeewolde).
- VIII N.V. Maatschappij voor Projektontwikkeling Empeo (1971) *Realisatieplan Zeewolde* [Tijdschema projecten Zeewolde] Uit: HFA, RIJP, Map 5953 (Dorpsplan Zeewolde).
- IX Willigen, H. (November 1977) *Ontwikkeling Zeewolde*. [Kaart 2 Verzorgingssituatie zonder Zeewolde] Uit: HFA, RIJP, Map 5958 (Structuurplan Zeewolde).
- X Werkgroep Structuurplan Zeewolde. (April 1980) *Concept structuurplan Zeewolde*. [Zeewolde 20000] Uit: HFA, RIJP, Map 5959 (Structuurplan Zeewolde).
- XI Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders (oktober 1981) *Ontwerp Structuurplan Zeewolde*. [Ontwerp structuurplan Zeewolde P.62] Uit: HFA, RIJP, Map 5960 (Structuurplan Zeewolde).
- XII De minister van Verkeer en Waterstaat (juli 1982) *Besluit 'Ontwerp Structuurplan Zeewolde'*. Uit: HFA, RIJP, Map 5961 (Structuurplan Zeewolde).

SAMENSPEL VAN LANDBOUW EN RECREATIE

- I Eigen werk
- II Dienst der Zuiderzeewerken. (november 1981) *Actualisering van het verkavelingsplan voor het oostelijke deel van Zuidelijk Flevoland* : structuurplan voor het landelijk gebied van Zuidelijk Flevoland [Figuur 6: Schematische bodemkaart] Uit: Rijkswaterstaat Rapportendatabank, PUC_65458_31
- III Eigen werk
- IV Gemeente Zeewolde. (December 1984) *Bestemmingsplan centrum 1984*. [Figuur 14: het raster binnendijs] Uit: HFA, RIJP, Map 5969 (Bestemmingsplan 'Centrum 1984' te Zeewolde).
- V Gemeente Zeewolde. (December 1984) *Bestemmingsplan centrum 1984*. [Figuur 20: globale functie-differentiatie op begane grond binnen de carré's] Uit: HFA, RIJP, Map 5969 (Bestemmingsplan 'Centrum 1984' te Zeewolde).
- VI Gemeente Zeewolde. (December 1984) *Bestemmingsplan centrum 1984*. [Figuur 16: aanpassingen van het raster] Uit: HFA, RIJP, Map 5969 (Bestemmingsplan 'Centrum 1984' te Zeewolde).
- VII Gemeente Zeewolde. (December 1984) *Bestemmingsplan centrum 1984*. [Figuur 29: afmetingen van en uitzicht vanaf pleinen] Uit: HFA, RIJP, Map 5969 (Bestemmingsplan 'Centrum 1984' te Zeewolde).
- VIII Gemeente Zeewolde. (December 1984) *Bestemmingsplan centrum 1984*. [Figuur 8: globale hoogteligging] Uit: HFA, RIJP, Map 5969 (Bestemmingsplan 'Centrum 1984' te Zeewolde).
- IX Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders. (Mei 1983) *Plan ex artikel 11 de akkers*. [Figuur 4: Planopzet] Uit: HFA, RIJP, Map 5967 (Bestemmingsplan 'De Akkers' te Zeewolde).
- X Rijksdienst voor de IJsselmeerpolders. (Mei 1983) *Plan ex artikel 11 de akkers*. [Figuur 7: Planopzet] Uit: HFA, RIJP, Map 5967 (Bestemmingsplan 'De Akkers' te Zeewolde).
- XI Van de Biezen, M. *Luchtfoto Creil*. Uit: Holland Luchtfoto, ID5407
- XII Van de Biezen, M. *Luchtfoto de Akkers - Zeewolde*. Uit: Holland Luchtfoto, ID7262
- XIII Gemeente Zeewolde. (Mei 1986) *Bestemmingsplan Zeewolde Zuid*. [Figuur 6: Globale funktieverdeling] Uit: HFA, RIJP, Map 5974 (Bestemmingsplan 'Zeewolde-Zuid' gelegen in Zeewolde).
- XIV Gemeente Zeewolde. (Mei 1986) *Bestemmingsplan Zeewolde Zuid*. [Figuur 8: blokmaat & raster] Uit: HFA, RIJP, Map 5974 (Bestemmingsplan 'Zeewolde-Zuid' gelegen in Zeewolde).

- XV Gemeente Zeewolde. (Mei 1986) *Bestemmingsplan Zeewolde Zuid*. [Figuur 9: woonmilieus] Uit: HFA, RIJP, Map 5974 (Bestemmingsplan 'Zeewolde-Zuid' gelegen in Zeewolde).
- XVI Gemeente Zeewolde (1990). *Structuurvisie Zeewolde 1990*. [Kaart bijlage] Lelystad, Nederland: Evers Litho & Druk.
- XVII Eigen werk. Gebaseerd op data van: Het Kadaster (2021) *Basisregistratie Adressen en Gebouwen*.
- XVIII Eigen werk. Gebaseerd op data van: Het Kadaster (2021) *Basisregistratie Adressen en Gebouwen*.
- XIX Eigen werk. Gebaseerd op data van: Het Kadaster (2021) *Basisregistratie Adressen en Gebouwen*

